प्रकाशकनुं निवेदन

ઇરાનના શીરાઝ નગરમાં સાતસો વર્ષ પહેલાં થઇ ગએલા જગપ્રસિદ્ધ મહાપુરુષ "શેખ સાદી"એ ફારસીમાં રચેલા "ગુલિસ્તાઁ" ગ્રંથના સારાંશરૂપે આ "સુબોધ પુષ્પવાટિકા" છે. ફારસીમાં આની બરાબરી કરનારૂં બીજું એક પણ પુસ્તક હજુ સુધી લખાયું નથી.

એ જગવિખ્યાત "ગુલિસ્તાઁ"નો તેમજ તેના લેખક મહાપુરુષ શેખ સાદીનો જે સંક્ષિપ્ત પરંતુ સુંદર પરિચય શ્રીયુત પ્રેમચંદજીએ પોતાના હિન્દી પુસ્તકમાં આપ્યો છે, તેનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છેઃ–

"શેખ સાદીની ગણત્રી એવા મહાત્માઓમાં થએલી છે કે જે મહાત્માઓના વિચારોનો પ્રભાવ માત્ર તેમનાજ દેશ ઉપર નહિ પરંતુ સમસ્ત સંસાર ઉપર પડ્યો છે. તેઓ કવિ હતા, એટલુંજ નહિ પણ કોઇ ઉચ્ચ ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરવા સારૂ જન્મેલા મહાન કવિ હતા. કેવલ કાવ્યપ્રેમીઓનું મનરંજન કરવામાંજ એમણે પોતાની કાવ્યશક્તિ નથી વાપરી. એમનો ઉદ્દેશ તો પોતાના જાતભાઇઓની નીતિ, વિચાર અને વ્યવહારનું સંશોધન કરવું એજ હતો. પોતાની સંપૂર્ણ કાવ્યશક્તિ તેઓએ એજ ઉદ્દેશપૂર્તિને સમર્પણ કરી દીધી હતી. સંસારના જે કોઈ કોઇ કવિને માટે આપણે એમ કહી શકીએ કે, તે પોતાના બાંધવોને ઇશ્વરનો અમુક અમુક ખાસ સંદેશ સંભળાવવા સારૂજ આ જગતમાં આવ્યા હતા તેવા વિરલ કવિઓમાના એક કવિવર શેખ સાદી છે. એક વિદ્વાન કહે છે કે, માનવચરિત્રના ભાવો દર્શાવવાનું કામ કવિનું નથી; પરંતુ જે સત્યોનો એણે પોતાના જીવનમા અનુભવ કર્યો હોય તે દર્શાવવાનું તેનું કામ છે. આ દૃષ્ટિથી જોતા મહાત્મા સાદીનું સ્થાન અત્યંત ઉંચું છે. માનવસ્વભાવનો જેટલો અનુભવ તેમને હતો; સંસારને જેટલા અને જેવી રીતે તેમણે નીરખ્યો હતો; તેટલો અને તેવી રીતે જગતમા થોડાઓએજ નીરખ્યો હશે. એમણે જે કાંઈ લખ્યું છે તે તેમના જાતિઅનુભવનું છે."

"એ જમાનાના સભ્ય ગણાતા સર્વ દેશો પર શેખ સાદી ફરી વળ્યા હતા. તેઓ [illegible] પ્રવાસજ કર્યા કરતા અને તેમાં જે કાંઈ [illegible] કે શિક્ષાપ્રદ બાબતો અને પ્રસંગો મળે તેનો પોતાના [illegible] સંગ્રહ કરી લેતા હતા. એ કારણથી (અને તેઓ [illegible] હતા તેથીજ) તેમનાં લખેલાં બે પુસ્તક "ગુલિસ્તાં" અને "[illegible]" એટલાં બધાં પ્રચલિત થઇ રહ્યાં છે કે જગતમાં [illegible] પ્રચાર બહુજ થોડા ગ્રંથોનો થયો હશે. [illegible] શેખ સાદીથી જરૂર પરિચિત હશે. [illegible] પુસ્તકાલય, વિદ્યાલય અને વિદ્યા- [illegible] શેખ સાદી કેવળ પદ્યમયજ નહિ [illegible] હતા. જેટલો સત્કાર ગુલિસ્તાં- [illegible] ગ્રંથનો નથી થતો. બોસ્તાંની [illegible] છે; પણ ગુલિસ્તાં- [illegible] તેમ નથી. અનેક [illegible] લખવાના પ્રયત્ન કર્યા [illegible] એટલી મધુર, [illegible] અણમોલ છે [illegible] હશે. [illegible] વાતો [illegible]

વધેલ્દ્દ શેખ સાદીનીજ લેખનશૈલી ત્યાં ત્યાં ઝળકી ઉઠે છે ! ! સાદીએ એ પુસ્તકનું નામ પણ બહુજ વાસ્તવિક રાખ્યું છે. કેમકે તે એક એવી મનોરમ પુષ્પવાટિકા છે કે તેની રચનાને ૭ ૭ સદીઓ વીતી જવા છતાં આજે પણ તે તેવી ને તેવીજ લીલીછમ, નવપુષ્પિત અને સુસજ્જિત શોભી રહી છે. સંસારમાં હવે ભાગ્યેજ કોઇ ઉન્નત ભાષા એના અનુવાદ વિનાની રહી હશે."

એવા મહિમાશાળી ફારસી ગ્રંથ "ગુલિસ્તાઁ" ઉપરથી હિંદીમાં એક પુસ્તક શ્રીયુત મહેશચંદ્ર દાસને હાથે તૈયાર થઈ કલકત્તામાં શ્રીયુત હરિદાસ વૈદ તરફથી અને બીજું પુસ્તક શ્રીયુત પ્રેમચંદજીના હાથે તૈયાર થઇ કલકત્તાની હિન્દી પુસ્તક એજન્સી તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું; તે બંનેના આધારે ગુજરાતીમાં આ "સુબોધ પુષ્પવાટિકા" સીનોરવાસી શ્રીયુત ગોવર્ધનદાસ દહાનદાસ અમીન પાસે તૈયાર કરાવી છે.

શેખ સાદીનું બીજું જે જગપ્રસિદ્ધ પુસ્તક "બોસ્તાઁ" કરીને છે તેમાંના પણ થોડાક દાખલા આમાંના એક પ્રકરણમાં આપાયલા જણાશે.

આ "સુબોધ પુષ્પવાટિકા"ની યોજના મોટે ભાગે નાની નાની કહાણીઓના ધોરણ પર થએલી હોવાથી આગળ તો તે ટુંકી વાર્તાઓના સાતમા ભાગ ભેગી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી; પણ આ બીજી આવૃત્તિ જુદા પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરી છે. આશા છે કે, ઉત્તમ વાચનના પ્રેમી સજ્જનો પોતે તેનો લાભ લેવા ઉપરાંત અન્ય સજ્જનોને પણ સલાહ, સૂચના અને બને તો ભેટ આપીને પણ પોતાના તનમનધનનો યથાશક્ય સદુપયોગ જરૂર કરશે.

"વિવિધ ગ્રંથમાળા"ના ઘણાખરા ગ્રાહક સજ્જનોએ આ પુસ્તક ટુંકી વાર્તાઓ ભેગું છપાયલું તે વાંચ્યું હશેજ; છતાં આ આવૃત્તિ એવા હેતુથી મોકલાશે કે, તેઓ આ આવૃત્તિ પણ કમમાં કમ એક વાર તો કાળજીપૂર્વક વાંચીને શેખ સાદી જેવા જગતવંદ્ય મહાપુરૂષના અતિ ઉપકારક વચનો પ્રેમ અને કાળજીપૂર્વક સ્વહૃદયમાં સ્થાપી તેને

विविध ग्रंथमाळानो सं० १९८९–९० नो पृष्ठमेळ

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ	મૂલ્ય	પૃષ્ઠ
૨૫૩–૫૬	શુભસંગ્રહ–ભાગ ૮ મો	૧ાા	૬૨૪
૨૫૭–૬૦	સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ–ગ્રંથ ચોથો–ભાગ ૯ મો	૧ાા	૫૦૪
૨૬૧–૬૩	શ્રીમહાભારતમંજરી	૨)	૭૪૪
૨૬૪	સુબોધ પુષ્પવાટિકા	૦ા~	૧૩૬
	કુલ	૫ા~	૨૦૦૮

ગ્રંથમાળાનું વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૫) હોવા છતાં ઉપર પ્રમાણે રૂ. ૫ા~ નાં પુસ્તકો અપાયાં છે.

૧૫૦૦ થી ૧૬૦૦ પૃષ્ઠનું વાર્ષિક ધોરણ જોતાં ત્રણ પુસ્તક બસ થાત; છતા ઉપર મુજબ થવાનું કારણ માત્ર ઈશ્વરેચ્છાજ છે.

[illegible] કરવા નહિ ચૂકે. અને પછી પણ આ [illegible] ન રાખી મૂકતાં અન્ય અનેક સજ્જનો તેનો લાભ [illegible] કરશે. ૐ तत्सत्

[illegible] ૧૯૮૮ [illegible] ભિક્ષુ–અખંડાનંદ

આ પુસ્તકની [illegible] આ [illegible] પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર છપાયલું [illegible] ૧૯૮૮ ના [illegible] છપાયલું એટલે તે રદ સમજવું. છેલ્લું [illegible] છપાયું છે તે તરફ [illegible] આવે છે.

તા. ક. આ પુસ્તક સં. ૧૯૮૮ ના પોષ માસમાં છપાયેલું [illegible] છે. (શ્રાવણ માસ–સં. ૧૯૯૦)

अनुक्रमणिका

विविध ग्रंथमाळानो सं० १९८९–९० नो पृष्ठमेळ

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ	મૂલ્ય	પૃષ્ઠ
૨૫૩–૫૬	શુભસંગ્રહ–ભાગ ૮ મો	૧ા	૬૨૪
૨૫૭–૬૦	સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ– ગ્રંથ ચોથો–ભાગ ૯ મો	૧ા	૫૦૪
૨૬૧–૬૩	શ્રીમદ્દાભારતમંજરી	૨)	૭૪૪
૨૬૪	સુબોધ પુષ્પવાટિકા	૦।~	૧૩૬
	કુલ	૫ા~	૨૦૦૮

ગ્રંથમાળાનું વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૫) હોવા છતાં ઉપર પ્રમાણે રૂ. ૫ા~ નાં પુસ્તકો અપાયાં છે.

૧૫૦૦ થી ૧૬૦૦ પૃષ્ઠનું વાર્ષિક ધોરણ જોતાં ત્રણ પુસ્તક બસ થાત; છતાં ઉપર મુજબ થવાનું કારણ માત્ર ઈચ્છાજોગ છે.

વિશેષ પવિત્ર અને ઉન્નત કરવા નહિ ચૂકે. અને પછી પણ આ ચોપડી આમસ્થી ન રાખી મૂકતાં અન્ય અનેક સજ્જનો તેનો લાભ લે એવી કૃપા પણ જરૂર કરશે. ૐ तत्सत्

પોષ-૧૯૮૮ અવગુણસાગર ભિક્ષુ-અખંડાનંદ

આ પુસ્તકની છેવટે આ સંસ્થાનાં પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર છપાયલું છે તે સં. ૧૯૮૮ ના પોષમાં છપાયલું એટલે તે રદ સમજવું. છેલ્લું સૂચિપત્ર તો મહાભારત મંજરીમાં હમણાંજ છપાયું છે તે તરફ વાચક સજ્જનોનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

તા. ક. આ પુસ્તક સં. ૧૯૮૮ ના પોષ માસમાં છપાયેલું પરંતુ આ ચાલુ વરસમાં બહાર પડ્યું છે. (શ્રાવણ માસ-સં. ૧૯૯૦)

अनुक्रमणिका

विविध ग्रंथमाळानो सं० १९८९-९० नो पृष्ठमेळ

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ	મૂલ્ય	પૃષ્ઠ
૨૫૨-૫૬	શુભસંગ્રહ-ભાગ ૮ મો	૧॥	૬૨૪
૨૫૭-૬૦	સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ-ગ્રંથ ચોથો-ભાગ ૯ મો	૧॥	૫૦૪
૨૬૧-૬૩	શ્રીમહાભારતમંજરી	૨)	૭૪૪
૨૬૪	સુબોધ પુષ્પવાટિકા	०।~	૧૩૬
	કુલ	૫।~	૨૦૦૮

ગ્રંથમાળાનું વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૫) હોવા છતાં ઉપર પ્રમાણે રૂ. ૫।~ નાં પુસ્તકો અપાયાં છે.

૧૫૦૦ થી ૧૬૦૦ પૃષ્ઠનું વાર્ષિક ધોરણ જોતાં ત્રણ પુસ્તક બસ થાત; છતાં ઉપર મુજબ થવાનું કારણ માત્ર ઈશ્વરેચ્છાજ છે.

વિશેષ પવિત્ર અને ઉન્નત કરવા નહિ ચૂકે. અને પછી પણ આ ચોપડી અમસ્થી ન રાખી મૂકતાં અન્ય અનેક સજ્જનો તેનો લાભ લે એવી કૃપા પણ જરૂર કરશે. ૐ तत्सत्

પોષ–૧૯૮૮ અવગુણસાગર **ભિક્ષુ–અખંડાનંદ**

આ પુસ્તકની છેવટે આ સંસ્થાનાં પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર છપાયેલું છે તે સં. ૧૯૮૮ ના પોષમાં છપાયેલું એટલે તે રદ સમજવું. છેલ્લું સૂચિપત્ર તો મહાભારત મંજરીમાં હમણાંજ છપાયું છે તે તરફ વાચક સજ્જનોનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

તા. ક. આ પુસ્તક સં. ૧૯૮૮ ના પોષ માસમાં છપાયેલું પરંતુ આ. ચાલુ વરસમા બહાર પડ્યું છે. (શ્રાવણ માસ–સં. ૧૯૯૦)

अनुक्रमणिका

विविध ग्रंथमाळानो सं० १९८९–९० नो पृष्ठमेळ

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ	મૂલ્ય	પૃષ્ઠ
૨૫૪–૫૬	કુસુમસંગ્રહ–ભાગ ૮ મો	૧॥	૬૨૪
૨૫૭–૬૦	સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ–ગ્રંથ ચોથો–ભાગ ૯ મો	૧॥	૫૦૪
૨૬૧–૬૩	શ્રીમહાભારતમંજરી	૨)	૭૪૪
૨૬૪	સુબોધ પુષ્પવાટિકા	૦।~	૧૩૬
	કુલ	૫।~	૨૦૦૮

ગ્રંથમાળાનું વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૫) હોવા છતાં ઉપર પ્રમાણે રૂ. ૫।~ નાં પુસ્તકો અપાયાં છે.

૧૫૦૦ થી ૧૬૦૦ પૃષ્ઠનું વાર્ષિક ધોરણ જોતાં ત્રણ પુસ્તક બસ થાત; છતાં ઉપર મુજબ થવાનું કારણ માત્ર ઇચ્છાજ છે.

शेख सादीनुं संक्षिप्त वृत्तांत

શેખ મુસલહુદ્દીન(ઉપનામ સાદી)નો જન્મ ઈ. સ. ૧૧૭૨માં શિરાઝ નગરની પાસેના એક ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ અબ્દુલ્લાહ અને દાદાનું નામ શરફુદ્દીન હતું. આ કુટુંબની "શેખ" એ સન્માનસૂચક પદવી હતી. કારણ કે તેમની વૃત્તિ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની હતી. પરંતુ એમનું કુળ સૈયદનું હતું. અત્યારે પણ "શિરાઝ" એ ઇરાનનું પ્રસિદ્ધ સ્થાન છે અને આગલા જમાનામાં તો તે સમગ્ર એશિયાની વિદ્યા, ગુણ અને કૌશલ્યના ભંડારરૂપ હતું. મીસર, એરાક, હબશ, ચીન, ખોરાસાન વગેરે દેશદેશાંતરના ગુણીજનો ત્યાં આશ્રય મેળવતા હતા. ત્યાં જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, દર્શન, ધર્મશાસ્ત્રાદિનાં મોટાં મોટાં વિદ્યાલય સ્થપાયાં હતાં. એક ઉન્નત રાજ્યમાં સાધારણ સમાજની જેવી ઉત્તમ સ્થિતિ હોવી જોઈએ તેવી સ્થિતિ એ સમયે ત્યાં વર્તતી હતી. આથી સાદીને તેમના પિતાની સાથે બાળપણથીજ વિદ્વાનોના સત્સંગનો ઉત્તમ લાભ મળ્યા કરતો હતો. સાદીના પિતા અબ્દુલ્લાહનું એ વખતના "સાદબીન જંગી"ના દરબારમાં તેમજ લોકોમાં પણ ભારે માન હતું.

શેખ સાદીના પિતા ધાર્મિક વૃત્તિના માણસ હોવાથી સાદીમાં પણ ધાર્મિકતાની છાપ સારી ઊંડી આવી હતી. તે નાનપણથીજ નિમાઝ વગેરેમાં નિયમિત હતા. તેમના પિતા તેમની બાલ્યવયમાંજ ગુજરી ગયા હતા.

જો કે તે સમયે શિરાઝમાં વિદ્વાનો થોડા નહોતા તેમજ મોટાં મોટાં વિદ્યાલય પણ અનેક હતાં; પરંતુ ત્યાંના બાદશાહ સાદબીન

પામ્યાં તે એક મહાન રાજ્ય બન્યું હતું; એટલુંજ નહિ પણ એવું વૈભવશાળી રાજ્ય યુરોપમાં પણ એ સમયે બીજું ન હતું. આવા સમૃદ્ધિવાન રાજ્યનું મુખ્ય સ્થાન બગદાદ હતું. રાજા વિક્રમાદિત્યના સમયમાં ઉજ્જનની અને મૌર્યવંશના રાજ્યકાલમાં પાટલીપુત્રની જેવી ઉન્નત સ્થિતિ હતી તેવી એ વખતે બગદાદની હતી. વૈભવ અને આબાદીમાં તે શિરાઝ કરતાં પણ ચઢિયાતું હતું. અહીંના બાદશાહો ખલીફા કહેવાતા હતા. કેટલાક ખલીફા ઘણા વિદ્યાપ્રેમી થઇ ગયા હતા. તેમણે બગદાદમાં સેંકડો વિદ્યાલય સ્થાપન કર્યાં હતાં. ઘણે દૂર દૂરથી વિદ્વાનો અહીં પઠનપાઠન માટે આવતા હતા. આજે મોટા મોટા વિદ્વાન, મૌલાના, મોલવી, મુલ્લાં, વિદ્યાવેત્તા અને દાર્શનિકોની જે રચનાઓ ગૌરવપૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોવાય છે, તે સર્વ બગદાદનાં વિદ્યાલયોનુંજ પરિણામ છે. વિશેષ કરીને એ સમયની બગદાદની "મદ્રેસા નિઝામિયા" વર્તમાનકાળનાં ઑક્સફર્ડ અથવા બર્લીનનાં વિશ્વવિદ્યાલયથી કોઇ રીતે ઓછી ન હતી. એ મહાવિદ્યાલયમાં એ સમયે સાત આઠ હજાર વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ મેળવતા હતા. તેના અધ્યાપક અને અધિષ્ઠાતાઓમા એવા એવા પુરુષો હતા કે આજે પણ મુસલમાનો તેમના માટે મગરૂર છે. આ મદ્રેસાનો પાયો એક એવા વિદ્યાપ્રેમીએ નાખ્યો હતો કે જેના વિદ્યાપ્રેમ આગળ અમેરિકાનો કાર્નેગી પણ હિસાબમાં આવે તેમ નથી. તે દાનવીર વિદ્યાપ્રેમીનું નામ "નિઝામુલમૂલ્કતૂસી" હતું. તે જલાલુદ્દીન સલજૂકીના વખતમાં રાજ્યનો મુખ્ય મંત્રી હતો. તેણે બગદાદ ઉપરાંત બસરા, નેશાપુર, ઇસ્પહાન વગેરે નગરોમાં પણ વિદ્યાલય સ્થાપન કર્યાં હતાં. પોતાનું અઢળક દ્રવ્ય તે શિક્ષણકાર્યમાં વાપરતો હતો.

નિઝામિયા મદ્રેસાની કીર્તિ ચોતરફ પ્રસરેલી હોવાથી સાદીએ

તેનો વિચાર થઇ શકે છે. તે સાધારણ વસ્ત્ર સિવાય અન્ય કંઇ પણ સાથે રાખતા નહોતા. રક્ષણના અને લાકડાં કાપવાના સાધન તરીકે તેઓ માત્ર એક કુહાડીજ સાથે રાખતા હતા. આજકાલના મુસાફરોની માફક ખિસ્સામાં નોંધપોથી રાખી પથદર્શક (ગાઇડ) પુસ્તકના આધારે પ્રસિદ્ધ સ્થાનો જોઇ લઇ પછી " આટલા વાગે આમ ગયા ને તેટલા વાગે તેમ ઉતર્યા; પછી ફલાણા સામા લેવા આવ્યા ને ઢીકણાને ત્યાં મુકામ કર્યો; " ઇ૦ ઇ૦ ટાયલાંનું મિશ્રણ કરી પોતાના પ્રવાસનું વર્ણન છપાવી પોતાની વિદ્વત્તા પ્રકટ કરવાનો સાદીનો ઉદ્દેશ ન હતો. તે જ્યાં જતા ત્યાં મહિનાના મહિના રહેતા અને ત્યાંના જનસમાજના રીતરિવાજ, રહેણીકરણીને આચારવિચારનું અવલોકન કરતા; ત્યાંના વિદ્વાનોનો સંગ કરતા અને જે કાંઇ વિચિત્ર વાતો જોતા તેનો પોતાના સ્મરણોમાં સંગ્રહ કરતા. તેમનાં ગુલિસ્તાં અને બોસ્તાં એ બને પુસ્તક તેમના એ અનુભવનાંજ ફળ છે. તેમણે વિચિત્ર જીવજંતુ, પ્રાકૃતિક દૃશ્ય અને અદ્ભુત પશુપક્ષીઓનાં વર્ણનથી પોતાનાં પુસ્તક દળદાર બનાવ્યાં નથી. સદાચાર અને સુસંસ્કારોને ખીલવી શકે, સંસારની અસારતાનું ભાન કરાવે અને માણસની સજ્જનતા અને દુર્જનતા ઉપર અજવાળું પાડે તેવીજ બાબતો પર તેમની દૃષ્ટિ રહ્યા કરતી હતી. એક બીજા સાથેના વ્યવહાર અને નીતિપાલનના ઉપદેશમાંજ તેમનુ ચિત્ત રમ્યા કરતું હતું. વિશેષ જોવા જેવું તો એ છે કે, કંઇક સિદ્ધાંતો દર્શાવવા સારૂ તેમને અદ્ભુત ઘટનાઓનો આશરો લેવાની લેશમાત્ર જરૂર પડી નથી. સામાન્ય નજરના બાબતોમાંથીજ તેમની બુદ્ધિએ જગતને ઉપદેશ આપવાનું શક્ય બનાવ્યું હતું; એમ તેમના "ગુલિસ્તાં" નામના ફારસી ગ્રંથ પરથી જણાઇ આવે છે

કેટલાક વિદ્વાનો એવું અનુમાન કરે છે કે, સાદી ચાર વાર

પણ તેમાં પ્રવેશ કર્યો. સાદીએ એ વિદ્યાલયમાં કેટલો કાળ વ્યતીત કર્યો હતો તે નિશ્ચિત નથી; પરંતુ તેમના લેખો પરથી જાણી શકાય છે કે ત્યાં તેમણે ફીકહ (ધર્મશાસ્ત્ર) અને હદીસ (પુરાણ) ઉપરાંત વિજ્ઞાન, ગણિત, ખગોળ, ભૂગોળ, ઇતિહાસ વગેરે વિષયોનું સારી રીતે અધ્યયન કરી "ઉલ્મા" ની પદવી મેળવી હતી. આટલા વિષયો-માં નિપુણ થવાને દશ વર્ષથી ઓછો સમય તેમને નહિજ લાગ્યો હોય.

કાળની ગતિ વિચિત્ર છે. સાદીએ જે વખતે બગદાદ છોડયું હતું તે વખતે એ નગરપર લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બન્નેની કૃપા હતી; પરંતુ લગભગ પચાસ વર્ષ પછી તેમનીજ નજરે જણાયું કે એ વૈભવપૂર્ણ, સમૃદ્ધિશાળી નગર હલાકુખાનના હાથે નષ્ટભ્રષ્ટ થઇ ગયું છે. ખલીફાના દરબારમાં મોટા મોટા રાજા અને સરદારો પણ મહા-મુશ્કેલીએ જઇ શકતા હતા. છેવટે તે અતિ અપમાનપૂર્વક અને ક્રૂરતાથી માર્યો ગયો.

આ ઘોર વિપ્લવની સાદીના હૃદયપર એટલી બધી અસર થઇ કે જેથી તેમણે પોતાના લેખોદ્વારા વારંવાર રાજાઓને નીતિના રક્ષણનો, પ્રજાપાલનનો અને ન્યાયપ્રિયતાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. તેમની એ માન્યતામાં જરા પણ સંદેહ નથી કે, ન્યાયપ્રિય પ્રજાભક્ત રાજાનો પરાજય કોઇપણ શત્રુ કરી શકતો નથી. જ્યારે એ ગુણો દૂર થાય છે ત્યારેજ તેને બૂરા દિવસ દેખવા પડે છે. સાદીએ દીન-પર દયા, દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ, દેશભાઇઓ પર પ્રેમ વગેરે ગુણને ઘણું મહત્ત્વ આપેલું છે. તેમના ઉપદેશોમાં જે જીવન નજરે પડે છે તેમાં આવાં હૃદયવિદારક દૃશ્યો પણ કારણભૂત હોવાં જોઇએ.

તે કાળના સભ્ય જગતમાં સાદીનું આગમન ન થયું હોય એવો એક દેશ નહોતો. તે પગેજ મુસાફરી કરતા હતા. આ પરથી તેમનું આરોગ્ય કેટલું ઉત્તમ હશે તેમજ તે કેટલા પરિશ્રમી હશે

તેનો વિચાર થઇ શકે છે. તે સાધારણ વસ્ત્ર સિવાય અન્ય કંઇ પણ સાથે રાખતા નહોતા. રક્ષણના અને લાકડાં કાપવાના સાધન તરીકે તેઓ માત્ર એક કુહાડીજ સાથે રાખતા હતા. આજકાલના મુસાફરોની માફક ખિસ્સામાં નોંધપોથી રાખી પથદર્શક (ગાઇડ) પુસ્તકના આધારે પ્રસિદ્ધ સ્થાનો જોઇ લઇ પછી "આટલા વાગે આમ ગયા ને તેટલા વાગે તેમ ઉતર્યા; પછી ફલાણા સામા લેવા આવ્યા ને ઢીકણાને ત્યાં મુકામ કર્યો;" ઇ૦ ઇ૦ ટાયલાંનું મિશ્રણ કરી પોતાના પ્રવાસનું વર્ણન છપાવી પોતાની વિદ્વત્તા પ્રકટ કરવાનો સાદીનો ઉદ્દેશ ન હતો. તેં જ્યાં જતા ત્યાં મહિનાના મહિના રહેતા અને ત્યાંના જનસમાજના રીતરિવાજ, રહેણીકરણી ને આચારવિચારનું અવલોકન કરતા; ત્યાંના વિદ્વાનોનો સંગ કરતા અને જે કાંઇ વિચિત્ર વાતો જોતા તેનો પોતાના સ્મરણકોષમાં સંગ્રહ કરતા. તેમનાં ગુલિસ્તાં અને બોસ્તાં એ બંને પુસ્તક તેમના એ અનુભવનાંજ ફળ છે. તેમણે વિચિત્ર જીવજંતુ, પ્રાકૃતિક દૃશ્ય અને અદ્ભુત વસ્ત્રાભૂષણનાં વર્ણનથી પોતાના પુસ્તક દળદાર બનાવ્યાં નથી. સદાચાર અને સુસંસ્કારોને ખીલવી શકે, સંસારની અસારતાનું ભાન કરાવે અને માણસની સજ્જનતા અને દુર્જનતા ઉપર અજવાળું પાડે તેવીજ બાબતો પર તેમની દૃષ્ટિ રહ્યા કરતી હતી. એકબીજા સાથેના વ્યવહાર અને નીતિપાલનના ઉપદેશમાંજ તેમનુ ચિત્ત રમ્યા કરતું હતું. વિશેષ જોવા જેવું તો એ છે કે, ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો દર્શાવવા સારૂ તેમને અદ્ભુત ઘટનાઓનો આશરો લેવાની લેશમાત્ર જરૂર પડી નથી સામાન્ય નજીવી બાબતોમાથીજ તેમની બુદ્ધિએ જગતને ઉપદેશ આપવાનું શકય બનાવ્યું હતું; એમ તેમના "ગુલિસ્તાં" નામના કથાસંગ્રહ પરથી જણાઇ આવે છે.

કેટલાક વિદ્વાનો એવું અનુમાન કરે છે કે, સાદી ચાર વાર

હિંદમાં આવી ગયા હતા; પણ તે વિષે કંઇ પ્રમાણ મળતું નથી. માત્ર એટલુંજ નક્કી થઇ શકે છે કે, તે એક વખત આ દેશમાં ગુજરાત સુધી આવીને તરત પાછા ફર્યા હોવા જોઇએ.

ત્રીસ ચાલીસ વર્ષ સુધી મુસાફરી કર્યા પછી સાદીને જન્મભૂમિનું સ્મરણ થવાથી તે તરફ જવાનો તેમણે વિચાર કર્યો. હવે શિરાઝ પહેલાંની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં નહોતું. "સાદબીન જંગી" મરણ પામ્યો હતો અને તેનો પુત્ર "અતાબક અબૂબક" ગાદીપર આવ્યો હતો. તે ન્યાયી અને કુશળ હતો. તેના વ્યવસ્થિત શાસનથી દેશની દુર્દશામાં ઘણો ખરો સુધારો થયો હતો. સાદીએ દુનિયાનું સારી રીતે અવલોકન કરી લીધું હતું અને તે એકાંતવાસની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરનારી તથા સાંસારિક ઝગડાઓથી ઉદાસીન બનાવનારી અવસ્થાએ પણ પહોંચ્યા હતા. આથી તે શિરાઝમાં આવી પહોંચ્યા. આ વખતે તેમની વય લગભગ ૬૫ થી ૭૦ વર્ષ જેટલી હોવાનું અનુમાન કરવામાં આવે છે. અહીં સમાજ અને રાજાએ તેમને યોગ્ય આદરસન્માન આપ્યાં; પણ તે બહુધા એકાંતવાસમાંજ રહેતા હતા. તેઓ રાજદરબારમાં કોઇક પ્રસંગેજ જતા અને સામાન્ય જનસમાજથી તો દૂરજ રહેતા. કદાચ આનું કારણ એ પણ હોય કે અતાબક અબૂબકને વિદ્વાનો અને ધર્મગુરુઓ તરફ ચીડ હતી. તે તેમને પાખંડી અને કપટી સમજતો હતો. આ કારણથી તેણે ઘણાએ સર્વમાન્ય વિદ્વાનોને દેશનિકાલ કર્યા હતા. આનું પરિણામ એ આવ્યું હતું કે, તે કેટલાક મૂર્ખ ફકીરોની સેવા અને સમાગમમાં આવી પડ્યો હતો. ફકીર જેમ અભણ હોય તેમ તેને તે અધિક માન આપતો. સાદીનો બાદશાહ કરતાં યુવરાજપર વિશેષ પ્રેમ હતો. તેનું નામ ફખરૂદ્દીન હતું. તે બગદાદના ખલિફાને મળીને પાછો ફરતો હતો, તે દરમિયાન રસ્તામાં તેને પિતાના મરણના

સમાચાર મળ્યા. યુવરાજ, અતિ પિતૃભક્ત હોવાથી આ ખબર મળતાંજ તેના હૃદયને એટલો આઘાત થયો કે તે તરતજ બિમાર પડીને રસ્તામાંજ મરણ પામ્યો. આ મૃત્યુથી સાદીને એટલો શોક થયો કે તે ફરીથી શિરાઝમાંથી ચાલ્યા ગયા અને ઘણા વખત સુધી બહારજ ભ્રમણ કર્યું.

કહેવાય છે કે, સાદીના પ્રેમીઓમાં અલાઉદ્દીન નામનો એક ઉદાર પુરુષ હતો. યુવરાજના મરણ પછી સાદી જ્યારે પાછા શિરાઝમાં આવ્યા ત્યારે સુલ્તાન "અબાકાખાન"નો તે વજીર હતો. એક દિવસ માર્ગમાં સાદીનો મેળાપ થતાં વજીરે તેમનો સારો આદરસત્કાર કર્યો; ત્યારથી તે અંત સુધી તેણે સાદીની સારી સેવા ઉઠાવી હતી. તે જે કંઇ ધન આપતો તેમાંથી સાદી પોતાના માટે થોડુંક રાખી બાકીનું દીન દુઃખીઓને આપી દેતા. એક વખત એવું બન્યું કે અલાઉદ્દીને પોતાના ગુલામની સાથે ૫૦૦ દિનાર તેમના ઉપર મોકલ્યા. ગુલામ જાણતો હતો કે શેખ સાહેબ કોઈ વખત કોઇ વસ્તુની ગણતરી કરતા નથી. આથી તેણે ૧૫૦ દિનાર તેમાંથી કાઢી લીધા. સાદીએ વજન ઉપરથીજ સંખ્યાનું અનુમાન કરી લઇને આભાર માનતી એક કવિતા લખી મોકલી, તેમાં ૩૫૦ દિનારની પહોંચ જણાવી. આથી અલાઉદ્દીને ગુલામને શિક્ષા કરી. આ પછી તેણે શિરાઝમાં પોતાના એક મિત્રને લખ્યું કે, સાદીને ૧૦,૦૦૦ દિનાર આપવા; પરંતુ એ પત્ર પહોંચતા પહેલાંજ તે મિત્ર મરણ પામવાથી તેનો અમલ થયો નહિ. એ પછી અલાઉદ્દીને પોતાના એક વિશ્વાસુ મિત્ર સાથે ૫૦,૦૦૦ દિનાર તેમના ઉપર મોકલ્યા હતા. સાદીએ એ ધનથી એક ધર્મશાળા બંધાવી અને મરણપર્યંત ત્યાંજ કાળ નિર્ગમન કર્યો. હાલ એજ ઠેકાણે તેમની સમાધિ છે. એ ઉપરથી નક્કી થાય છે કે, વળી પાછા તે

કિતાબમાં આપેલા છતાં આવૃત્તિ એટલી એમની ઉમરની આસરે (ખાત્રી) થાય છે; પરંતુ તેમના જન્મની ખરી હકીકત મળતી નથી. અનુમાન થાય છે કે તેમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૨૮૮ની લગભગનો છે અને તે પ્રમાણે તેમની ઉમર ૧૧૬ વર્ષની હતી. કેટલાકનો મત એવો છે કે, સાદીનું મરણ હીજરી સન ૬૯૧ ઈ. સ. ૧૨૯૨ ના શવ્વાલ (સપ્ટેમ્બર—ઓક્ટોબર) માસમાં શુક્રવારના દિવસે થયું હતું.

સાદીએ લખેલા પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૫ થી અધિક છે. એમાંનાં ચાર પુસ્તક કેવળ ગઝલોના છે. એક બે પુસ્તકો વખતોવખત બાદશાહ અથવા વજીરોની પ્રશંસા માટે લખાયેલ કવિતા વગેરેનાં છે. તેમાં એક અરબી ભાષામાં છે. બે પુસ્તક ભક્તિમાર્ગ વિષે લખેલા છે. વળી પણ તેમની સમસ્ત રચનામાં એટલું ઉજ્જ્વલ તેજ છે કે મોટા મોટા કવિઓએ તેમને ગઝલોના બાદશાહ માન્યા છે; પરંતુ સાદીની કીર્તિ વિશેષતઃ ગુલિસ્તાં અને બોસ્તાંપર નિર્ભર છે. પોતાની કવિતાઓમા તેમણે ખુશામત કરેલી નથી કે મિથ્યા તારીફને સ્થાન નથી આપ્યું. ગઝલોમાં પણ તેમણે આશક-માશુકનાં પ્રેમદર્દ ગાયા નથી; તો પછી ગુલિસ્તાં અને બોસ્તાં વિષે તો કહેવુંજ શું ? એની રચના માત્ર ઉપદેશનિમિત્તેજ થયેલી છે. એ બંને પુસ્તકને ફારસી સાહિત્યના સૂર્ય અને ચંદ્ર સમાન માનવામાં આવે તો અતિશયોક્તિ થશે નહિ. ઉપદેશનો વિષય ઘણો શુષ્ક ગણાતો હોવાથી ઉપદેશકને પણ હમેશાં પોતાની કડવી અને રસહીન વાતો માટે બદનામીજ રહે છે. કેમકે ઉમદા શિખામણો સર્વ કોઇને ગમતી નથી. આથી વિદ્વાનોએ તે કડવી ઔષધિને જાત જાતનાં સુમધુર શરબત સાથે પાવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે. કોઈ એ માટે ચકલા-ચકલીની વાતો રચે છે ત્યારે કોઇ કલ્પિત કથાઓ મીઠું મરચું ભભરાવી લખે છે; પરંતુ સાદીએ એ મુશ્કેલ કાર્ય એવી કુશળતા

અને બુદ્ધિપૂર્વક પાર પાડ્યું છે કે, તેમનો ઉપદેશ કાવ્યથી પણ વિશેષ સુબોધક બન્યો છે. આવા ચતુર ઉપદેશક સર્વ દેશોમાં વિરલજ ઉપજે છે.

ઉપરોક્ત બન્ને ગ્રંથોમાં બીજો ગુણ સરળતાનો છે. તેમાં એક વાક્ય નીરસ નથી; એટલુંજ નહિ પણ ભાષા એવી મધુર અને સરળ છે કે, તે વિષે આશ્ચર્ય થાય છે. સાધારણ લેખક જ્યારે સુંદર ભાષા લખવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેનામાં કૃત્રિમતા આવી જાય છે; પરંતુ સાદીએ તો સાદાઇ અને સમજાવટનું એવું મિશ્રણ કરી દીધું છે કે, આજ સુધી અન્ય કોઇ લેખકથી તેવી શૈલીનું અનુકરણ થયું નથી અને જેમણે કર્યું છે તેમને નિષ્ફળતાજ મળી છે. ગુલિસ્તાંના જન્મ વખતે ફારસી ભાષા બાલ્યાવસ્થામાં હતી. તે પ્રસંગે પદ્યનો પ્રચાર થઇ ગયેલો હતો પણ ગદ્ય તો કેવળ વાતચીત અને બજારમાંજ હતું—અર્થાત્ સાદીને નવો પંથ આંકવાનો હતો. તેઓજ ખરી રીતે ફારસી ગદ્યના જન્મદાતા હતા. એમની પ્રતિભા એવી અદ્ભુત છે કે આજે ૬૦૦ વર્ષ થવા છતાં તેમની ભાષા સર્વોત્તમ મનાય છે. એમના પછી કેટલાંએ ગદ્ય પુસ્તક લખાયાં છે; પરંતુ તે સર્વની ભાષાને પુરાણી થઈ જવાનું કલંક લાગી ચૂક્યું છે, ત્યારે ગુલિસ્તાંની રચના સર્વથી પહેલી થવા છતાં અદ્યાપિ તે ફારસીનું આભૂષણ મનાય છે. તેની ભાષા પર હજુસુધી સમયનો પ્રભાવ નથી પડી શક્યો

સાહિત્યસંસારમાં ગદ્ય અને પદ્ય એ બન્નેની રચનામાં સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન મેળવનાર ઘણા જ થોડા જણાય છે; પણ સાદીએ તેમાં સ્થાન મેળવ્યું છે. ગુલિસ્તાં અને બોસ્તાં ઉભય નૈતિક વિષય પ્રકટ કરે છે, પરંતુ જે માન ગુલિસ્તાંને છે તે બોસ્તાંને નથી. બોસ્તાંની સમાનતા ધરાવનારાં કેટલાંક કિતાબો ફારસીમાં છે.

ચારે કાવ્યોનું માન કોઇ ને કોઇ અંશે તેના મૂળ વિષય પર અવલંબેલું છે; પરંતુ બોશ્તાં એક નીતિગ્રંથ છે અને બહુધા એવા વિષયનાં પુસ્તક જનસમાજને પ્રિય નથી થતાં–અર્થાત્ બોસ્તાંનું જે આદરમાન અને પ્રચાર છે તે સર્વથા તેની સરળતા અને વિચારની ઉત્તમતાને લીધે છે. મૌલાના રૂમે જીવનનાં ગૂઢ તત્ત્વોનું વર્ણન કર્યું છે અને ધાર્મિક વિચારના માણસોમાં તેનું સન્માન ભારે છે. ભાષાની મધુરતા અને પ્રેમભાવ હાફીઝમાં સાદી કરતાં પુષ્કળ આગળ વધેલ છે. તેના જેવાં મર્મસ્પર્શી કાવ્ય ફારસી ભાષામાં કોઇએ રચ્યાં નથી. તેની ગઝલોની કેટલીએ ટુંકો જાણે કે હમણાંજ બનેલા સાધારણ બનાવ પર આલેખાઇ હોય એમ લાગે છે. ધન્ય છે શિરાઝની પવિત્ર ભુમિને કે જેણે સાદી અને હાફિઝના જેવાં અમૂલ્ય રત્ન ઉત્પન્ન કર્યાં છે. ભાષા અને ભાવની સરળતામાં સાદી સર્વશ્રેષ્ઠ મનાય છે. ફીરદોસી અને નિઝામી બહુધા અલૌકિક વાતોનું વર્ણન કરે છે; પરંતુ સાદીએ તેવી અલૌકિક ઘટનાઓનો આશ્રય નથી લીધો. અરે! તેમની અતિશયોક્તિએ પણ અસ્વાભાવિકતાનું રૂપ નથી લીધું. તેમણે સમયાનુસાર સર્વ રસમાં વર્ણન કર્યું છે; પરંતુ એ સર્વમાં કરુણરસને પ્રધાન સ્થાન છે. દયાના વિષયમાં તેમની લેખિની અતિકરુણ બનેલી છે. સાદી નિમાઝ અને રોઝાના પૂજારી હતા; પરંતુ સેવાધર્મને એથી પણ શ્રેષ્ઠ માનતા હતા. તેમણે સેવા ઉપર વારંવાર ભાર મૂકેલો છે. તેમના બીજા પ્રિય વિષયો રાજનીતિના છે. તે બાદશાહોને ન્યાય, ધર્મ, દયા અને ક્ષમાનો ઉપદેશ કરવામા કદી થાકતા ન હતા. તેમની રાજનીતિપર રાજભક્તિનો એવો રંગ નહોતો ચઢયો કે જેથી ખરી વાતો કહેવાથી તે દૂર રહી જાય એમના રાજનીતિવિષયક વિચારોની સ્વતંત્રતા આજે પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે. આજે વીસમી સદીમાં પણ

"સ્વાભાવિક સૌંદર્યને ટાપટીપની આવશ્યકતા નથી."

× × ×

"સ્વભાવથીજ જે અયોગ્ય હોય તેનાપર સત્સંગની અસર થતી નથી."

× × ×

"મોટાઇનું માપ ધન ઉપર નથી, પણ હૃદય ઉપર છે અને વૃદ્ધપણાનો આધાર વર્ષો ઉપર નથી પણ અક્કલ ઉપર છે."

× × ×

"ઈર્ષાળુ માણસ જાતેજ ઈર્ષાગ્નિમાં બળ્યા કરે છે. તેને વિશેષ સજા કરવાની જરૂર નથી."

× × ×

"દુઃખ આવે છે ત્યારેજ સુખનું મૂલ્ય સમજાય છે."

× × ×

"જેનું નામું માગ્યું છે તેને હિસાબ નપામનારનો શો ભય છે?"

× × ×

'વિપત્તિમાં જે કામ આવે તેજ મિત્ર છે."

× × ×

"અત્યગુણથી દૂર રહીશ નો નારૂં કોઇ પણ બગાડી શકશે નહિ. ધોબી માત્ર મેલા વસ્ત્રનેજ પથ્થરપર પટકે છે."

× × ×

સજ્જનના સંગમાં કેદખાનું પણ સ્વર્ગ છે અને દુર્જનના સંગમાં સ્વર્ગ પણ નરક સમાન છે."

× × ×

"કુમાર્ગ પર ચાલનાર થી કોઇ બચાવે તેના કરતાં સન્માર્ગે

ચાલવા છતાં લોકો વખોડે તે પણ સારૂં છે."

× × ×

"પ્રભુ સર્વની સંભાળ લઇ રહ્યો છે તોપણ સમજુ માણસનો ધર્મ છે કે સહાયપાત્રને સહાય આપ્યા કરવી."

× × ×

"તૃષ્ણા ચતુરને પણ મૂર્ખ બનાવે છે."

× × ×

"નિસ્પૃહીનુંજ શિર સદા ઉંચું રહે છે."

× × ×

"કાગડો હંસ નથી થઇ શકતો."

× × ×

"મૂર્ખના પ્યાર કરતાં સમજુની નારાજી સારી."

× × ×

"દાનનો શોખીન ધનવાન નથી બની શકતો અને ધનનો શોખીન દાની નથી બની શકતો."

× × ×

"ધ્યાનમાં રાખ કે દિવાલને પણ કાન હોય છે."

× × ×

"કસ્તુરીનો પરિચય તેની સુગંધથી થાય છે; તેના વર્ણનથી નહિ."

× × ×

"સ્વાર્થી અને સંકુચિતવૃત્તિવાળાને માન નથી મળતું."

× × ×

"[illegible] કરીને નવાં વસ્ત્રો પહેરવા કરતાં થીગડાં દઈને જુનાં વસ્ત્રો પહેરવાં સારાં છે."

× × ×

"જો કોઇની કડવી વાત સાંભળવી ન ગમતી હોય તો તમે પણ તમારી જીભને કડવી ન થવા દેના."

× × ×

"એવો પણ વખત આવે છે કે ચકલીઓ વાઘની આંખો ફોડી નાખે છે."

× × ×

"જે માણસ વિચારીને વાત નથી કરતો તેને પોતાનેજ ઉપર અવિચારી કઠોર વાતો સાંભળવી પડે છે."

× × ×

"કેદમાંથી છોડવનારી જૂઠ કરતાં કેદમાં મોકલનારું સત્ય ઉત્તમ છે."

× × ×

સાદીનો ઉપદેશ હૃદયના ઊંડાણમાંથી અને તેમના ઉત્તમ ચારિત્રમાંથી નીકળ્યો હતો તેથીજ આટલો લાંબો કાળ જવા છતાં હજી જેવો ને તેવો અસરકારક રહ્યો છે. આજકાલના સેંકડો ઉપદેશકોની માફક તે બીજાઓને પરમાર્થનો માર્ગ બતાવી પોતે સ્વાર્થલંપટ રહ્યા ન હતા. તેમની વૃત્તિ સ્વભાવથીજ સાત્ત્વિક હતી અને તે કદી પણ વાસનાથી ચલિત થયા નથી. અન્ય કવિઓની માફક તેમણે કોઇ રાજદરબારનો આશ્રય પણ નથી લીધો. ધનની કુળદેવી જે નૈતિક અને આત્મિક બલિદાન ઇચ્છે છે તેવું બલિદાન સાદીએ જરા પણ નથી આપ્યું; એટલુંજ નહિ પણ રાજાઓને ઉપદેશ કરવાનું સાપના દરમાં આંગળી નાખવા જેવું અથવા તો એક પગ કાંટામાં અને એક પગ પુષ્પોમાં રાખવા જેવું કાર્ય, કે જે સાદીના સમયમાં તો અતિશય જોખમભરેલું હતું; તે કાર્ય બજાવવામાં મહાત્મા સાદીએ જે સાહસ કર્યું છે તે કાંઇ સામાન્ય બાબત નથી.

સાદીએ ગમે તેવા કઠિન સમયમાં પણ પોતાનો ટેક ત્યજ્યો નથી. જ્યારે તે બીજી વાર શિરાઝથી બગદાદ ગયા હતા ત્યારે ત્યાં હલાકુખાન મુગલનો પુત્ર અબાકાખાન બાદશાહ હતો. હલાકુખાનનો ઘોર અત્યાચાર ચંગીઝ અને તૈમૂરની ક્રૂરતાને પણ શરમાવે તેવો હતો. અબાકાખાન એટલો બધો અત્યાચારી ન હતો તોપણ પ્રજા તેના ભયથી થરથર કાંપતી હતી. તેના બે મુખ્ય કારભારીઓ સાદીના ખાસ ભક્ત હતા. એક દિવસે સાદી બજારમાં ઘૂમી રહ્યા હતા તેટલામાં બાદશાહની સ્વારી ધામધૂમથી ત્યાં થઈને નીકળી.

એ સ્વારીમાં બાદશાહના ઉપલા બંને કર્મચારી પણ હતા. સાદીને જોતાંજ તેઓએ ઉતરી પડીને તેમને વંદન કર્યું. પોતાના વજીરોની સાદી ઉપર આટલી બધી શ્રદ્ધા જોઇ બાદશાહને કૌતુક થયું. તેણે પૂછ્યું કે, એ કોણ છે? વજીરોએ સાદીનું નામ તથા ગુણ કહી સંભળાવ્યા. આથી બાદશાહને સાદીની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર થયો. તેણે પોતાને કંઇ ઉપદેશ આપવા કહ્યું. તેણે સાદી પાસે કદાચ પ્રશંસા કરાવવાની ઈચ્છા રાખી હશે; પરંતુ સાદીએ તો તદ્દન નીડરતાથી નીચેની મતલબનો ઉપદેશ સંભળાવ્યો કેઃ—

"જે બાદશાહ પ્રજાપાલનમાંજ પોતાનું સર્વ ધ્યાન રાખીને પોતાના નિર્વાહ માટે પ્રજા પાસેથી કર મેળવે છે, તે તેની મજૂરીનો વાજબી બદલો છે; પરંતુ જો તે પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતો ન હોય તો તે હરામનું ધન ખાવાવાળો છે."

અબાકાખાન તો આ ઉપદેશ સાંભળીને ચકિતજ થઈ ગયો અને સાદીની નિર્ભયતાએ તેને પણ સાદીનો ભક્ત બનાવી દીધો.

સાદીમાં આત્મગૌરવની માત્રા પણ ઓછી ન હતી. તે નીચતાને ધિક્કારતા હતા.

સાદીને ધર્મના ઢોંગીઓપર પુષ્કળ ચીડ હતી. પ્રજાને મૂર્ખ

અને ક્યાંઈ મુસલમાનોની જાતમાં ફેલાયેલી જોઈ ને તે બધાંજ દુઃખી થતા હતા. તેમણે જો આપણા કાજી, મુલ્લાં, પંડિત કે પ્રજાના પાખંડી પંડ્યાઓની ઓળખાણ જોઈ હોત તો આ વિષયમાં તેમની લેખિની-એ કંઈ જુદાજ પ્રકારની તીવ્રતા દર્શાવી હોત. આપણા ભંડારી અને ગાદી પર બેસનારા મહંતો, પાલખીમાં બેઠી ચમ્મર ઢોળાવતા આ-ચાર્યો અને પૂજારીઓ, કલાકના કલાક કેશર ઘસવું અને ટીલાં ટપકાં પાછળજ ગાળનારા પંડિતો અને રાજ-રજવાડામાં ઘૂસી ખુશામ-દના બળથી લાખો અને કરોડોના માલીક બની બેસવા છતાં પોતાને મહાન પુરુષમાં ખપાવનારા કારભારીઓને પોતાની હૃદયભેદી કલમ-વડે તેઓ કેવા ચીતરી બતાવત, તેની આજે તો માત્ર આપણે કલ્પનાજ કરી શકીએ.

સાદીનું નૈતિક શિક્ષણ સ્વર્ગ અને નરકની લાભહાનિ ઉપર અવલંબી રહેલું છે. તેમાં પરમાર્થવાદ કે ઉપયોગવાદપર ચર્ચા નથી; પરંતુ સામાન્ય જનસમાજમાં નીતિનો ઉપદેશ કરવાને એવા વાદની ખાસ જરૂર જેવું પણ ન હતું.

સાદી સભાચતુર અને વિનોદશીલ પણ હતા. ઉચ્ચ વિચારના માણસોમાં વિનોદ એ પણ એક ગુણ ગણાય છે કોઈ પણ પક્ષી આઠે પહોર આકાશમાં નથી ઉડી શકતું. શેખ સાદીના વિનોદ સંબંધી ઘણી વાતો છે અને એનો અતિરેક એટલે સુધી ગયેલો છે કે એક અશ્લીલ ગ્રંથ તેમનો બનાવેલો છે એમ કહેવામાં આવે છે; પણ તે વાત વિશ્વાસપાત્ર લાગતી નથી. જો એ વાત સાચી માની લેવામાં આવે તો સાદીનો નીતિવિષયક ઉપદેશને લગતો અધિકારજ નષ્ટ થાય. સાદી ચતુર પુરુષ હતા અને જે રીતે બીરબલની ચતુ-રાઈ દર્શાવવામાં લોકોએ કેટલીએ ગલીચ વાતો તેમને ગળે આરોપી દીધી છે; તેમ સાદીના પણ વિવેકહીન પ્રશંસકોએ તેમના નામને

કલંકિત કર્યું છે. આમ માનવાને એ પણ કારણ છે કે, અશ્લીલ કવિતાઓ છે તેની અને તેમના અન્ય પ્રસિદ્ધ રચનાશૈલીમાં પણ સ્પષ્ટ તફાવત જણાઇ આવે છે.

સાદીના ભાષાલાલિત્યનો ખ્યાલ અનુવાદમાં આવવો છે; તોપણ આશા રહે છે કે, તેની સરળતા, ઉપયોગિતા તથા માર્મિકતાનો કેટલોક પરિચય તો આ પુસ્તકથી વાચકોને મળી શકશેજ. સાદીના "ગુલિસ્તાઁ" અને "બોસ્તાઁ" આ બે ગ્રંથો સકળ પૃથ્વીમાં સાહિત્યરત્નાકરનાં રત્નોરૂપ હોઇને જ્યાં સુધી સરળ ભાષાને સમજનાર અને ભાષાલાલિત્યનો રસાસ્વાદ મેળવનાર ફારસી પાઠકો આ જગતમાં રહેશે, ત્યાંસુધી સાદીની કીર્તિ ઝળકતીજ રહેશે અને તેની પ્રતિભા પૂજાપાત્ર કરશે.

सुबोध पुष्पवाटिका

प्रवेश १ लो–राजनीति

પુષ્પ ૧ લું

મેં સાંભળ્યું છે કે, કોઇ બાદશાહે એક ગુન્હેગારને ફાંસી-ની શિક્ષા ફરમાવી ત્યારે સજા સાંભળતાંજ અપરાધી એ પોતાની જીંદગીથી નાઉમેદ થઇ જઇ પોતાની ભાષામા બાદશાહને ખૂબ ગાળો દીધી. જેમ કૂતરાંથી ચોતરફ ઘેરાયેલી બિલાડી પોતાનું મરણ નજીક આવેલું જુએ છે એટલે નિર્ભય બની જઇને ઉલટી કૂતરાં ઉપર હુમલો કરે છે; તેમ જ્યારે માણસની સર્વ આશા નષ્ટ થઇ જાય છે ત્યારે તે મનમાં આવે તેમ બોલી મનનો ઉભરો ખાલી કરે છે.

બાદશાહ અપરાધીની ભાષા સમજતો નહિ હોવાથી તેણે વજીરને પુછ્યું કે, એ શું કહે છે ? દયાળુ વજીરે ધાર્યું કે અપરાધીનું કહેવું બાદશાહને કહી સંભળાવીશ તો, તેને વધારે ક્રૂર રીતે મરાવી નાખશે, તેથી તેણે જવાબ આપ્યો કે, મહારાજ ! એ કહે છે કે જે માણસ પોતાના ક્રોધને દાબ રાખે છે અને જીવોપર દયા રાખે

છે, તેને પ્રમ…

… અને પેલા અભાગી
કેદી…

… વગર ત્યાં બેઠેલો હતો.
…નારે બાદશાહની સમક્ષ
… તો આપ નામદારને
… તેથી એને તો ઉલટી
… નાખવો જોઇએ."
… થઇ કહ્યું:–તમારી વગર-
… સમયસૂચકતાભરેલી
… મારી અને કેદીની
… તમે જે કહ્યું છે તે
… કર્યું છે. બુદ્ધિશાળી

… વાત કરતાં તે જૂઠી
… નો ઉપદેશ મળે છે.
…થી તેમને ઘણી વાર
… પડે છે; માટે જેઓ
… છે! બાદશાહ
… લખ્યું છે કે:–
… માટે જો હમેશને
… રાખીને જેટલા
… અને રાજસત્તાનો
… જેવા કેટલાએ
… જ્યારે મરણ પાસે

આવે છે ત્યારે સિંહાસન ઉપર મરવાવાળા બાદશાહમાં અને નીચે ભૂમિ પર મરનારા ભિખારીમાં કશોજ ભેદ રહેતો નથી."

પુષ્પ ૨ જું

સુલતાન મહમદ સુબુક્તગીનનું મૃત્યુ થયે સો વર્ષ થઇ ગયા પછી એક દિવસ સ્વપ્નમાં તેને ખુરાસાનના બાદશાહે જોયો. તેણે જોયું કે સુલતાનનું શરીર ટુકડે ટુકડા થઈ માટીમાં મળી ગયું છે; પણ તેનાં નેત્ર ચોતરફ નજર નાખી રહ્યાં છે. બાદશાહે જ્યોતિષીઓને આ સ્વપ્નનું રહસ્ય પૂછ્યું પરંતુ કોઇ તે વિષે સ્પષ્ટતા કરી શક્યું નહિ; ત્યારે એક ફકીરે ઉભા થઇ કહ્યું કે "તેનો જીવાત્મા ચોતરફ આશ્ચર્યપૂર્વક જે વાત જોઇ રહ્યો છે તે એ છે કે, તેના રાજ્યનો અન્ય લોક ઉપભોગ લઇ રહ્યા છે અને એક વખતે જે રાજ્યમાં પોતાની હાક વાગતી, તે રાજ્યમા હવે પોતાને કોઇ યાદ પણ કરતું નથી! કેમકે તેણે સંસારમાં આવીને એવું કાંઈ પણ કાર્ય કર્યું નથી, કે જેથી પૃથ્વીપર તેનું નામ રહે. બીજી તરફ તેના જોવામાં આવે છે કે, નૌશેરવાન જેવા મહાપુરુષનું મૃત્યુ થયે એક જમાનો થઇ ગયો છે તોપણ હજારો લોકો તેનું નામ પ્રેમથી યાદ કરે છે. કબરમાં ગોઠવાયેલું તેનું શબ માટી બની ગયું છે અને તેના હાડકાના એક ટુકડાનો પણ પત્તો નથી; તોપણ તેનું પવિત્ર નામ પરોપકારના કારણથી સંસારમાં અમર રહ્યું છે."

આમ કહીને તે સંતપુરુષે કહ્યુ કે "હે મિત્રો! અમુક માણસ જગતમાંથી વિદાય થઇ ગયો" એવો ધ્વનિ નીકળવા પહેલાં આ જગતમાં તમારાં જીવન એવા નીતિમય અને પરોપકારી બનાવો, કે જેથી જગતમા તમારું નામ અમર થાય અને પરલોકમાં તમે સ્વર્ગસુખ પામી પ્રભુની વધારે નિકટ પહોચો.

પુષ્પ ૩ જું

એક બાદશાહને કેટલાક પુત્રો હતા. તેમાં એક **જરા ઠીંગણો** હોવાથી તેને ગમતો નહોતો. એક વખત બાદશાહે પોતાના **તે પુત્ર** તરફ ઘૃણાભરી દૃષ્ટિથી જોયું. છોકરો બુદ્ધિશાળી હોવાથી **પિતાના** મનનો ભાવ સમજી ગયો અને બોલ્યો કે "પિતાજી! **પ્રત્યેક વસ્તુની** પરીક્ષા તેની લંબાઇ પહોળાઇ ઉપરથી થઇ શકતી નથી. **સ્થૂલકાય** હાથી કરતાં સ્વલ્પકાય સિંહનું પરાક્રમ કેટલું ભારે છે તે **જગતમાં** પ્રસિદ્ધજ છે. વળી પવિત્ર સિનાઈ પર્વત પૃથ્વીના સર્વ પર્વતોમાં ઘણો નાનો છતાં તેની પદવી અને માન સર્વથી ભારે છે. **એક દિવસે** દૂબળા, પાતળા અને બુદ્ધિશાળી આદમીએ કોઇ એક મોટા રાતા-માતા બેવકૂફને કહ્યું હતું કે, એક અરબી ઘોડો ગમે તેટલો દુર્બળ હોય તોપણ તે તબેલામાં રહેતાં અનેક ખચ્ચરો કરતાં ઘણોજ સારો છે."

આ વાતોથી બાદશાહ હસ્યો અને દરબારીઓ પણ ઠીંગણા શાહજાદાની તારીફ કરવા લાગ્યા; પણ તેના ભાઇઓના દિલમાં શૂળ ઉભું થયું.

ઉપલો બનાવ બન્યા પછી અમે સાંભળ્યું છે કે, એક બળ-વાન શત્રુએ બાદશાહપર ચઢાઇ કરી ત્યારે યુદ્ધભૂમિમાં આ નવ-જવાન શાહજાદાએ પોતાના અશ્વને સર્વથી પ્રથમ શત્રુસૈન્યમાં આગળ વધારી વીરહાક મારી કહ્યું હતું કે "હું યુદ્ધમાં પીઠ બતાવીને ભાગી જવાવાળો નથી; પણ રક્તમાં સ્નાન કરી શિર આપવાવાળો છું. જે માણસ યુદ્ધમાં ઉતરે છે તે પોતાના જાનને શરતમાં મૂકે છે અને જે નાસી છૂટે છે તે નાહક પોતાના સૈન્યનું ખૂન કરાવી મોટો પાપી બને છે."

આટલું કહી તેણે દુશ્મન પર હૂમલો કર્યો અને તેના મોટા મોટા નામાંકિત યોદ્ધાઓ ઉપર જિત મેળવી. આ પછી તે રાજ-

કુમારે પિતા સમક્ષ જઇ પ્રણામ કરીને કહ્યું કે "આપ મને ઠીંગણો જોઇને મારો તિરસ્કાર કરતા હતા; પરંતુ યુદ્ધના મોખરાપર હું કેવો હોઉં છું તેનો આપે લેશમાત્ર વિચાર કર્યો ન હતો. કહેવાય છે કે એ યુદ્ધસમયે દુશ્મનનું સૈન્ય ઘણું મોટું હતું અને શાહજાદાની પાસે ઘણાજ ઓછા સૈનિક હતા. આથી તેમાંથી પણ જ્યારે કેટલાક નાસવા લાગ્યા ત્યારે શાહજાદાએ લલકારીને કહ્યું:–"યારો! મરદની માફક યુદ્ધ કરો કે જેથી સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્ર ધારણ ન કરવાં પડે!" આ વચનથી આ સિપાઇઓને શૂર ચઢયું અને તેમણે અતિ બહાદુરીપૂર્વક શત્રુપર આક્રમણ કરી જિત મેળવી." બાદશાહે શાહજાદાનાં મસ્તક અને નેત્રને ચૂમી તેને હૃદય સરસો ચાંપ્યો અને ત્યાર પછી દિનપ્રતિદિન તેના પરનો પ્રેમ વધતો ગયો. છેવટે બાદશાહે તેને પોતાનો વારસ બનાવ્યો. આથી તેના ભાઇઓ ઇર્ષ્યાથી બળવા લાગ્યા અને તેમણે એક દિવસે તેના ભોજનમાં ઝેર ભેળવી દીધું; પરંતુ તેમની બહેન બારીમાથી આ પ્રપંચ નિહાળી રહી હતી. શાહજાદાએ મુખમાં મૂકવા માટે ગ્રાસ ઉઠાવ્યો કે તરતજ શાહજાદીએ બારીનું બારણું ખખડાવ્યું અને શાહજાદાની નજર તેના તરફ જતાંજ ઇશારો કર્યો. તરતજ શાહજાદાએ તે ઇશારો સમજી જઇ ગ્રાસ છોડી દઇને કહ્યું કે "બુદ્ધિશાળી માણસો આવી રીતે મરી જશે તોપણ બેવકૂફોથી કાંઈ તેની ખોટ પુરાવાની નથી. પૃથ્વીપર ગરુડની હયાતી ન હોય તેથી કાંઇ ઘુવડને કોઇ કંઇ મજુરાનું નથી."

પછી બાદશાહને આ વાતની ખબર પડતાં તરતજ તેમણે તે અદેખા પુત્રોને પદની શિક્ષા કરી. વાત ખરી છે કે, એક નાની જેવી કામળાપર દશ ફકીર ખુશીથી સુઇ શકે, પણ એક અતિ વિશાળ બાદશાહતમાં બે બાદશાહ નહિ રહી શકે.

એક ફકીર પોતાના પેટની એક રોટીમાંથી પણ અર્ધી ગરીબોને

એક દીન દુઃખીને આપી શકશે; પણ એક બાદશાહ તો પોતાના તાબામાં એક આખા દેશની બાદશાહત છતાં પણ તે અન્ય દેશની બાદશાહત મેળવવા ઈચ્છશે. આ વાત પણ એટલીજ ખરી છે કે “ ઝાઝો લોભ તે પાપનું મૂળ ” તેમ છેવટે લોભનું ફળ ખરાબજ આવે છે; અને જે માણસ નિર્ધન છતાં પણ ઉદાર મનનો હોય છે, અથવા દેખાવમાં નિર્ધન છતાં પણ જે સદ્ગુણી હોય છે તે નજીકમાં દુઃખી થાય તોપણ છેવટે તેનું સારૂંજ થાય છે.

પુષ્પ ૪ થું

[illegible]

લોકોને અદેખાઈની આગમાં બળતો પુરુષ તથા પોતાની કાયાની ખાખ બનાવે છે. જ્યાંસુધી માલીક મહેરબાન છે, જ્યાંસુધી સૌભાગ્ય-સૂર્યનો અસ્તકાળ આવ્યો નથી, ત્યાંસુધી તેનો નાશ કરવાની હજારો કોશીશ કરવા છતાં તે નિષ્ફળજ જાય છે; જ્યાં પણ જેનો સ્વભાવજ એ રોગનો ભોગ થઈ પડયો છે તે પ્રાણની સાથેજ જાય છે:

પુષ્પ ૫ મું

કહેવામાં આવે છે કે, ઈરાનના બાદશાહોમાં એક એવો બાદશાહ થયો હતો, કે જે જબરદસ્તીથી પોતાની પ્રજાનાં મનમાલ છીનવી લઈને જોરજુલમ ગુજારતો હતો. તેના અન્યાયોથી લોકો લાચાર બની અન્ય રાજ્યોમાં જઈ વસાહત કરતા હતા. જ્યારે ઘણીખરી પ્રજા રાજ્ય ત્યજી ચાલી ગઈ ત્યારે રાજ્યની આવક ઘટી ગઈ, ખજાનો ખાલી થઈ ગયો અને બળવાન શત્રુઓએ ચડાઈ કરીને બાદશાહને ચોતરફથી ઘેરી લીધો.

એક દિવસ લોકો બાદશાહની આગળ શાહનામામાંથી જહાક અને ફરીદૂનના રાજ્યપતનનું પ્રકરણ વાંચતા હતા, તે વખતે વજીરે બાદશાહને પૂછ્યું કે "ફરીદૂનની પાસે ન હતું ધન, ન હતી સેના કે ન હતો દેશ; તો એને રાજ્ય શી રીતે મળ્યું ?" બાદશાહે ઉત્તર આપ્યો કે "લોકો તેની સાથે મળી ગયા અને તેમના બળથી તેણે રાજ્ય મેળવ્યું."

વજીરે ફરી કહ્યું કે "જ્યારે આપ જાણો છો કે લોકોને એકત્ર કરવાથીજ રાજ્ય બને છે, તો રાજ્યની ઇચ્છા રાખવા છતાં આપ તેમને કેમ નસાડી મૂકો છો ? પ્રાણને જોખમમાં નાખીને પણ પ્રજાને ખુશી રાખવી એજ ઉચિત છે કેમકે "પ્રજા" એજ રાજાનું બળ છે." ત્યારે બાદશાહે પૂછ્યું કે "સૈન્ય અને પ્રજાનો સંગ્રહ કરવા માટે શી તદબીર કરવાની જરૂર છે ?" વજીરે ઉત્તર આપ્યો:—" નામવરે

ઇન્સાફી બનવાની આવશ્યકતા છે કે જેથી પ્રજા આપના રક્ષણમાં રહેવા આવે અને [illegible] બનવાની પણ જરૂર છે, કે જેથી [illegible] શકે; પરંતુ એમાંનો એકે ગુણ આપનામાં [illegible] કાર્ય નથી કરી શકતું તેમ [illegible] કરી શકતો. જૂલમી રાજા પોતાને [illegible] નાખે છે." બાદશાહે વજીરની [illegible] તેના હાથપગ બંધાવી તુરંગમાં [illegible] કેટલાક દિવસ થઇ ગયા પછી [illegible] હકુમતનો દાવો કરવા લાગ્યા. જેઓ [illegible], તેઓએ તેમને મળી જઇ [illegible] આવ્યું કે, બાદશાહની સત્તામાંથી [illegible]

સારાંશ: [illegible] અને ન્યાયપ્રિય બને છે, પોતાની [illegible] સુખમાંજ પોતાનું સુખ [illegible] જે રાજા પ્રજાને દુઃખ [illegible] તેનું રાજ્ય ઉખડી ગયા [illegible]

[illegible] રાજ્ય શાનું ?
[illegible] રાજ્ય કરવાવાળાનું રાજ્ય
[illegible] છે.

[illegible]

[illegible] પડ્યા અને તેના [illegible] રાજમહેલ તરફ [illegible] કૃપાથી

અમુક દિલ્હી સ્વાધીન કરી લઇ શત્રુઓને કેદ કર્યાં છે અને ત્યાંની સેના તથા પ્રજાએ આપની તાબેદારી સ્વીકારી છે." બાદશાહે આ ખબર સાંભળી ઠંડો શ્વાસ ખેંચી કહ્યું કે "એ ખબર મારે માટે નહિ પણ મારી પાછળ મારા રાજ્યના માલીક થનારા મારા શત્રુઓ માટે છે. મેં મારૂં અમૂલ્ય જીવન મારી વિષયવાસનાઓને પૂર્ણ કરવા પાછળ વૃથાજ ખોયું છે; પણ હવે રાંડયા પછીનું ડહાપણ શા ખપનું? હવે તો મોતનીજ નોબત વાગી રહી છે. માટે અય આંખો! તમે મારા શિરથી વિખૂટી પડો! અય દસ્ત અને હથેળીઓ! તમે પણ એકબીજાની વિદાય લઇ લો! મારા મનોરથના શત્રુરૂપી કાળદેવતાએ મને પૂરેપુરો જકડી લીધો છે. હે મિત્રો! મારૂં બધું જીવન મૂર્ખતામાંજ ગયું. મેં મારા કર્તવ્યનું પાલન નથી કર્યું. મારૂં અનુકરણ રખે કોઈ કરતા."

સારાંશ:—સંસારમાં ગમે તે તરફ નજર કરશો તો જણાશે કે પ્રત્યેક પ્રાણી આ સંસારને લગતી કોઇ ને કોઇ આશા અને તૃષ્ણામાં ફસાઇ રહેલો છે. કોઇ પોતાના રાજ્યની વૃદ્ધિ કરવા ચાહે છે; કોઇ હાથી ઘોડા કે રથની સ્વારી ઇચ્છે છે અને કોઇ રાજદરબારી માનપાન મેળવવા ધારે છે; પણ એકાદ ઇચ્છા પૂરી થઇ ન થઇ એટલામાંજ બીજી વધારે મોટી ઇચ્છા ખડી થઇ રહે છે! આ રીતે આશા અને તૃષ્ણાના ફંદામાં ફસાઇને માણસ પોતાના અતિ અમૂલ્ય અને દેવદુર્લભ જીવનને બરબાદ કરે છે. છેવટે માણસના શરીરનો અંત આવી જાય છે; પણ તેની ઇચ્છાઓનો અંત આવતો નથી. માટે બુદ્ધિશાળી માણસોએ એક પછી એક ઉપડયા કરનારી વિષયવાસનાઓના ચક્કરમાં પડી અમૂલ્ય જીવનને મિથ્યા નહિ ગુમાવતાં સદાસર્વદા નીતિ, પરોપકાર અને પ્રભુપરાયણ રહીને તે પરમાત્માનાં સત્યસુખમય ચરણની પ્રાપ્તિ સત્વર થાય તેમજ કરવું જોઇએ.

પુષ્પ ૭ મું

એક સમયે હું દમાસ્કસની મોટી મસ્જિદમાં હજરત ઓલિયાની કબરના સિરાના તરફ બેઠો હતો; તેવામાં અન્યાયને માટે પ્રસિદ્ધ થયેલો એક અરબ બાદશાહ ત્યાં યાત્રા માટે આવી ચઢયો. તેણે તે ઓલિયાની પૂજા અને ધ્યાન ધર્યા પછી કહ્યું કે "રંક અને રાય સર્વ આપના દાસ છે અને જેમની પાસે સત્તાસંપત્તિ પુષ્કળ હોય છે તેમની ઇચ્છાઓ પણ વધારે મોટી હોય છે અને તેમના ઉપર આફતો પણ વધારે મોટી આવે છે."

પછીથી તેણે મારી તરફ જોઇને કહ્યું કે "ફકીરો ઇશ્વરના સાચા ભક્ત હોય છે. આપ મારે માટે પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરો; કેમકે મને એક બળવાન શત્રુનો ભય છે."

મેં જવાબ આપ્યો કે "તમારાથી જે નિર્બળ હોય તેનાપર જો દયા દાખવશો, તો બળવાન શત્રુ તમને કષ્ટ નહિ આપી શકે."

નિર્બળ અને રક્ષણમાં મુકાયલી પ્રજાને રાજાએ બાહુબળથી દબાવવી, એ પરમાત્માનો સર્વથી મોટો અપરાધ છે. જે રાજા પોતાની પ્રજા સાથે મળીને રહેતો નથી તે સદા ભયભીતજ રહે છે. જે બદીનું બીજ વાવીને નેકીના ફળની આશા રાખે છે તે મોટી ભૂલ કરે છે.

પુષ્પ ૮ મું

એક જાલીમ બાદશાહે કોઇ ધર્મપરાયણ માણસને પૂછયું કે "કેવા પ્રકારની ઉપાસના કરવાથી મને વધારે પુણ્ય મળે ?" ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે "બપોરસુધી ઈશ્વર તમને ઉંઘેલા રાખે, એવી પ્રાર્થના કરો કેમકે તમે જેટલો કાળ ઉંઘમાં હશો, તેટલો કાળ લોકો તમારા જૂલમથી બચેલા રહેશે."

પુષ્પ ૯ મું

મેં એક બાદશાહ વિષે સાંભળ્યું છે કે એક રાત્રે તેણે ખૂબ સારૂં સારૂં ખાધું તથા ખૂબ દારૂ પીધો અને જ્યારે તેને ખૂબ નશો ચઢ્યો ત્યારે તે મોજમાં આવી જઇ કહેવા લાગ્યો કે "મારા આખા જીવનમાં આજના જેવી મઝા મને કદી મળી નથી." એક ભિખારી નીચે ઓટલાપર સૂતો હતો તેણે બાદશાહની ઉપલી વાત સાંભળી અને તેના નશાનો લાભ લેવાના ઇરાદાથી તે ભિખારીએ કહ્યું કે "અય બાદશાહ! ખરેખર જગતમા તમારા જેવું સુખી કોઇ નથી અને તમારા જેવું બળવાન પણ કોઇ નથી: પરંતુ શું અમો દીનદુઃખીઓ તરફ આપે ઉદાર ન થવું જોઇએ?" નશાની લહેર-માં ચઢેલો બાદશાહ એ વાત સાંભળીને બહુજ પ્રસન્ન થયો અને તરતજ તેણે એક હજાર મહોરોની કોથળી કાઢીને કહ્યું કે, અય ફકીર! લુગડાનો ખોળો ધર. ભિખારીએ કહ્યું કે "મારી પાસે કપડું-જ નથી ત્યાં ખોળો શાનો ધરૂં?" આથી બાદશાહે મહોરોની સાથે એક કપડું પણ તેને આપી દીધું.

થોડાજ દિવસમાં પેલા ઉડાઉ ભિખારી બધું નાણું મોજ-શોખમાં ઉડાવી દઇને પાછો માગવા આવ્યો. ઠીકજ કહ્યું છે કે:—

ઉડાઉના હાથમાં તેમજ દયાળુ પરોપકારી માણસના હાથમાં ધન નથી ટકતું; લોભીના દિલમા સબુરી નથી રહેતી અને ચાળણી-માં પાણી નથી ટકતું.

એક સમયે જ્યારે બાદશાહને ઉપલા માણસનો ખ્યાલ પણ ન હતો, ત્યારે બાદશાહના એક માણસે તે ભિખારીની માગણીની વાત કહી. બાદશાહે આથી બહુ નારાજ થઇને તે માણસ તરફથી પોતાનું મુખ ફેરવી લીધું. આ઼઼઼ઉપરથી એક બુદ્ધિમાને કહ્યું છે કે "બાદશાહો સાથે તેમના મદદગારોએ દરેક જરૂરી વાત

વૃથા જાયને વખતે પરિણામ પણ વિપરીત આવે છે. (૩) મનુષ્યે સમજી વિચારીનેજ ખર્ચ કરવો જોઇએ. ઉડાઉપણે ખર્ચ કરનાર આખરે દુઃખીજ થાય છે. (૪) દાનની પરંપરા સદા જારીજ રાખવી જોઇએ અને તેનો એવો પ્રબંધ કરવો જોઇએ કે જેથી ખરેખરા દીનદુઃખીઓનેજ સહાયતા પહોંચે.

પુષ્પ ૧૦ મું

એક બાદશાહ પોતાના રાજ્યના રક્ષણ તરફ બિલકુલ ધ્યાન રાખતો ન હતો; એટલે સુધી કે પોતાના સૈનિકો તથા અમલદારોનો પગાર પણ આપતો ન હતો. સૈનિકોને એ વાતથી એટલું કષ્ટ થયું કે બાદશાહપર એક વાર કોઇ એક શત્રુ ચઢી આવતાં તેમણે રાજા તરફથી લડવાને ના પાડી અને નોકરી છોડી દીધી. આવી રીતે નોકરી છોડી દેનારાઓમાં એક મારો ખાસ મિત્ર હતો. મેં તેને ધિક્કાર આપીને કહ્યું કે "એક સામાન્ય વાતને માટે પોતાના એક પુરાણા માલીકના અનેક વર્ષોના ઉપકારને બિલકુલ ભૂલી જાય વિપદને વખતે તેનો સંગ ત્યજી દેવો, એ તો બહુજ નીચતા, બદનામી અને કૃતઘ્નતાનું કામ છે."

તેણે ઉત્તર આપ્યો કે "આપ જો પૂરેપુરી હકીકત સાંભળશો તો મને દોષ નહિ આપો. મારો ઘોડો દાણા વિના મરવાની અણી પર આવી ગયો હતો. તેના ઉપર બાંધવાનું કપડું ફાટીને છેક ખરાબ થઇ ગયું હતું; એવી હાલત છતાં પણ બાદશાહે લોભને લીધે સિપાઇઓનો પગાર રોકી રાખ્યો હતો. કહો ભલા, આવા સંજોગોમાં માલિકને માટે પોતાનો પ્રાણ આપવાને અમે ક્યાંથી તૈયાર હોઇએ?"

સારાંશ:—પોતાના સૈનિકો તથા નોકરોનો પગાર જરા પણ અગત્ય સિવાય વખતસર અપાયા કરવો જોઇએ; અને એમ ન

[illegible] ... ઘણી ... [illegible] છે અને
[illegible] ... [illegible]
[illegible] ... [illegible]
[illegible] ... [illegible]
ભાગી જાય છે

પુષ્પ ૧૧ મું

એક વ[illegible] ... તે મ પુષ્પોના એક મંડળમાં જઇ રહી. મ[illegible] ... [illegible] મનને ઘણી શાંતિ પ્રાપ્ત થઇ. કેટલાક [illegible] ... [illegible]ના કૃપાદૃષ્ટિ થઇ અને તેણે પુનઃ તેને [illegible] ... પરંતુ વજીરે ઉપકાર સાથે તે આગ્રહને [illegible] ... [illegible] સાંસારિક કામોમાં જોડાઇ રહેવા કરતાં [illegible] ... માટે અધિક સુખકર છે. મને હવે [illegible] છે કે, જેઓ સંસારની માયા-મમતા તજી એકાંતમાં રહી [illegible] બને છે તેઓજ બહારની સંપત્તિવાળાની અપેક્ષાએ [illegible] નિર્ભય, સંતોષવાન, સ્વતંત્ર સુખી હોય છે." બાદશાહે કહ્યું કે "[illegible] માટે તમારા જેવા મનુષ્યની મને બહુજ જરૂર છે." વજીરનો પોતાની વજીરાતનો ધ્યાનમાંજ હતો; એટલે તેના ઉત્તરમાં પણ તેણે ધૂણાવ્યું.

—જેનું ચિત્ત એકાન્તિક [illegible]માં રસ લઇ તેવાને માટે બહારની ગમે તેવી સત્તા કે સંપત્તિ છે; માટે એવાએ તો એ પ્રપંચોથી જરા પણ ડગવું વળી તેમાં પણ પૂર્ણ [illegible] રાજાની નોકરી-જોખમ રહેલું છે. આ વિષયમાં એક શિયાળની

નીમકી વાતચીત બહુ લજ્જત જેવી છે.

એક વાર લોકોએ એક શિયાળને પૂછ્યું કે "આ સ્થળે સિંહનો નિવાસ છતાં તમે શા માટે આ જંગલ છોડી જતા નથી!"

શિયાળે કહ્યું કે "તેનું કારણ એ છે કે તેણે કરેલા શિકારનો વધેલોઘટેલો ભાગ મને વખતોવખત મળ્યા કરે છે; તેમજ સિંહરાજની છાયામાં રહેવાથી બીજાં સામાન્ય હિંસક પ્રાણીઓ કે જે મારા જેવા માટે અત્યંત ભયકારક છે, તે આ તરફ આવી શકતાં નથી અને મારું અનિષ્ટ કરી શકતાં નથી." લોકોએ પૂછ્યું:-"જ્યારે તમે તેના શરણમાં રહો છો અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેના ઉપકારનો સ્વીકાર કરો છો, ત્યારે તેની તદ્દન નજીકમાંજ જઇ રહો તો કેવું સારું? તમારા જેવા ચપળ પ્રાણીને તો તે જરૂર પોતાનો મંત્રી બનાવી દે." શિયાળે કહ્યું કે "પણ એનો મિજાજ એવો આકરો છે કે તેની સમીપમાં જવામાં ઉલટું હું મારું કલ્યાણ સમજતો નથી. અગ્નિપૂજક સો વર્ષ સુધી આગને સચેન રાખી રહ્યો હોય તોપણ જો તે એક ક્ષણને માટેજ તેમાં પડી જાય તો તે બળી મર્યા વિના રહે નહિ."

સારાંશ કે:-રાજા અને અગ્નિ બેઉને સરખા જાણવા. રાજમંત્રી રાજા પાસેથી પુષ્કળ ધનમાલ પ્રાપ્ત કરે છે; પરંતુ કોઇ વાર તેને એજ રાજાની આજ્ઞાથી પોતાનું માથું સુદ્ધાં ખોવું પડે છે. માટેજ બુદ્ધિમાનોએ કહ્યું છે કે, રાજાઓનો સહવાસ બહુજ સાવધાનતાથી સેવવા જેવો છે. કેમકે તેઓ કોઇ વાર નમન કરવાથી પણ અપ્રસન્ન બની જાય છે અને કોઇ વાર ગાલીપ્રદાનથી પણ પ્રસન્ન થઇ સન્માન કરે છે. રાજસેવા અને નગ્ન તલવારની ધારપર ચાલવું એ બન્નેને સરખાં કહ્યાં છે; તેનું પણ એજ કારણ છે.

૨

[illegible]

[illegible] ઉત્તર નથી આપ્યો. [illegible] કે 'મારામાં [illegible] નથી.' મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે, બે પ્રકારના માણસ અન્ય ચાર પ્રકારના માણસથી બચતા રહે છે, અત્યાચારી રાજાથી, ચોર ચોકીદારથી, વ્યભિચારી સુવર્ણકારથી, અને [illegible] ફોજદારથી; પરંતુ જે માણસનું મન સાફ છે તેને એ ચારે કોઇનો પણ શો ભય છે? ધોબીના હાથે પથ્થર પર ઝીંકાવાનો ભય મલિન વસ્ત્રોને રહે છે, સ્વચ્છને નહિ. જે રહેણીકરણીમાં સ્વચ્છ છે તેને કોઇનોએ ડર નથી."

મેં ઉત્તર આપ્યો કે " તારી કથા સાથે એક શિયાળની વાત બહુ મળતી આવે છે. એક શિયાળને જીવ લઇને નાસતો જોઇ કોઇએ પૂછ્યું કે, તારા પર તે વળી એવી શી આફત આવી છે કે આમ ભયભીત થઇ નાસી જાય છે ?" શિયાળે કહ્યું કે "મેં સાંભળ્યું

છે કે [illegible] ... છે." મિત્રએ પૂછ્યું કે
“ અરે મૂર્ખ ! કેટલી [illegible] કે [illegible] અને તેની
[illegible] ?” તેનું કહેવું [illegible] કે “ [illegible] કે મેં
[illegible] મને [illegible] અનેક ઠેકાણે [illegible] છે અને હું [illegible]
[illegible] હતો તો [illegible] કરીને [illegible]
[illegible] કરીને અને કોણ [illegible] તેમ છે ? [illegible] રહેનાર
ભલે તેટલા માણસો રહે પણ તેનું એ [illegible] મોટે અધિક
શત્રુ ઉભા કરે છે. વિચાર કર કે તેવો કોઈ માણસ તારા ઉપર
વર્તનને પણ ખરાબ [illegible] કરી આપે, [illegible]
[illegible] અને તું તેના [illegible] પડે તો પછી તારી
વહારે કોણ ચડે તેમ છે ? માટે એ [illegible] દરબારમાં
હોદ્દો મેળવવાના વિચારોનો તું ત્યાગ કરે તો ઘણુંજ સારું. મહા-
પુરુષોએ કહ્યું છે કે “ સમુદ્રમાં અસંખ્ય મોતી હોય છે; પરંતુ
તેના લોભમાં સમુદ્રમાં કુદી જીવનું જોખમ વહોરવા કરતાં બહારના
પ્રદેશોમાંજ કોશીશ કરો. “ માટે હે મિત્ર ! તમે પણ લોભ અને
રાજ્યના હોદ્દાની વાત જવા દઈ બીજી રીતેજ પ્રયત્ન કરતા રહેો.”
મારો મિત્ર આવી વાત સાંભળી ઘણોજ નારાજ થયો અને મારા
તરફ ક્રોધ કરી ચીડાઈને બોલ્યો:—“ એમા તમે બુદ્ધિયુક્ત, કાર્ય-
સાધક અને ઉત્સાહજનક શી વાત કહી ? મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે
‘ જેઓ સંપત્તિના સમયમાં પ્રેમ અને બંધુભાવ દર્શાવે છે તેમને
મિત્ર ન માનો. ખરો મિત્ર તો તેજ છે કે જે આપત્તિના સમયે
કામ આવે છે.’ ” ×

મેં જોયું કે એનું ચિત્ત ઉશ્કેરાયલું છે અને મારા કહેવાને

× ધીરજ ધર્મ મિત્ર અરૂ નારી, આપતકાલ પરખિદ્દ ચારી. “તુલસી”

[illegible] હિંમતો નથી. [illegible] એની શાખે મારે દોસ્તી [illegible]. મારી ભલામણથી તેણે [illegible] ફરી આપી. [illegible] તેના [illegible] પ્રશંસા થવા લાગી. તેની પદવી [illegible] ગામનો સિતારો એટલો [illegible] ઉપરાંત તે ખુદ બાદશાહનો [illegible] તેના વખાણ કરવા લાગ્યા, [illegible] માન સન્માન વધી ગયું. મને [illegible] આનંદ થયો; પરંતુ રાજાની [illegible] મને ખબર હોવાથી મારા મનમાં [illegible]. મે મારા મનવડેજ એને [illegible] મિત્ર! આફત આવતાં [illegible] છે. વળી તકદીરની ચંચળતાનો [illegible] કરવો હોય છે; પણ તેને [illegible]

એજ અરસામાં [illegible] સાથે મક્કાની યાત્રા કરવા ચાલ્યો [illegible] કરી પાછો ફર્યો ત્યારે મારો તે મિત્ર [illegible] મને સામો આવી મળ્યો. એ સમયે તેણે [illegible] પહેરેલાં હતાં અને તે ભારે સંકટમાં હતો. મેં [illegible] કારણ પૂછતાં તેણે કહ્યું કે "આપ [illegible] અદેખાઈથી મારાપર જૂઠા આરોપ મૂક્યા [illegible] કરવા જેટલી [illegible]ણ તસ્દી ન લીધી. [illegible] અને મિત્રો સર્વ [illegible] બાજુ થઇ ગયા અને [illegible] સરખું પણ આપ્યું નહિ.

જ્યારે કોઈ માણસ આપત્તિમાં આવે છે ત્યારે આખી દુનિયા તેને ટપલાજ મારવા લાગે છે. તાત્પર્ય એ છે કે, હું અત્યાર સુધી બંધીખાને પુરાઇ દુઃખ અને કલેશથી દબાઇ રહ્યો હતો. આ અઠવાડીઆમાં એક ખુશાલીભર્યો પ્રસંગ બનવાથી મને કેદખાનામાંથી છોડી મૂકવામાં આવ્યો છે; પરંતુ મારી થોડી ઘણી જે પ્રથમની વડિલોપાર્જિત સંપત્તિ હતી તે પણ સરકારે જપ્ત કરી લીધી છે."

મેં ઉત્તર આપ્યો કે "મેં તો તને પ્રથમથીજ કહ્યું હતું કે, બાદશાહોની નોકરી દરિયાઇ સફરની માફક લાભદાયક નીવડે છે; પરંતુ તેની સાથે તેમાં જોખમ પણ પુરેપુરૂં હોય છે. દરિયાઈ સોદાગર કાં તો સુવર્ણની થેલીઓ લઇને ઘેર આવે છે કે કાં તો સમુદ્રનાં મોજાં કોઇક દિવસ તેના શબને કિનારે ફેંકી દે છે." આમ કહ્યા પછી મને તેના ચીરાયેલા ઘાને પહોળો કરી તે પર મીઠું છાંટવું ઠીક નહિ લાગવાથી તેને કેટલીક આશ્વાસન આપનારી પંક્તિઓ સંભળાવી હું ચૂપ રહ્યો.

સારાંશઃ—માણસે પોતાના હિતચિંતક અને વધુ અનુભવ ધરાવનારા મિત્રની સલાહ અવશ્ય માનવી જોઇએ. પોતાની વાસનાઓને ઓછી કરી થોડા સુખમા પણ સંતોષ માનવો જોઇએ. બાદશાહી નોકરી જોઇ વિચારીનેજ કરવી જોઇએ અને બાદશાહની કૃપાને ચિરસ્થાયી ન માનવી. કેમકે બાદશાહી દરબારમાં ચાડિયાઓ બળવાન હોય છે અને રાજાઓ કાનના કાચા હોય છે.

પુષ્પ ૧૩ મું

હું કેટલાક એવા માણસોની સોબતમા રહ્યા કરતો હતો, કે જેમના ચાલચલગત બહારથી ઘણી સારી જણાતી હતી. એક સમૃદ્ધિશાળી પુરૂષ આ સર્વ લોકોપર ઘણીજ શ્રદ્ધા રાખતો હતો.

વૃક્ષપર ફળ આવતું નથી તેનાપર કોઈ પથ્થર ફેંકતું નથી."

સારાંશઃ—આપણે અપરાધી અને નિરપરાધી બંનેપર દયાદષ્ટિ રાખવી જોઇએ. જેમ સૂર્ય અને ચંદ્ર, રાજા, તપસ્વી, અપરાધી, નિરપરાધી અને ચંડાલાદિ સર્વ કોઇ પર પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવે છે; તેમ આપણે પણ અપરાધી, નિરપરાધી, દીન, દુઃખી વગેરે પર દયાનો પ્રકાશ નાખવો જોઇએ.

પુષ્પ ૧૪ મું

કોઇએક રાજકુમારને પિતાના મૃત્યુ પછી પુષ્કળ ધન મળ્યું, આથી તેણે ઉદાર હાથે પ્રજા તથા સૈન્યમાં બેશુમાર દાન વહેંચ્યું.

સુગંધ માત્ર સાદી અગરબત્તીમાંથી નીકળતી નથી, પણ તેને સળગાવવામાં આવે છે ત્યારેજ તેમાંથી અંબરની મહેક આવવા લાગે છે. જો તમે મોટાઇ ઇચ્છતા હો તો તન, મન અને ધનથી ખૂબ ઉદાર બનો: કેમકે દાણા વાવ્યા સિવાય અન્ન પેદા થઇ શકતું નથી.

રાજકુમારની હપલી ઉદારતા જોઇને તેના દરબારીઓમાંથી એકે તેને કહ્યું કે "આપના પૂર્વજોએ ભારે જહેમતથી આવો ભારે ખજાનો કોઇ જરૂરના સમય માટે જમાવી રાખ્યો છે; માટે આપે તે આવી રીતે આપી દેવો ઘટે નહિ. આવી રીતે જરૂરના પ્રસંગે ઉપયોગી થનાર ધનને ખોઇ નાખવું યોગ્ય નથી, એને બદલે આપ પ્રત્યેક માણસની પાસેથી એક એક ચાદીનો દાણો લેશો તો આપને માટે એક મોટો ખજાનો જમા થાય." આ વાત રાજકુમારના સ્વભાવવિરુદ્ધ હોવાથી તે આ સાંભળી ચીડાઇને કહેવા લાગ્યો કે "તે નિત્ય, અનાદિ, અનંત, સર્વશક્તિમાન પ્રભુએ લોકોને સુખ આપવા સારુજ મને રાજા બનાવ્યો છે. ખજાનાની ચોકી કરવા માટે નહિ. કારણ કે જેની પાસે ચાલીસ મહેલ તદન ધનથી ભરેલા

હતા તેનો નાશ થઇ ગયો; પરંતુ નૌશેરવાન મરવા છતાં કીર્તિ અમર કરી ગયો છે. ×"

પુષ્પ ૧૫ મું

કહે છે કે, એક વખત નૌશેરવાન બાદશાહને જંગલમાં ખાણું પકાવવાનો પ્રસંગ આવતાં તેણે પોતાના નોકરને નજીકના ગામમાં તે લેવા માટે મોકલ્યો. મોકલતી વખતે બાદશાહે કિંમત આપીનેજ લાવવાની આજ્ઞા કરી; તે સાંભળી સેવકોએ કહ્યું કે "એવી જુજ બાબતની તે કિંમત હોય?" ત્યારે બાદશાહે કહ્યું કે "સંસારમાં જુલમ જરા જરા કરીનેજ પેદા થયો અને પછી પ્રત્યેક તેને એટલે સુધી વધારતો આવ્યો કે કહેવાની વાતજ નહિ! કારણ કે જો બાદશાહ કોઇના બાગમાંથી એકજ ફળ ખાય તો તેના નોકર ચાકર તે ફળના ઝાડોને પણ જડમૂળથી ઉખાડી લે છે. જો રાજા કેવળ શાક જબરદસ્તીથી લેવાની આજ્ઞા કરે છે તો તેના સિપાઇઓ શાકનું આખું ગામજ ખાલી કરી દે છે. એવા અત્યાચારી રાજાઓ [illegible] દુનિયાનો શ્રાપ તેમના પર હમેશને માટે રહે છે."

સારાંશ: [illegible]

પુષ્પ ૧૬ મું

[illegible]

[illegible]

પુરુષોના નીચેનાં વચનોપર ધ્યાન આપ્યું ન હતું:—

જે માણસ પોતાના રાજા અથવા વૈપરીને રાજી કરવા માટે પ્રજાને નારાજ કરે છે, તે પોતાને હાથેજ પોતાના નાશનો ખાડો ખોદે છે.

દુઃખી દિલની હાયથી જેટલો ધુમાડો નીકળે છે, તેટલો જંગલની મોટી આગથી પણ નથી નીકળતો. લોકો કહે છે કે, સિંહ જાનવરોનો બાદશાહ છે અને ગર્દભ સર્વથી કનિષ્ઠ જાનવર છે; પરંતુ મહાત્માઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે માણસો માટે બોજો ઉંચકવાવાળો ગર્દભજ મનુષ્યસંહારક સિંહ કરતાં ભલો છે. કેમકે મૂર્ખ હોવા છતાં પણ તે માણસોનું પુષ્કળ કામ માત્ર કુશકા ખાઇનેજ કરે છે. અન્યને ત્રાસ આપનારા માણસ કરતાં પરિશ્રમ કરનાર બળદ અને ગર્દભ ઉત્તમ છે. .

છેવટે બાદશાહે એ માણસના અન્યાયની તથા જુલમની વાત સાંભળીને તેને શૂળીએ ચઢાવવાનો હુકમ કરતા કહ્યું કે "પ્રજાનું મન જીતવાનો ઉદ્યોગ નહિ કરનાર અમલદાર બાદશાહને પ્રસન્નજ કરી શકે; અને એજ પ્રમાણે માણસ જો પ્રભુની ઉદારતા ઇચ્છતો હોય તો તેણે તે પ્રભુના સંતાન તરીકે આ સૃષ્ટિની સાથે ભલાઇ કરવી જોઇએ." પછી એ તહેસીલદારને શૂળી પર ચઢાવવા સમયે તેના જુલમથી પીડિત થયેલો માણસ ત્યાંથી જતો હતો તેણે તેને કહ્યું:–"ગમે તેવી ઉચ્ચ પદવીવાળો પણ અન્યાયનું ધન અને લોકોની હાય મેળવીને સુખી રહી શકતો નથી. કાચો પારો ખાનારની પેઠે એ બાબતો તેનો નાશ કર્યા વિના રહેતી નથી."×

સારાંશઃ–માણસે પોતાની ઉન્નત સ્થિતિમાં તો એવાં એવાં

× તુલસી હાય ગરીબકી, કબી ન ખાલી જાય;
મુવે ઢોરકે ચામસે, લોહા ભસ્મ હો જાય.

કામ કરવાં જોઈએ કે જેથી લોકો અવનત સ્થિતિમાં પણ તેને પ્રેમ દૃષ્ટિએ જુએ. દિવસ પછી રાત અને રાત પછી દિવસની પેઠે ચડતી પડતી તો સર્વ કોઈને આવે છેજ. જે સમય આજે છે તે કાલે નહિ રહે. જે આજે ઉચ્ચપદ પર છે તે એક દિવસે પદચ્યુત થઈ જશે.

પુષ્પ ૧૭ મું

એક બાદશાહને એક ભયંકર રોગ લાગુ પડવાથી કેટલાક યુનાની હકીમોએ નિર્ણય કર્યો કે, અમુક પ્રકારના માણસના પિત્ત વિના અન્ય કોઈ ઇલાજ નથી. બાદશાહે એ પ્રકારનો માણસ શોધી કાઢવાની આજ્ઞા કરી. સેવકોને એક ખેડુતનો છોકરો એ પ્રકારનો જણાયો. બાદશાહે તે છોકરાનાં માબાપને બોલાવી પુષ્કળ ધન આપીને રાજી કર્યાં. કાજી સાહેબે પણ ઇન્સાફ આપ્યો કે, બાદશાહની બિમારી દૂર કરવા માટે એક રૈયતનું ખૂન ન્યાયસંગત છે. પછી જ્યારે બાદશાહે તેને મારવાની તૈયારી કરી ત્યારે તે છોકરો આકાશ તરફ જોઈને હસ્યો. બાદશાહે તેને આવી અવસ્થામાં હસવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો કે 'મારાં માબાપ મને બહુ લાડ લડાવતાં અને હું પણ તેમના પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને ભયરહિત તથા આનંદમાં રહેતો. વળી લોકોને મોઢે રોજ એવું સાંભળ્યા કરતો કે આપણા બાદશાહ તો રૈયતને માબાપ કરતાં પણ વધારે ચાહે છે અને કોઈ વખતે કોઈને કાંઈનું પણ નુકસાન નથીજ કરતા; પણ ન્યાયી કાજી તો, ન્યાયકાર કે બીજો માણસ પણ કોઈને જરા પણ કનડગત નહિ કરે તેની કાળજી રાખે છે તથા રોગથી કે બીજા કારણથી કોઈ પણ માણસ દુઃખી થતું હોય છે તો તેને સર્વ પ્રકારની [illegible] આવું હું દેખું છું જે સાંભળતો [illegible] તે બધું [illegible] છે અને મોટા માણસોની મિથ્યા સ્તુતિ

લોકોમાં કેટલી બધી ચાલે છે એ વિચાર મારા મનમાં આવવાથી મને હસવું આવી ગયું હતું. કારણ કે મેં આપના કાજીનો કે મારાં માબાપનોએ કશોજ ગુનો કર્યો નથી કે જેથી મારો જીવ લેવામાં આવે. મારાં માબાપની બુદ્ધિ પૈસાની લાલચમાં એવી ભ્રષ્ટ થઇ ગય છે કે તેઓ મને મોતના ડાચામાં આપી દેવા છતાં ખુશ ખુશ થઇ ગયાં છે. કાજીએ પણ પ્રાણદંડની આજ્ઞા આપી દીધી છે અને દાદ મેળવવાનું આ જગતમાં જે મોટામાં મોટું ઠેકાણું તે બાદશાહ પણ પોતાના સ્વાર્થ આગળ મારા મૃત્યુથી આનંદિત બન્યો છે. આટલો બધો અન્યાય ચાલવા છતાં આટલી બધી કીર્તિ ગવાતી હતી એ મોટું આશ્ચર્ય લાગવાથી મને હસવું આવી ગયું." બાદશાહને આ વાત સાંભળીને ઘણુંજ દુઃખ થયું અને તે અશ્રુભરી આંખોએ બોલ્યો કે "નિર્દોષ માણસનું ખૂન વહેવડાવવા કરતાં મારે મરવું એજ ઉત્તમ છે." બાદશાહે તે છોકરાથી પોતાને બહુ ઉત્તમ શિખામણ મળેલી માનીને તેનાં શિર અને આંખો ચૂમી તથા તેને હૃદય સરસો ચાંપીને ખૂબ ઇનામ આપી છોડી દીધો. લોકો કહે છે કે બાદશાહ તેજ અઠવાડીઆમાં રોગમુક્ત બની ગયો.

આ કહાણીને મળતી એક બીજી વાતનું પણ મને અહીં સ્મરણ થાય છે કે "જો તમને તમારા પગની નીચે દબાયેલી કીડીની સ્થિતિનું ભાન ન હોય તો તમારે સમજવું જોઇએ કે, હાથીના પગ નીચે દબાવાથી તમારી જેવી હાલત થાય તેવીજ અત્યારે તેની હાલત છે."

સારાંશ:—સર્વ જીવને પોતાના જેવાજ સમજી અન્યને કષ્ટ આપતી વખતે ખ્યાલમાં રાખવું જોઇએ કે, એને ઠેકાણે પોતે હોઇએ તો કેવું દુઃખ થાય.

પુષ્પ ૧૮ મું

જૂર્જનના બાદશાહ પાસે એક સારો નેક અને વજીર હતો. એક વખત દૈવયોગે તેના કોઇ કાર્યથી બાદશાહ નારાજ થઇ ગયો અને તેને ભલા બૂંડા શબ્દો સંભળાવી શિક્ષા કરવાની આજ્ઞા કરી. રાજકર્મચારીઓએ તેના પ્રથમના ઉપકારને ખ્યાલમાં લઇ આ સ્થિતિમાં તેના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા બતાવવામાંજ ધર્મ માન્યો. આથી તેમણે જ્યાંસુધી તે તેમની પાસે કેદમાં રહ્યો ત્યાંસુધી તેની સાથે ઘણી સભ્યતા અને નમ્રતાભર્યો વ્યવહાર ચલાવ્યા કર્યો.

જે તમારી નિંદા કરે તેની તમે પ્રશંસા કરો.

સામાના મુખમાંથી કડવાં વચન નીકળતાં અટકાવવાં હોય તો તેના મુખમાંથી ઉદ્‌ગાર નીકળવા પહેલાંજ તમારાં મીઠાં વચન વડે તેના મુખને મીઠું બનાવી દો.

બાદશાહે મૂકેલા કેટલાક આક્ષેપોમાંથી તે મુક્ત થઇ ગયો; પરંતુ બીજા કેટલાક આક્ષેપો માટે તેને તુરંગમાં રહેવું પડયું. આ તક જોઇ એક પડોશી રાજાએ ગુપ્ત રીતે તેને કહેવડાવ્યું કે, "તમારો બાદશાહ તમારા ગુણની કદર કરતો નથી અને ઉલટું તમારૂં અપમાન થયું છે; જો તમારા જેવો ગુણી માણસ અમારા શરણમાં આવે તો અમે તેના ગુણોનું પૂરેપુરૂં સન્માન કરી તેને સંતુષ્ટ કરીએ." વજીર આ ચિઠ્ઠીનો હેતુ સમજી ગયો. તેણે વિચાર કરી તેજ ચિઠ્ઠીની પાછળ ટુંકામાં જવાબ મોકલી આપ્યો. બાદશાહના કોઈ મિત્રને એ વાતની ખબર પડી. તેણે બાદશાહને સૂચના આપી કહ્યું કે "આપે જેને કેદની સજા કરી છે તે તો પડોશી રાજા સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવે છે." બાદશાહે નાખુશ થઇ એ બાબતની તપાસ કરવાનું ફરમાવ્યું. કર્મચારીઓએ પત્ર લઇ જનારને પકડી પાડી પત્ર વાંચ્યો તો તેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું જણાયું:-

[illegible]

[illegible] નીચ [illegible] અને દુઃખ [illegible] એમ હું માનું છું."

જે માણસો તને વિના કારણ દુઃખ આપે છે. [illegible] તેઓ સુખ અને દુઃખ મનુષ્યના હાથમાં નથી. શત્રુ, મિત્ર અને ઉદાસીન બધું અને ભાગ્ય કરનાર કેવળ ઈશ્વર છે. કારણ કે ઈશ્વરના ઉપર તેની પૂરેપૂરી સત્તા છે. બુદ્ધિશાળી માણસને તીર વાગતાં તે તીરને કારણરૂપ નથી માનતો, પણ તીર મારનારનેજ માને છે.

સારાંશ:—શત્રુ અને મિત્ર સર્વ કોઇના ચિત્તનો પાંચક પ્રકાર છે. કોઇ પ્રવિભક્તિકાર કહ્યું છે કે, કોઇ કોઇને સુખ આપતો નથી કે કોઇ કોઇને દુઃખ દેતો નથી. જેમ પવન પવનનો જેવો વેગ હોય છે તે પ્રમાણે આપોઆપજ વિંટાય છે અને આપોઆપજ છૂટી જાય છે; તેમ માણસો પણ પોતપોતાનાં કર્મો પ્રમાણેજ દુઃખ કે સુખ પામે છે.

[illegible]

...હાથમાં અવશ્ય રહેલી છે."

સારાંશ:—ગરીબ અને દીનજનોને ભૂલમાં કે મશ્કરીમાં પણ સતાવવાં ન જોઈએ. ગરીબોને સતાવનારની અંતે ખરાબી [illegible] થાય છે. આપણા કોઈ હિંદી કવિએ પણ કહ્યું છે કે, ગરીબને ન સતાવો, ગરીબની હાય બલાની છે. જેમ મુવા ઢોરની ખાલથી લોખંડની ખાખ થઈ જાય છે તેમ ગરીબોની હાયથી જબરજસ્ત જાલીમનું પણ સત્યાનાશ નીકળી જાય છે. કેમકે ગરીબની હાય ઈશ્વર આગળ બહુ જલદી પહોંચી જાય છે.

પુષ્પ ૨૧ મું

[illegible] અત્યંત નિપુણ બની ગયો હતો. કુસ્તી-
ના [illegible] જાણતો હતો. એમાંથી દરરોજ
[illegible] કરતો હતો. એવી રીતે પોતાના
[illegible] પ્રેમ હોવાના કારણથી તેણે ત્રણ-
[illegible] એક દાવ પોતાને માટે
[illegible] પણ તાકાત અને કુસ્તીની રીતમાં
[illegible] કે કોઇ તેની સામે થઇ શકતું નહિ.
[illegible] બાદશાહની આગળ બડાઇ મારી કહેવા લાગ્યો
[illegible] ઉમરના વિશેષતા અને મારો ગુરુ
[illegible]; નહિ તો ખરી રીતે બળમાં
[illegible] બરોબરજ છું. બાદશાહને યુવાનની આ
[illegible] બળની પરીક્ષા લેવાનો હુકમ કર્યો.
[illegible] અમીર ઉમરાવ એકત્ર થયા. પેલો જવાન
[illegible] એવી રીતે અખાડામાં આવ્યો
[illegible] પહાડ પણ પડયો હોત તો
[illegible] ઉસ્તાદ જાણતો હતો કે પોતાના
[illegible] છે. આથી તેણે જે દાવ-
[illegible] કરવાનો વિચાર કર્યો. યુવક
[illegible]; તેથી ઉસ્તાદે તેને પોતાના
[illegible] મસ્તકથી પણ ઉંચે
[illegible] ઉસ્તાદની વાહ
[illegible] અને રૂપિયા ઇનામ
[illegible] ઉપકારી સાથે
[illegible] નિષ્ફળ જવા માટે

ખુબ ખિજાયો. આથી યુવકે કહ્યું કે "હે બાદશાહ! મારા ગુરુએ બળ કે નિપુણતાથી વિજય મેળવ્યો નથી. માત્ર કુસ્તીના એક સાધારણ પેચથીજ મને હરાવ્યો છે અને એ સાધારણ પેચ તેણે મારાથી છુપાવી મને શીખવ્યોજ ન હતો." આ સાંભળી ઉસ્તાદે કહ્યું કે "મેં આજના જેવા પ્રસંગ ખાતરજ એ પેચ જાળવી રાખ્યો હતો. તમે પેલા એક-શખ્સની વાત નથી સાંભળી, કે જે પોતાના શિષ્યોથીજ અપમાન પામી લાંછિત બન્યો હતો.? આ જગતમાં કાં તો કૃતજ્ઞતા (સામાએ કરેલા ઉપકારને ન ભૂલવાનો ગુણ) સમૂળગી પેદાજ થઇ નથી; કે કાં તો આ જમાનામાં કોઇ કૃતજ્ઞતાનો ઉપયોગ-જ નથી કરતું. મારા અનુભવમાં હજીસુધી કોઇ એવો આદમી નથી આવ્યો કે જેને મેં તિરંદાજી શીખવી હોય અને છેવટે તેણે મારાજ ઉપર નિશાન ન તાક્યું હોય."

સારાંશ:—આપણે મિત્રોના કાબુમાં બિલકુલ આવી જવું નહિ. જે આજે મિત્ર છે તે કોઇક દિવસ શત્રુ બની જાય તો તે સંભવિત છે; માટે પરમ મિત્રથી પણ આપણો ગુપ્ત ભેદ છુપોજ રાખવો જોઇએ. કેમકે આજકાલના મિત્રો સહજ સહજમાં દુસ્મન બની જાય છે. અને કદાચિત્ જો તેને મિત્રના કોઇ ગુપ્ત ભેદની ખબર હોય છે તો તે એ ભેદનેજ હથિયાર બનાવીને મિત્રનું અનિષ્ટ કરવામાં તેનો ઉપયોગ કરે છે.

પુષ્પ ૨૨ મું

એક એકાંતવાસી ફકીર જંગલના એક ખૂણામાં રહેતો હતો. એકવાર પ્રસંગવશાત્ બાદશાહ ત્યાં થઇને જતો હતો. એકાંતવાસ અને સંતોષરૂપી સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત હોવાથી ફકીરે બાદશાહને જોઇ મસ્તક નમાવ્યું નહિ તેમ કોઇ પ્રકારનો શિષ્ટાચાર પણ દર્શાવ્યો

[illegible] "આ ગાંથરિયા ફકીરો સભ્યતાની [illegible] હોય છે." પછી બાદશાહના [illegible] ને, બાદશાહ તમારી સમીપમાં [illegible] કેમ નહિ આવ્યું ? અરે, [illegible] સાધારણ શિષ્ટાચાર સુદ્ધાં ન [illegible] કે " દુનિયાના બાદશાહને જણાવી [illegible] મેળવવાની જે માણસ આશા [illegible] મતની ઉમેદ રાખે અને એ [illegible] મ રે છે, કંઇ પ્રજા બાદ- [illegible] ગામ નથી હોતું પણ [illegible] ચડતા ઉતરતા, કોઇ [illegible] કર્યા કરતા જણાય [illegible] છે. મોતનો ફિરસ્તો [illegible] મ બેદ નથી રહેવાનો. [illegible] અને મારી એમ [illegible] છે. ફકીરની [illegible] કે " તમે શું ઇચ્છો [illegible] ઇચ્છું છું કે [illegible]." બાદશાહે [illegible] કે "જ્યારે [illegible] માં રાખજો [illegible] હાથમાં એવું

[illegible] ફકીરો [illegible]

[illegible] અને [illegible]

પ્રાણ નીકળતાં સઘળાં હોઇને મૃત્યુ પામી શ્મશાનમાં રાય, રંક, દાતા, ભિખારી સર્વની માટી એક બની જાય છે.

પુષ્પ ૨૩ મું

એક વજીર મીસર દેશના એક મહાત્માની પાસે જઇ તેમના આશીર્વાદની યાચના કરીને બોલ્યો કે "હું દિનરાત બાદશાહની ખીજમતમાં મચ્યો રહું છું અને તેમના તરફથી મારી કદર થવાની પણ મને આશા બંધાય છે. પરંતુ રખેને બાદશાહ મારાજ થઇ જાય એવો ભય પણ મનમાં રહ્યા કરે છે એટલે મારા મનને શાંતિ રહેતી નથી." તે મહાત્માને વજીર સાત્વિક પ્રકૃતિનો અને ડાહ્યો જણાયો; પરંતુ આવા સાત્વિક માણસો પણ ઇશ્વરનો મહિમા ન સમજતાં સ્થૂલ લોભલાલચોમાં ફસ્યા રહીને આવી સ્થિતિ ભોગવ્યા કરે એ કેટલી બધી દયાપાત્ર દશા ' આવો વિચાર આવવાથી દયાને લીધે મહાત્માની આંખમાં પાણી આવી ગયું. મહાત્માએ પાણી ભરેલી આંખે વજીર તરફ જોઇને કહ્યું કે "લાલચના માર્યા બાદશાહની તમે જેટલી સેવા કરો છો તેટલી સેવા જો તે બાદશાહોના બાદશાહ પ્રભુની બજાવી હોત તો હાલના પ્રસિદ્ધ મહાત્માઓમાં તમારી ગણના થઇ હોત."

જો દુનિયાઇ લાલચોથી ન લલચાત તો જગતમાંનો દરેક સાધુ અને ફકીર પ્રભુના પદને પહોંચી ગયો હોત; અને વજીર જેટલો બાદશાહથી ડરે છે, તેટલો જો ઇશ્વરથી ડરતો હોત તો તે ઇશ્વરી ફિરસ્તો બની જાત.

સારાંશ:—માણસે ઇશ્વર સિવાય અન્ય કોઇનો ભય રાખવો ન જોઇએ. એક માણસ બીજા માણસથી જેટલો બીએ છે તેટલો જો તે ઇશ્વરથી ડરે તો કદીએ તેનાથી કોઇ બૂરૂં કાર્ય થાય નહિ

અને તે પ્રભુનો [illegible] બની જાય.

પુષ્પ ૨૪ મું

એક [illegible] નિર્દોષ માણસને પ્રાણવધની શિક્ષા ફરમાવી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે "હે બાદશાહ! આપ આપના ક્રોધની [illegible] દુઃખનાં બીજ ન વાવો." બાદશાહે પૂછ્યું કે "[illegible] છું?" તેણે જવાબ આપ્યો કે "[illegible] તે એક ક્ષણમાં આવી જશે, પરંતુ એનું [illegible] વળગેલું રહેશે. આ ચાર દિવસનું [illegible] જોતજોતામાં વહી જશે અને [illegible] વગેરે સર્વ વસ્તુઓનો અંત [illegible] છે કે, તે પોતે કેવો અત્યાચાર ચલાવે [illegible] અત્યાચાર અમારાપરથી ઉતરી જઇ તેનીજ [illegible] બાદશાહના લાભમાં ઉપયોગી [illegible] માગી.

સારાંશ:- [illegible] કરવા તે પોતાનેજ શિક્ષા કરવા [illegible] દિવસે એ કર્મના પરિણામે [illegible]

પુષ્પ ૨૫ મું

[illegible] એક [illegible] રાતો પીળો બની [illegible] અધિકારીના પુત્રે મારી [illegible] છે. હાકને પોતાના [illegible] શિક્ષા થવી જોઇએ?" [illegible]" બાળકે કહ્યું કે "તેની

[illegible]

પુષ્પ ૨૬ મું

કેટલાક ભક્ત મજનુંઓની સાથે એક વાર હું બેઠો હતો, તે વખતે અમારી નજરઆગળ એક વહાણ ડુબી ગયું અને તેમાંના બે ભાઈ પાણીની વચમાં પડી ગયા. આ બનાવ જોઈને મારા એક મોભનીએ એક ખલાસીને કહ્યું કે "જો એ બે ભાઈના પ્રાણ બચાવે તો તને એકસો દિનાર ઇનામ આપું" ખલાસીએ આથી મહેનત કરીને એકને તો બચાવી લીધો, પણ બીજો મરી ગયો. મેં કહ્યું કે "આયું પૂરો તો એનું આયુષ્યજ નહિ હોય." ખલાસીએ હસીને કહ્યું કે "આપની વાત સાચી છે, પણ બીજાના સંબંધમાં બીજું

પણ [illegible] એક વખત હું જ્યારે જંગલમાં [illegible] ત્યારે આ માણસે મને પોતાના [illegible] અને ભાગ્યે બાળપણમાં મને [illegible] જવાબ આપ્યો કે "ખરેખર, બીજાનું [illegible] છે અને બૂરું કરનારને બુરાઇ મળે છે."

[illegible] તે વાવો તેવું લણો.

[illegible] હાથ દે ઉસ હાથ લે.

પુષ્પ ૨૭ મું

[illegible] બાદશાહની નોકરીથી સારી [illegible] મહેનત મજૂરી કરી ગુજરાન [illegible] બંધુએ ગરીબ બંધુને [illegible] કરે તો તારે આ મહેનત [illegible] મને તો ઉલટી તમારીજ દયા [illegible] તમે પણ શા માટે મહેનત [illegible] જાવ. મહાત્માઓએ [illegible] બેસવું એ સોનાનો કમર- [illegible] રહેવા કરતાં ઘણુંજ [illegible] અને પહેરવાનાજ [illegible] બચવાના ચિંતનમાંજ [illegible] વિયોગ થાય [illegible] હાથે આ [illegible] પેદા કરેલો લુખો [illegible] નામ લેતાં લેતાં [illegible] પિંજરામાં

પુરાઇ ખાન ખાનનું ખાનાર-પીનાર મહાદે કરતાં જંગલમાં સ્વતંત્ર-પણે વિચરીને નિર્વાહ કરનાર મારી હજાર દરજ્જે સારી છે.

લુખી સુખી ખાવ કે ઠંડા પાણી પી;
દેખ પરાઇ ચોપડી ક્યાં તરસાવે છે.

પુષ્પ ૨૮ મું

ન્યામી નૌશેરવાનની પાસે એક વાર કોઇ માણસે ખુશી થતાં થતાં વધામણી આપી કે "પ્રભુકૃપાથી આપનો અમુક શત્રુ મરી ગયો." બાદશાહે પૂછ્યું કે "ત્યારે શું હું અમર રહેવાનો છું? મારા શત્રુના મોતથી મને આનંદ તો સારેજ થાય કે જ્યારે મારૂં પોતાનું જીવન અંતરહિત હોય."

પુષ્પ ૨૯ મું

"કીસરા"ના દરબારમાં કેટલાક બુદ્ધિશાળી માણસ કોઇ વિષય પર ચર્ચા ચલાવી રહ્યા હતા. મંત્રી "બુઝરચેમેહર" ત્યાં ચૂપકીથી બેસી રહ્યો હતો. બીજાઓએ તેને પૂછ્યું કે "આ વાદવિવાદમાં આપ કેમ કાંઇ ભાગ લેતા નથી?" તેણે ઉત્તર આપ્યો કે "મંત્રી હકીમોના જેવા હોય છે. હકીમ કેવલ રોગીનેજ દવા આપે છે. જ્યારે હું જોઇ શકયો કે, આપ સર્વેની સંમતિ ન્યાયયુક્ત છે ત્યારે મારો અવાજ ઘુસાડવો એ હું બુદ્ધિથી વિરુદ્ધ સમજું છું કોઈ કાર્ય હસ્તક્ષેપ કર્યા વિનાજ સારી રીતે પાર પડતું હોય તો તેમાં કંઇ કહેવું તે હું અનુચિત માનું છું; જો કોઇ અંધને કૂવા તરફ જતો જોઉં છતાં ન બોલું તોજ હું દોષિત ઠરું."

સારાંશઃ—જરૂર હોય ત્યારેજ બોલવું સારૂં છે. બીનજરૂરે બોલવા કરતાં મૌન રહેવું એ અતિ ઉત્તમ છે.

[illegible] ૩૦ મું

[illegible] પૂછ્યું:—" આપે પૂર્વથી
[illegible] પહેલાં જે બાદશાહો
[illegible] રમાં અને સૈનિકની
તેમણે આવો વિજય
[illegible] કૃપાથી જે જે
[illegible] ની પ્રજાપર મેં અત્યા-
[illegible] તારીફજ કરી છે.
[illegible] અને વિજય, એ સર્વ
[illegible] હોય છે. જેઓ
[illegible] મના યશનું ગાન અને
[illegible] સંસારમાં અમર થાય છે."
[illegible] રક્ષણ કરવાથીજ રાજ્ય
[illegible] અથવા તેને કષ્ટ આપવાથી
[illegible] નથી કરતી.

प्रवेश २ जो—त्यागीनी रहेणी

પુષ્પ ૧ લું

એક વખતે બગદાદમાં એક એવો ફકીર આવ્યો કે તે જે કાંઇ પ્રાર્થના કરતો તે પ્રભુ મંજુર કરતો હતો. હજ્જાજ જુલ્મીને તેના આગમનની ખબર મળતાંજ તેણે તે ફકીરને બોલાવી કહ્યું કે "મારા માટે ઈશ્વર પાસે દુઆ માગો." તેણે કહ્યું કે "હે પ્રભુ! આને મારી નાખ." હજ્જાજે પૂછ્યું કે "આ તે કેવા પ્રકારની પ્રાર્થના!" તેણે ઉત્તર આપ્યો કે "એજ તારા માટે અને સર્વ મુસલમાનો માટે શુભ પ્રાર્થના છે. તું બળવાન થઇને નિર્બળોને સતાવે છે; તે તારો જુલમ ક્યાં સુધી નભવાનો છે? તું જેટલો જલદી મરે તેટલા જલદી લોકો તારા અત્યાચારથી બચે."

સારાંશ:—સાધુઓએ સ્પષ્ટવક્તા બનવું જોઇએ અને ખુશામતભરી માખણીઆ રીતથી દૂર રહેવું જોઇએ.

પુષ્પ ૨ જું

કોઇ માણસે એક યોગીને પૂછ્યું કે "અમુક ભક્ત જેને લોકો ગાળો દે છે તેને તમે કેવા ધારો છો?" તેણે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે "અમને તો એમાં બહારથી કોઇ દોષ જણાતો નથી; પરંતુ અંદર શું છે તે અમે જાણતા નથી. જો તમને કોઇ એવો ધર્માભ્યાસી મળે કે જેની આંતરસ્થિતિ તમે જાણતા ન હો તેને સાચો ધર્માત્મા અને સત્પુરુષ માનજો. બાદશાહના દરબારને જોવા જાણવાનું મૂકીને મહેલના અંતરભાગમાં ઘૂસવાની વૃત્તિ શા માટે રાખવી? ત્યાં તો એક ભાગમાં બત્રીસી રસોઈ પણ હોય અને બીજા ભાગમાં પાયખાનું પણ હોય."

... પણ તેને ...

... સ્થિતિ ...

... ની ...

... નથી ...

... છે.

... છે તો જરૂર

...ની મુસાફરી કરતા
... તા; પણ એ
... પરોપકારી ધર્મા-
...વા લેવું. હું આપ
... દોસ્ત બનવા-
... જાનવર નથી;
... દુરા મારામાં છે."
... કથનથી માઠું
... દરવેશના રૂપમાં
...મા શું છે તે અન્ય
... પવિત્રતા વિષે
...હેવા દીધો; પણ
...યા કંઇ ધર્માત્મા
... છ. એવે ઠેકાણે

બ્રાંડળને ગમે તેવું બખ્તર પહેરાવીએ તોપણ શું ? એક દિવસ એવું બન્યું કે અમારું પગનાં સુધી મુસાફરી કરી આગે રાત્રે એક કિલ્લાની નીચે સૂતા હતા. એટલે પેલો નિર્દય ચોર સ્નાન કરવાનું બહાનું બતાવી મિત્રનો લોટો લઇ ચોરી કરવા ગાજ્યો ગયો. દરવેશોની દૃષ્ટિ બહાર પહોંચી કે તરતજ એક બુરજ પર ચડી તેણે તે પરવાળાનો પેટીનો ડબ્બો ઉઠાવી લીધો. સવાર થતાં થતાંમાં તો એ કાળા હૃદયનો હતભાગી ઘણે દૂર નીકળી ગયો અને સવાર થતાંજ અમો તેના સાથીઓને પકડી જઇ કેદખાનામાં પૂરી દેવામાં આવ્યા. તેજ દિવસથી અમોએ અમારા કાફલામાં કોઇને દાખલ નહિ કરવાનો વિચાર કરી દીધો છે. કેમકે જ્યારે ટોળાનો એકાદ માણસ કાંઇ ખરાબ કામ કરે છે ત્યારે તે નાનામોટામાં કંઇ ભેદ ન રહેતાં તે ટોળાના સર્વ માણસ અપમાનિત બને છે. હરાયું ચરતો એકજ બળદ તે ગામના તમામ બળદને દોષિત બનાવે છે."

મેં ઉત્તર આપ્યો કે " તે પ્રભાવશાળી પ્રભુને ધન્ય છે. જો કે આપ આ સેવકને આપના ટોળામાં દાખલ નહિ કરો, તોપણ આપ જેવા ધર્માત્માઓનો આટલો સંગ પણ વૃથા નથીજ જવાનો. આપે કહેલી કહાણીથી મળેલી શિખામણ મારા જેવા માણસને આખા જીવનપર્યંત જાળવીને ચાલવા માટે તથા બીજાઓને ઉપદેશ આપવાને ઉપયોગી થશે."

સારાંશ:—આજકાલ એવા ઢોંગી અનેક મળે છે, કે જે વાસ્તવિક રીતે સાધુ નહિ છતાં, તેઓએ બાહ્ય વેશ એવો બનાવેલો હોય છે કે જેથી આપણે તેમને ખરા સાધુજ સમજીએ; પરંતુ જેણે તૃષ્ણાનો ત્યાગ કર્યો છે તેજ સાચો સાધુ છે. પણ ઉપર કહ્યા તેવા ઢોંગી સાધુઓ એટલા બધા વધી પડ્યા છે કે તેઓ સાચા સાધુઓનું બદનામ કરે છે અને ખરા તથા ખોટા સાધુને ઓળખવાનું બહુજ

મુશ્કેલ થઇ પડે છે. મહાન દરવેશ શેખ સાદી સાહેબને ઉપર જણાવેલો અનુભવ મળ્યો તે એના દાખલારૂપ છે.

પુષ્પ ૫ મું

કોઇ બાદશાહે એક ઘરબારી ફકીરને ભોજન માટે નિમંત્રણ આપ્યું. ફકીર લોકો તેની ઇશ્વરનિષ્ઠાની પ્રશંસા કરે તે માટે પોતાની ટેવ કરતાં છેકજ ઓછું ખાધું અને પછી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવા સારૂ ઉભો થયો ત્યારે હમેશ કરતાં વિશેષ વખત ઉભો રહ્યો.

પછી જ્યારે તે [illegible] ગયો, ત્યારે તેણે ભોજન તૈયાર કરવાની આજ્ઞા આપી [illegible] તેનો પુત્ર સમજુ હતો તેણે કહ્યું કે [illegible] જનસમારંભમાં ગયા હતા ત્યાં [illegible] જવાબ આપ્યો કે "એક ખાસ [illegible] પુત્રે તેનું કહેલું સમજી [illegible]; કેમકે એમાં આપણે [illegible] સિદ્ધ થાય."

સારાંશ:— [illegible] મહાત્માઓ [illegible] ઢોંગ [illegible] અસાધુ સમાનજ [illegible] છે.

[illegible]

મારું માથું નથી ઉઠાવી શકતો." તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે "બેટા! એવી રીતે બીજાઓના દોષ શોધવા કરતાં તો તું સૂઈ ગયો હોત તો સારું થાત." અહંકારીઓની આંખપર અહંકારનો એક એવો પડદો પડી રહે છે કે તેથી તેઓ પોતાના સિવાય અન્ય કંઈજ જોઈ શકતા નથી. જો તેમનામાં પ્રભુનાં દર્શન કરવાની શક્તિ હોત તો તેઓ પોતાનાજ તન-મનને સર્વ કરતાં ઉતરતી પાયરીનું સમજત.

સારાંશ:—સાચા સાધુ અન્યના દોષ ઢૂંઢતા નથી; અભિમાનીઓજ અન્યના દોષ જોવામાં મશગૂલ રહે છે અને પોતાને જગતમાં સર્વથી વધારે ગુણવાન તથા દોષહીન માને છે.

સાચા મહાત્મામાં અભિમાન હોતું નથી.

જેનામાં અભિમાન છે તેનામાં સર્વ દોષ છે.

અભિમાનનો ત્યાગ કર્યા વિના પ્રભુનું દર્શન થઇ શકતું નથી.

પુષ્પ ૭ મું

એક વખતે એક મંડળીમાના સર્વ માણસો એક ધાર્મિક મનુષ્યની પ્રશંસા કરી રહ્યા હતા. ધર્માત્માએ એથી કરીને પોતાનું માથું નીચું નમાવી દીધું હતું. ઉપરાંત તેમણે પોતાનું માથું ઉંચું કરીને કહ્યું કે "મારામાં કયા ગુણ છે અને કયા અવગુણ છે તે હુંજ જાણું છું. તમે લોકો કેવળ મને બહારથીજ જોઈને પ્રશંસા કરો છો, પણ મારા અંતરમાં શું છે તેની તમને ખબર નથી."

"હે લોકો મારો બાહ્ય [illegible] મને તો સમજો છો, પણ મારી અંતર્નાત્માના [illegible] હું [illegible] નીચું કરી રહ્યો છું [illegible] છે; પણ [illegible] પોતાના [illegible] નથી છે."

સારાંશ:—[illegible]

ત્માઓની પ્રકૃતિ પણ ત્રિગુણાત્મક (ગુણદોષથી મિશ્ર) હોય છે. જેમ માણસ મરજીમાં આવે ત્યારે પોતાનું મુખ ઉઘાડે છે અને મરજીમાં આવે ત્યારે બીડી દે છે; તેમ મહાત્માઓ પણ મરજીમાં આવે ત્યારે દૈવી શક્તિઓ ખુલ્લી કરે છે, અને મરજીમાં આવે ત્યારે તેને ગુપ્ત રાખે છે.

એક માણસનો પુત્ર ખોવાઇ ગયો હતો. (યાકુબની વાત છે) કોઇએ તેને કહ્યું કે "અરે ભદ્ર પુરુષ ! બુદ્ધિશાળી વૃદ્ધ, જ્યારે તે પ્રત્યે દૂર મીસરમાં ગયાની તને ગંધ આવી છે ત્યારે તું કનાનના કૂવામાં તેને કેમ ન જોઇ શક્યો ?" તેણે ઉત્તર આપ્યો કે "અમારી સ્થિતિ ચમકતી વીજળીના જેવી છે. તે કદી ચળકે છે તો કદી લુપ્ત થઇ જાય છે. અમે કદી ચોથા આસમાન—સ્વર્ગમાં બેસી રહીએ છીએ તો કદી અમારા ચરણનું તળિયું પણ નથી જોઇ શકતા. (અર્થાત્ પાતાળમાં ચાલ્યા જઇએ છીએ.)

પુષ્પ ૯ મું

બલખની મોટી મસ્જિદમાં હું એક વખતે એક મંડળીમાં વ્યાખ્યાન આપી રહ્યો હતો. એ મંડળના લોકો એવા શુષ્ક અને મડદાલ દિલના હતા કે તેઓ આ લોકમાં રહીને પરલોકનો માર્ગ સાધ્ય કરવાને તદ્દન અસમર્થ હતા. તેઓનાં શરીર ત્યાં હતાં એટલુંજ; તેમનાં મન તો અનેક પ્રકારની વાતચીત વગેરેમાં રોકાઇ ગયાં હતાં. મેં જોયું કે, મારા ઉપદેશની તેમનાપર કંઇ પણ અસર નથી થઇ અને મારો ઇશ્વરભક્તિરૂપ અગ્નિ તેમના હૃદયરૂપી ભીના જંગલને પ્રજ્વલિત નથી કરી શક્યો. હું તે જંગલી જાનવરોને ઉપદેશ આપતાં આપતાં અને અંદોને આયનો દેખાડતાં દેખાડતાં હેરાન થઇ ગયો; પરંતુ ઉદ્દેશ સિદ્ધ ન થયો. વ્યાખ્યાનમાં "અમે અમારા

શરીર કરતાં પણ તે પ્રભુની વધારે નજીક છીએ" એ વાક્ય ઉપર આવતાં મેં તે વિષે ખૂબ દષ્ટાંતો આપીને કહ્યું કે "મારો મિત્ર મારા કરતાં પણ મારી વિશેષ નજીક છે; પણ આશ્ચર્ય એ છે કે હું તેનાથી દૂર છું. હું શું કરૂં અને કોને કહું ? કેમકે તે મારા ખોળામાં છે પણ તેને મન હું હજારો ગાઉ દૂર છું." આ વખતે તે મંડળીમાંથી એક માણસ નીકળી આવ્યો. તે મારા છેવટના શબ્દોથી એવો ઉત્સાહિત બની ગયો કે સર્વને તેણે ખૂબ જોશથી સમજાવ્યા અને બીજી વાતો પડી મુકાવીને ઉપદેશ તરફ ધ્યાન આપતા કર્યા. ધ્યાન આપવાને લીધે સર્વ કોઇ વાહ વાહ કરવા લાગ્યા તેમજ બહુજ ઉત્સાહ અને આનંદમાં આવી ગયા.

સારાંશ:—પ્રભુ સદાએ દરેક માણસની પાસે છે. જેઓ તેને પોતાની સમીપમાં જોવાનું ત્યજી દઈ ઠેર ઠેર ખોળતા ફરે છે, તેઓ અજ્ઞાની છે. જેઓ ઇશ્વરને જાણે છે તેઓજ ઇશ્વરની સમીપ છે. જેઓ નથી જાણતા તેઓ નજીક હોવા છતાં પણ દૂર છે. બીજું એ કે, ઉપદેશની અસર ત્યારેજ થઇ શકે છે, કે જયારે સાંભળનાર ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. જો ધ્યાન ન અપાય તો વક્તાનો શ્રમ વ્યર્થ જાય છે.

પુષ્પ ૧૦ મું

મક્કા તરફ જતી વખતે એક રાત્રે થાકી જવાને લીધે રસ્તાની બાજુપર હું જમીનપર માથું મૂકીને સૂઇ ગયો અને બાજુપરના એક ઊંટવાળાને કહ્યું કે "મને ઉઠાડીશ નહિ. જ્યાં થાકનું માર્યું ઊંટજ એ રીતે ઉંચકી શકતું નથી ત્યાં બિચારા માણસના પગ કેટલે સુધી જઇ શકે ? ગમે તેવો મજબૂત માણસ પણ બહુ થાકી ગયા પછી વધુ જો પગપાળો મુસાફરી કરે તો વખતે જીવતું પણ જોખમ થવાનો ભય રહે છે." તેણે જવાબ આપ્યો કે "ભાઇ!

આગળ મક્કા છે અને પાછળ લૂંટારા છે. આગળ ચાલશો તોજ બચવાની કાંઈ પણ આશા છે. મક્કા તરફ જતાં મરી જવાય તો પણ તે ધર્મનું મરણ છે અને હલકા લોકોને હાથે શિયાળને મરવા કરતાં તેવું મરણ હજાર દરજ્જે સારૂં છે. મુસાફરીની રાત્રે ડંકામાં ખુલ્લી જગામાં સુવાનું સુખ જુદુંજ છે, પણ એટલું યાદ રાખો કે એ સુખનું બિછાનું તે મોતનું પસ્તાનું છે."

સારાંશ:—તેજ આરામ ઉમદા છે કે જેનું પરિણામ ઉમદા હોય.

પુષ્પ ૧૧ મું

સમુદ્રના કિનારે મેં એક ધાર્મિક આણસને જોયો. તેના શરીરપર ચિત્તાના પંજાના ઘા લાગેલા હતા. તે કોઇ પણ ઉપાયથી રૂઝતા ન હતા. આ કષ્ટપૂર્ણ સ્થિતિમાં તે ઘણા દિવસ સુધી રહ્યો, તોપણ પ્રભુને સર્વદા ધન્યવાદ આપ્યા કરતો હતો. આથી કોઇએ તેને પુછ્યું કે "તમે તેને શામાટે ધન્યવાદ આપ્યા કરો છો?" તેણે કહ્યું કે "હું એટલા માટે ધન્યવાદ આપ્યા કરૂં છું કે, હું માત્ર દુઃખમાંજ ફસેલો છું, નહિ કે પાપમાં. મારો એ પ્યારો ઇશ્વર જો મને મોતના ડાચામાં મૂકી મૂકે તોપણ તેમા તે સર્વજ્ઞને હાથે મારૂં હિતજ થવાનું હોવાથી મને ભય ન લાગે અને પ્રભુનો ઉપકાર માનું; પણ ખૂબ તંદુરસ્તી હોવા છતા પણ જો કાંઇ પાપી વિચાર કે કાર્ય મારાથી થઈ જાય તો તરતજ મને ભય પેદા થઈ પ્રભુને પ્રાર્થના કરૂં છુ કે, હે નાથ! આ દાસે એવો કયો અપરાધ કર્યો છે કે આપ અપ્રસન્ન થઇ ગયા છો."

સારાંશ:—સન્માર્ગે ચાલવા છતા પણ દુઃખ આવી પડે છે, તો પ્રભુના જનો તે ભાગ્યનું ખરૂં રહસ્ય સમજતા હોવાથી પ્રભુની કોઇ અગાધ કૃપાના ફળરૂપે તે દુઃખને સમજીને તેનો ઉપકાર માને :

મરી ગયો. ફકીર એ મરનારના તકિયાની પાસે બેસીને કહેવા લાગ્યો "હું કષ્ટ વેઠીને પણ અહીં સુધી ચાલ્યો આવ્યો અને તમે સાંઢણી પર સ્વાર થવા છતાં મરી ગયા!"

સારાંશ:—સુખદુઃખ કે મરવા જીવવાનો આધાર કાંઇ બહારના ધનવૈભવ ઉપર નથી. ત્યાગ અને તપરૂપ અંતરની જે સાચી સંપત્તિ, તેમાં ન સમજવાથીજ ઘણાખરા ધનસંપત્તિવાળાઓ ફોકટના ફુલણજી બનીને સાચા ત્યાગીઓને ખરાબ દશામાં પડેલા માને છે.

પુષ્પ ૧૫ મું

યુનાન દેશમાં એક [illegible] એક ટોળા ઉપર હુમલો [illegible] ઘણી શોકકળ [illegible] પણ ડાકુને દયા [illegible] બધા મુસાફરોએ લૂંટ [illegible] કે તેઓ લૂંટ [illegible] લૂંટમાને [illegible] છે. [illegible]

પુષ્પ ૧૬ મું

કોઈએ લુકમાન હકીમને પૂછ્યું કે "આપ સદાચાર કોની પાસેથી શીખ્યા?" તેમણે જવાબ આપ્યો કે "દુરાચારીઓ પાસેથી. મેં એ લોકોમાં જે કંઇ ખરાબ આચાર જોયા તેનો ત્યાગ કર્યો. બુદ્ધિશાળી માણસ લોકોની રમતમાંથી પણ શિખામણ મેળવે છે, ત્યારે મૂર્ખ માણસ તત્ત્વજ્ઞાનની કથાઓ સાંભળવા છતાં તેમાંથી રમત અને મૂર્ખતાજ શીખે છે."

પુષ્પ ૧૭ મું

એક કુકર્મી માણસ ઇશ્વરની કૃપાથી મહાત્માઓના સંગમાં લાગી ગયો. મહાત્માઓના આશીર્વાદથી તે કુકર્મ છોડી દઇને સુકર્મ કરવા લાગ્યો. તેની ઇંદ્રિયો સ્વાધીન થઇ ગઇ અને તે ઇચ્છારહિત બન્યો. પ્રથમ તે કુકર્મી હતો તે કારણથી સાધારણ લોકો તો "સો ઉંદર મારીને બિલાડી પાટે બેઠી" એવી હલકીજ વાતો તેને માટે કર્યા કરતા. માણસ સુધરી જઇને ઇશ્વરના કોપથી બચી શકે છે; પણ આદમીઓની જબાનથી બચી શકતો નથી. જ્યારે તે લોકોની ગાળો અને નિંદા સાંભળીને થાક્યો ત્યારે તેણે શોકમગ્ન બની સર્વ હકીકત પોતાના મંડળના શેખને-મુરબ્બીને કહી સંભળાવી. શેખે કહ્યું કે "લોકો તને જાણે છે તે કરતાં તું સારો છું એ માટે પ્રભુના આશીર્વાદ પ્રત્યે તારે કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરવી જોઇએ. મૂર્ખ લોકોના કહેવા તરફ જોઇ દુઃખી ક્યાં સુધી થયા કરીશ? જગત તને બૂરો કહે તો કહેવા દે; પણ તું તો સાચો અને ભલોજ બની રહે. લોકોની તો નિંદા તેમજ સ્તુતિનું પણ કશું વજન નથી. જરા મારા તરફ જો. લોકો મને સંપૂર્ણ સમજે છે ને વખાણે છે, પણ ખરું જોતાં હું અપૂર્ણજ છું. દુનિયા મને જેવો માને છે તેવોજ જો હું હોત

તો ખરેખર મોટો ઇશ્વરભક્ત અને ધર્માત્મા બન્યો હોત."

"મારા સોબતીઓથી હું મારી અપૂર્ણતા છુપાવું છું, પણ પ્રભુ તો મારાં ગુપ્ત અને ખુલ્લાં સર્વ કર્મને જાણે છે. લોકો મારી એબ-દોષ ન જાણી શકે તે માટે સરળતાના દરવાજા હું બંધ કરી દઉં છું; પરંતુ સર્વવ્યાપી પરમાત્મા તો મારાં ગુપ્ત અને પ્રગટ સર્વ કર્મને જુએ છે."

સારાંશ:—આ કહેવાણી કહે છે કે, માણસે સર્વદા સન્માર્ગે ચાલવું જોઈએ. જે માણસ સારાં કર્મ કરતો હોય, સારા માર્ગે જતો હોય [illegible] તેની નિંદા કરે તેથી શું? માણસ માણસની ગુપ્ત સ્થિતિ [illegible] પણ પ્રભુથી એકે ભેદ છૂપો રહેતો નથી.

પુષ્પ ૧૮ મું

એક [illegible] એક શેઠને કહ્યું કે, અમુક [illegible] છે; [illegible] શેઠે [illegible] સારમાં [illegible] સુધારવાને [illegible]

[illegible]

[illegible]

હેરમાં સંતુષ્ટ છે પણ અંદરથી અસંતુષ્ટ છે."×

તમારું મન જો સ્થિર નથી રહી શકતું અને ઠેર ઠેર ભટકે તો પછી તમને એકાંત સ્થાનમાં પણ શાંતિ અને સંતોષ નથી ળવાનાં. ધનમાલ, જમીન, જાગીર અને માનપાન હોવા છતાં ણ જો તમારું ચિત્ત પ્રભુમાં ચોંટી રહેતું હોય તો તમે એકાંતવાસી સંન્યાસીજ છો.

પુષ્પ ૨૦ મું

મને યાદ છે કે, એક વખત આખી રાત મુસાફરો સાથે પ્રવાસ કરીને સવારે હું એક જંગલની હદપર સુઈ ગયો; પણ એક મસ્ત હાલતનો માણસ જે અમારી સાથે મુસાફરી કરી રહ્યો હતો તે જંગલ તરફ ચાલ્યો ગયો. તેણે ઘણીવાર પણ આરામ ન લીધો. જ્યારે સવાર થયું ત્યારે તેને મળી મેં પૂછ્યું કે શું હતું? તેણે કહ્યું કે "મેં વૃક્ષોપર બુલબુલોને, પહાડોપર તેતરોને, પાણીમાં દેડકાંને અને અનેક જાનવરોને જંગલમાં પ્રભુનું ગુણગાન કરતાં સાંભળ્યાં તેથી મને ખ્યાલ થયો કે, જ્યારે સર્વ જીવમાત્ર પ્રભુના ગુણનું ગાન કરી રહ્યાં છે ત્યારે પછી મારે પણ કર્તવ્યકર્મ ચૂકીને સુઇ રહેવું યોગ્ય નથી." કાલે પાછલી રાતે સવાર થતાં થતાં એક પક્ષીનું ગુણગાન સાંભળીને મારા હોશ ઉડી ગયા, શક્તિ અને ધૈર્ય સ્ખલિત થઇ ગયાં અને હું પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. ત્યારે મારા એક મિત્રે મારો અવાજ સાંભળ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું કે "હું નહોતો ધારતો કે તમે એક પક્ષી જેવા તુચ્છ પ્રાણીનો અવાજ

× [illegible]

ગુલગુલોજ તેનાં પુષ્પો માટે તેની સ્તુતિ નથી કરતાં, પણ તેની ટારીફને માટે પ્રત્યેક કાંટામાં પણ વાચા રહેલી છે."

સારાંશ:—દુનિયામાં પશુપક્ષી, કીટ-પતંગ વગેરે સર્વ કોઇ તે સરજનહાર અને પાલનહાર પ્રભુના ગુણ ગાય છે; ત્યારે માણસ કે જે સર્વ જીવમાં પ્રધાન છે તેણે તો પ્રભુના ગુણાનુવાદમાં જરા પણ ચૂકવું ન જોઇએ. માણસનું મુખ્ય કર્તવ્ય એ છે કે, પ્રત્યેક ક્ષણ ઇશ્વરની સ્તુતિમાં ગાળવી.

પુષ્પ ૨૨ મું

એક બાદશાહને કોઇ વારસ ન હતો. જ્યારે તેનો અંતકાળ નજીક આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાના વસિયતનામામાં લખાવ્યું કે, મારા મરણ પછી સવાર થતાંજ જે માણસ પહેલવહેલો નગરના દરવાજામાં આવે તેને રાજમુકુટ પહેરાવી રાજદરબાર સોંપી દેવો.

રાજાના પ્રધાન, અમીર, ઉમરાવ વગેરે દરવાજાપર જઇ ઉભા રહ્યા. દૈવયોગે પહેલવહેલો એક ભિખારીજ દરવાજામાં આવ્યો. આ ભિખારીની આખી જીંદગી ટુકડા ખાવામાં અને ચીંથરાં પહેરવામાં ગઇ હતી. રાજાના મંત્રી અને દરબારીઓએ રાજાના વસિયતનામા પ્રમાણે તે ભિખારીને રાજ્ય સોંપી દીધું. કેટલાક દિવસ સુધી તે ભિખારીએ રાજકાજ ચલાવ્યું; પણ પાછળથી કેટલાક અધિકારી અને દરબારીઓએ તેની આજ્ઞાની અવગણના કરવા માંડી. આજુબાજુના રાજાઓ તેના શત્રુ બની ગયા. તેઓ સૈન્ય લઇ ચઢી આવ્યા અને ભિખારી રાજાનું લશ્કર હારી ગયું. ટુંકામાં કેટલોક પ્રદેશ તેની સત્તામાંથી નીકળી ગયો.

ભિખારી આથી અત્યંત દુઃખી થયો. આ દરમિયાન તેના એક જૂના મિત્રની મુલાકાત થઇ. આ માણસ તેનો કંગાળ સ્થિતિ

[illegible] તેણે કંઈ ખાધું પણ નહોતું.
[illegible] ફકીરને કહ્યું કે "આપ પણ કંઈ
[illegible] કે "મારામાં બીજાઓના જેવી
[illegible] તે પણ મને આશા છે કે મારી એક
[illegible] થશે કે "હું ભૂખ્યો છું."
[illegible] ચૂપ થઈ ગયા અને તેના માટે થાળી
[illegible] માલીકે કહ્યું કે "બાબા! જરા સબૂર
[illegible] બનાવે છે." ફકીરે કહ્યું કે "મને
[illegible] નથી, કારણ કે ક્ષુધાતુરને માટે
[illegible] તુલ્ય છે."
[illegible] અતિથિને પ્રથમ ભોજન કરાવવું
[illegible] કોઈ વાત સારી નથી
[illegible] આહાર પણ મિષ્ટાન્ન જેવો

પુષ્પ ૩૦ મું

[illegible] કહ્યું કે "અક્કલ વગરના
[illegible] છે તેઓ મારા અમૂલ્ય સમય-
[illegible] કોઈ ઉપાય બતાવો."
[illegible] કોઈ [illegible] ઇચ્છા ન હોય તો
[illegible] કોઈને પણ [illegible] તેમની પાસે
[illegible] આપો અને જે ધનવાન છે તેમની [illegible]
[illegible]"
[illegible] જેથી [illegible]

પુષ્પ ૩૧ મું

[illegible] કહ્યું:—"[illegible]

છે તે પ્રમાણે પોતે ચાલતા નથી; તેથી વક્તાઓના ઉપદેશની મારા પર કંઇ અસર નથી થતી. તેઓ બીજાઓને સંસારથી વિરક્ત રહેવાનો ઉપદેશ આપે છે, પણ પોતે ધનદોલત એકત્ર કરે છે. તે બુદ્ધિશાળી બની અન્યને ભલાઈ શીખવે છે, પણ પોતે બૂરાઇ કરે છે. જે બુદ્ધિશાળી ઇંદ્રિયજન્ય સુખોપભોગમાં બુડી રહે છે તે બીજાને કેવી રીતે તારી શકે?" પિતાએ ઉત્તર આપ્યો:–"બેટા! જો તું નિર્દોષ શિક્ષક પાસેથીજ સાંભળવા ઇચ્છતો હોઇશ તો તો ઉત્તમ શિક્ષણનોજ લાભ ખોઇ બેસીશ."×

"વિદ્વાનો ભલે પોતાના ઉપદેશ પ્રમાણે ન ચાલે, પરંતુ તારે તેમનો ઉપદેશ ખૂબ ધ્યાન આપીને સાંભળવો જોઇએ. માણસે તો દિવાલપર લખેલો ઉપદેશ જોઇને પણ શિખામણ ગ્રહણ કરવી જોઇએ."

× પરમાર્થી ખેડુતોને ત્યાં જઈ તેમનીજ પાસેથી માલ લેવો એ તો સારી વાત છે; પરંતુ નજીકમાંથી લેવો હોય તો તેણે પડોશના દુકાનદારને તેની મહેનતના બદલારૂપે નફો ખટાવવોજ પડશે. ઇષ્ટસાક્ષાત્કાર પામી ચૂક્યા હોય તેવાનો સમાગમ અને ઉપદેશ બહુજ ઉત્તમ વસ્તુ છે અને વગર કિંમતે તે મળી શકે છે; પણ એક તો તેવા માણસ જગતમાં થોડા હોઇને જયાં ત્યાં મળતા નથી અને બીજું એ કે, આપણે બીજું બધું જવા દઈ તેવાની શોધમાં નીકળી પડીએ એટલી જિજ્ઞાસા અને બળ ધરાવતા નથી. તો પછી દેશકાળથી દૂર એવા મહાત્માઓના ઉપદેશ આપણને પહોંચાડવાનો ધંધો કરનારા ધંધાદારીઓથી પણ બનતો લાભ લેવો જોઈએ. બીજા પ્રકારના ધંધાદારીઓ કરતાં આવા ધંધાદારી આપણને વધારે ઉપયોગી છે. ગંધીડા ઉપર લાદેલી કસ્તૂરી ખરીદી તે વડે આપણે આપણો રોગ દૂર કરવો ઘટે. તેમ ન કરતાં ગંધેડા ઉપરનો માલ સમજીને જો છેટા રહીએ તો આપણો રોગ જાય નહિ. જ્ઞાન અને ચારિત્ર બન્નેમાં એક્ક હોય એવાની તો બલિહારીજ છે; પણ ખરી કિંમત ખરચ્યા વિનાજ સોનું ને સુગંધ સાથે મેળવવાની લાલચમાં રહી સાદા સોનાને કે એકલી સુગંધને પણ ગુમાવી ન બેસીએ એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ.

હોવા છતાં નિર્બળ છે. જે નમ્ર છે, શાંત છે, સહનશીલ છે તેજ મરદ છે. જે પહેલવાન કળશી બે કળશીનો પથ્થર રમતમાત્રથી ફેરવી શકે છે, પોતાની છાતીપર હાથી ઉભો રાખી શકે છે, સિંહને વિના હથિયારે મ્હાત કરી શકે છે, યુદ્ધમાં હજારો યોદ્ધાને ભોંયભેગા કરી શકે છે; પણ નમ્રતા અને સહનશીલતાથી વિમુખ હોય છે તે બળવાન, વીર્યવાન અને સાહસી નથી કહેવાતો. માણસ જ્યારે કોમળ માટીથી બન્યો છે ત્યારે તેણે માટીના જેવાજ કોમળ અને સહનશીલ થવું યોગ્ય છે.

પુષ્પ ૩૩ મું

એક વખતે કોઇએ એક વિદ્વાનને સૂફીઓના આચરણ વિષે પૂછ્યું; ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે " તેઓ બીજાઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા કરતાં પોતાનીજ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવાનું પસંદ કરે છે એટલીજ એમનામાં ખામી છે. હકીમોએ કહ્યું છે કે, જે ભાઇ પોતાનીજ ફિકર રાખે છે-સ્વાર્થી છે તે ભાઇ નથી. પ્રવાસમાં તમે અટકી પડો અને તમારો સાથી ચાલવા માંડે તો તેને સાથી ન માનો. સંબંધી જનોમાં પણ ધાર્મિકતા અને ઇશ્વરનિષ્ઠા ન હોય તો તેના સંબંધનો ઉચ્છેદ કરવો એજ સારૂં." મને યાદ છે કે, એ વિષે એક વાર એક પ્રતિપક્ષીએ આ વાત વિષે મને કહ્યું હતું કે " કુરાનમાં પ્રભુએ સંબંધીઓના સંબંધનો ઉચ્છેદ કરવાની મના કરી છે; એટલુંજ નહિ પણ સંબંધી(સગા)ની સાથેજ દોસ્તી રાખવા ફરમાવ્યું છે. તમે જે કહો છો તે કુરાનના ફરમાન વિરુદ્ધ છે." મેં જવાબ આપ્યો કે " તમે ભૂલો છો. મારી વાત કુરાનને અનુકૂળ છે. ઈશ્વરે કહ્યું છે કે, જો તારાં માતાપિતા પણ અયોગ્ય કાર્ય કરવાનું કહે તો તેમની વાત પણ ન માનતો. ઇશ્વરને જાણનાર એક અપરિચિત માણસ આગળ ઈશ્વરને નહિ ઓળખનાર હજારો સગાંસંબંધી તુચ્છ છે."

[illegible]

પુષ્પ ૬૬ મું

કોઈએ મિત્ર બુદ્ધિસાગરને પૂછ્યું કે "હાતમતાઈ અને અકબરી એ બેમા કોણ મોટું ?" બુદ્ધિસાગરે કહ્યું કે "બેનામાં સરખાઈ છે એમાં ફરક નથી. જ્યારે હાતમ પોતાની સખાવતના મનનું ઘે કે, મજલાના હાથ કરતાં હાતમનો હાથ ઉત્તમ છે. હાતીમતાઈ હમણાં નથી પણ તેનું મોટું નામ અનંતકાળસુધી પ્રસિદ્ધ રહેશે. પૈસો દોલત દાનમાં વાપરતા રહો. તેનો બદલો જ્યારે હજારના વેપારી ખરીદી સઘળીઓ કાપી નાખે છે ત્યારે વળી તેનો ફળ પણ સારો ઉતરે છે."

સારાંશ:—આ કહાણીમાં દાનની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. હાતીમતાઇ મહાન પરોપકારી હતો. તેના પરોપકારની વાતો સાંભળી માણસ આનંદથીમાં ડૂબી જાય છે. હાતીમ મરણ પામ્યો છે; પણ તેનું નામ તેની પરોપકારવૃત્તિના પ્રતાપે આજ સુધી લોકોની જીભપર તર્યાં કરે છે અને અનંતકાળ સુધી તેમજ રહેશે. માટે માણસે સદા પરોપકારમા ચિત્ત રાખવું જોઇએ. પ્રભુએ પરોપકાર કરવા સારૂજ આ સર્વથી ઉત્તમ માનવદેહ યોજ્યો છે.

प्रवेश ३ जो—संतोषनी महत्ता

પુષ્પ ૧ લું

એક આફ્રિકાવાસી માણસ કાપડ વેચનાર વ્યાપારીઓના લત્તામાં મોટેથી પોકારી રહ્યો હતો કે "હે ધનવાનો! જો તમારામાં ન્યાય હોત અને અમારામાં સંતોષ હોત તો સંસારમાંથી ભીખની રીત નાશ પામી હોત." હે સંતોષ! મને ધનવાન બનાવી દે. તારી પ્રાપ્તિ થયા સિવાય કોઈએ ધનવાન નથી. લુકમાને એકાંતવાસમાં રહી દુનિયાઈ પદાર્થોમાં સંતોષ ધારણ કર્યો હતો. જેનામાં આ સંતોષરૂપી દિવ્ય દાન નથી તે ખરો જ્ઞાની નથી પણ નાટકીઓ જ્ઞાની છે.

સારાંશ:—સંતોષજ સર્વથી મોટું ધન છે. જેનામાં સંતોષ નથી તે ગમે તેટલો પૈસાદાર હોવા છતાં નિર્ધન છે; જેના હૃદયમાં અસંતોષ (લોભલાલચ) નથી તે સદા સુખી છે. સંતોષહીન કુબેર ભંડારી ભલે હોય, પણ તે પરમ દુઃખી છે. સંતોષીજ સાચું સુખ ભોગવે છે. को वा दरिद्रो त्रिशालतृष्णा।

પુષ્પ ૨ જું

મીસર દેશમાં કોઈ અમીરના બે પુત્રો હતા. તેમાંનો એક વિદ્યા શીખ્યો અને બીજાએ ધન એકત્ર કર્યું. પહેલો તે વખતનો મહાન વિદ્વાન બન્યો અને બીજો મીસરનો બાદશાહ બન્યો. ધનવાન ભાઈ પોતાના વિદ્વાન બંધુ તરફ તિરસ્કારની નજરે જોતો અને કહેતો કે "જુઓ, હું બાદશાહ બની ગયો અને તમે કંગાલિયતમાંજ પડી રહ્યા છો." તેણે જવાબ આપ્યો કે "ભાઈ! મારે ઈશ્વરનો આભાર માનવો જોઈએ, કે મને પેગંબરોની પ્રસાદી મળી અને હું [illegible]

ચગદાતી કીડી જેવો રહ્યો તથા મધમાખીની પેઠે બીજાઓને ડંખ માર્યા કરનાર માણસોપર અત્યાચાર કરવાની કોઇ સત્તા મારી પાસે નથી."

પુષ્પ ૩ જું

સાંભળ્યું છે કે, એક ચીંથરેહાલ ફકીરને કોઇએ કહ્યું કે "આ નગરમાં અમુક માણસ મહા ઉદાર અને પરોપકારી છે. તે હમેશાં સાધુઓને સહાય આપવા ઇચ્છે છે અને પ્રત્યેકને સુખી કરવામાં તત્પર રહે છે. એવો માણસ હયાત હોવા છતાં તમે પગપર પગ ચઢાવીને કેમ બેસી રહ્યા છો?" તેણે જવાબ આપ્યો કે "પોતાની હાજતનો ભાર તેના શિરપર લાદવા કરતાં તે વસ્તુઓ વગર મરી જવું ઘણું સારૂં છે. કહ્યું છે કે, અમીરી વસ્ત્રોને માટે વિનંતિપત્રો લખવા કરતાં, વસ્ત્રોને થીંગડાં મારી સંતુષ્ટ રહેવું સારૂં છે. બીજાની મદદથી સ્વર્ગમાં જવું તે પણ નરકે જવા જેવું છે."

પુષ્પ ૪ થું

ઇરાનના બાદશાહે એક ચતુર હકીમને હઝરત મહમદ મુસ્તફા સલ૦ના દેશમાં મોકલ્યો. તે કેટલાંક વર્ષ સુધી અરબસ્તાનમાં રહ્યો પરંતુ કોઇ તેની વિદ્યાની અજમાયશ લેવા ન આવ્યો અને કોઇએ કાંઇ દવા પણ તેની પાસે માગી નહિ. એક દિવસ તેણે પેગંબરોના બાદશાહની પાસે જઇ દુઃખી બનીને કહ્યું કે "આપના સાથીઓની દવાદારૂ કરવા મને મોકલવામાં આવ્યો છે; પણ આજ સુધી મને કોઇએ કંઇજ પૂછ્યું નથી, તેથી મારી યોગ્યતા બતાવવાની તક મને મળી નથી." હજરતે જવાબ આપ્યો કે "આ દેશના લોકોની એવી રીત છે કે જ્યાં સુધી કકડીને ભૂખ ન લાગે ત્યાં સુધી કંઈ પણ ખાવું નહિ અને ભોજન લેવું ત્યારે પણ ભૂખ કરતા અર્ધુંજ ખાવું." હકીમે કહ્યું કે "આરોગ્યનું સાચું સુખ મેળવવાનો એજ ઇલ્મ છે. એ ઇલ્મ આપના

પ્રતાપે અરબસ્તાનમાં સર્વને આવડતો હોવાથી વૈદ્ય-હકીમનું કામ ન પડે એ ખરી વાત છે." આમ કહી પછી તે હકીમ પેગંબર સાહેબને સલામ કરી પોતાના દેશમાં ચાલ્યો ગયો.

પુષ્પ ૫ મું

અર્દેશીર બાબકાનના જીવનચરિત્રમાં લખ્યું છે કે, તેણે એક અરબી હકીમને પૂછ્યું કે "દિવસમાં કેટલો આહાર કરવો જોઇએ" હકીમે જવાબ આપ્યો કે "૨૬ તોલા બસ છે." બાદશાહે કહ્યું કે "એટલા અલ્પ ભોજનથી તાકાત આવે ?" હકીમે કહ્યું કે "એટલું ભોજન તમને તો જીવનની રક્ષા માટે બસ છે; એથી વિશેષ ખાશો તો તે બોજારૂપ થઇ પડશે. માણસે ખાવા માટે જીવવાનું નથી, પણ જીવવા અને પ્રભુની ઉપાસના કરવા માટેજ તેણે ખાવું જોઇએ."

પુષ્પ ૬

ખુરાસાનના બે ફકીર દિલોજાન દોસ્ત બન્યા હતા. તેઓ સાથે સાથે સફર કરતા હતા. એમાંનો એક દુર્બળ અને બીજો હષ્ટપુષ્ટ હતો. જે દુર્બળ હતો તે બબ્બે દિવસ સુધી ઉપવાસ કરતો અને બાકીના દિવસમાં ત્રણ વખત ખાતો. દૈવયોગે એવું બન્યું કે, તે બન્નેને જાસૂસ સમજી નગરના દરવાજાપર પકડી એક કોટડીમાં કેદ કરવામાં આવ્યા. જે કોટડીમાં તેમને કેદ કરવામાં આવ્યા હતા તેનાં દ્વાર ચણી લઇ બંધ કરવામાં આવ્યાં. પંદર દિવસ પછી ખબર પડી કે તેઓ નિર્દોષ છે. આથી તેમને દિવાલ તોડી બહાર કાઢવામાં આવ્યા. તેમાંથી જે હષ્ટપુષ્ટ હતો તે મરણ પામેલો જણાયો અને દુર્બળ હતો તે જીવતો હતો. આથી લોકોને આશ્ચર્ય થયું. તેટલામાં એક હકીમ ત્યાં થઇને જતો હતો તેણે કહ્યું કે "એમાં કંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી. કારણ કે જે માણસ પુષ્કળ ખાય છે તે ઉપવાસ નથી

કરી શકતો અને ઉપવાસનો અભ્યાસી શરીરને અને મિજાજને તાબે રાખી શકે છે. થોડું ખાનાર સંકટ સહેલાઇથી સહી શકે છે, ત્યારે જે સુખી કાળમાં ખા ખા કર્યા કરે છે તેને દુઃખી કાળમાં ખાઉં ખાઉં કરતાં ખોટી આદતના કારણે મરવું પડે છે."

પુષ્પ ૭ મું

. કોઇ બુદ્ધિશાળીએ પોતાના પુત્રને ઉપદેશ કર્યો કે, ઓછું ખાવું. કેમકે અધિક આહારથી રોગ થાય છે. ત્યારે પુત્રે ઉત્તર આપ્યો કે "પિતાજી! શું આપે મહાત્માઓની કહેવત નથી સાંભળી કે, ભૂખનું કષ્ટ સહન કરવા કરતાં મરવું બહેતર છે?" પિતાએ ઉત્તર આપ્યો કે "ઈશ્વરાજ્ઞા એવી છે કે 'ખાઓ પીઓ, પણ હદ-બહાર રખે જતા.' ભોજનથી જીવનનું રક્ષણ થાય છે, પણ જો તેની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય તો હાનિજ થાય છે. ભૂખવગરનું મિષ્ટાન્ન પણ નુકસાન કરશે અને ખરી ભૂખમાં સૂકી રોટી પણ મિષ્ટાન્નની મઝા આપશે."

પુષ્પ ૮ મું

એક ફકીર બહુજ કંગાલ હાલતમાં આવી ગયો હતો. કોઇએ તેને કહ્યું કે "અમુક માણસ પાસે અઢળક ધન છે. જો તેને તમારી ખબર પહોંચે તો તે તમારી જરૂરિયાત પૂરી પાડવામાં વિલંબ નહિ કરે." પછી તેણે ફકીરને તે અમીરનું ઘર બતાવ્યું. ફકીરે ત્યાં જઇને જોયું તો એક કડકમીજાજી માણસ બેઠેલો જણાયો. ફકીર તરતજ કંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર પૂંઠ ફેરવીને ચાલ્યો આવ્યો. બીજે દિવસે પેલાએ પૂછ્યું કે, આપે શું કર્યું? ફકીરે જવાબ દીધો કે "મેં તેની બક્ષિસ તેની શીકલને આપી દીધી. દુષ્ટ-સ્વભાવના માણસ આગળ આવશ્યકતાઓ રજુ ન કરો" તો તેના પ્યારા

...ભાવને લીધે ... જો તમારે દિલનું દુઃખ
...હેલુંજ હોય તે ... કહે.

પુ...

એક વખત ... પડ્યો કે લોકોના
હોશકોશ ઉડી ... ઘણો ધનવાન હતો
તો નિર્ધનોને ... નાઓને આગળ
આપતો. ... તેના અતિથિ
ખાવાની ઇચ્છાથી. ... મન ફેરવી કહ્યું:-
સિંહ ગુફાના ... કદીયે ઉચ્છિષ્ટ
બાપદાદા ... કમબખત-
પાસે ...

પુ...

... આવે દુનિયામાં
એક વખત ... છે?"
આ ચરિત્રને. ...
... ને ...
... સરદાર ...
... બેઠેલા ...
... જતા ...
... તેણે ...
... ખાવ ...
... તેને ...

પુ...

એક ...
... ની ...

પ્રભુને પ્રાર્થના કર કે તે મને સંતોષ આપે." મુસાએ પ્રભુને બંદગી કરી અને પ્રભુએ કારૂને માર કરવાનું સ્વીકાર્યું.

કેટલાક દિવસ પછી મુસા પેગંબર ફરીને પાછા ફર્યા ત્યારે તેમણે જોયું કે પેલા ફકીર ગોવાળ સંકટો માણસોથી ઘેરા-યેલો છે. મુસાએ તેની ખબર પૂછી ત્યારે કોઈએ જવાબ આપ્યો કે 'એણે શરાબ પીને કોઈને મારી નાખ્યો છે તેથી હવે લોકો તેનો બદલો માગે છે.'

જો બિલાડીને પાંખ હોત તો તે દુનિયાની ચકલીના એકે એક ઇંડાને ન છોડત. કોઈ નીચ માણસ ધીમાન થાય છે તો તે મગરૂર બની જઈ નિરાધાર રંક જનોને ત્રાસ આપે છે અને તેમનો બોજ બીજા સિવાય નથી રહેતો.

મુસાએ જગતકર્તાની બુદ્ધિની સચ્ચાઈ જોઈ અને પોતાની બેઅદબી (પાર્થિવ પ્રાર્થના) માટે કુરાનનું નીચેનું પદ બોલી માફી માગી:-"જો પ્રભુ સર્વ માણસોને માટે પોતાનો ધન-ભંડાર ખુલ્લો મૂકે તો ખરેખર તેઓ પૃથ્વીપર તોફાનજ મચાવી મૂકે."

હે અભિમાની માનવ! તેં તારાં પાપોનો નાશ કરવા શું કર્યું છે! ઠીક થયું કે ઇશ્વરે કીડીને પાંખો ન આપી.

કયી વાત તમારા લાભની છે અને કયી નુકસાનકારક છે તે પરમેશ્વર સારી રીતે જાણતો હોવાથીજ તમને તે ધનવાન અને બળવાન નથી બનાવતો. જ્યારે પણ પ્રભુના કોઇ કામમાં તમને દોષ કે અપૂર્ણતા જણાય, ત્યારે નક્કી માનજો કે, તમે તેની મહત્તા અને ઉપકારકતાને તથા ન્યાયીપણાને સમજી શકતા નથી.

પુષ્પ ૧૨ મું

એક આરબ એક વખત બસરાના ઝવેરીઓની મંડળી વચ્ચે બેસીને કહેતો હતો કે, એક વખત હું જંગલમાં રસ્તો ભૂલ્યો અને

હતભાગીને માટે ચોખ્ખી ચાંદી કરતાં એકાદ બાફેલો બટાટો અદ્દલ કિંમતી છે."

સારાંશઃ—તરસ્યાને જળ અને ભૂખ્યાને ભોજનથીજ તૃપ્તિ થાય છે. ભૂખતરસ ધન-દ્રવ્યથી નથી દબાઇ શકતી.

પુષ્પ ૧૪ મું

મેં ભાગ્ય અને ઈશ્વરની વ્યવસ્થા વિરુદ્ધ એકજ વખત પોકાર કર્યો હતો. એક વખત મારી પાસે પગરખાં ન હતાં તેમ તે ખરીદ કરવા દામ પણ ન હતાં; તેથી મેં ઘણો બડબડાટ કર્યો. છેવટે દુઃખી હૃદયે હું મસ્જિદમાં ગયો. ત્યાં જતાંજ એક એવો માણસ મારી નજરે પડયો કે જેને પગજ નહોતા. તરતજ મેં ઈશ્વરની કૃપા માટે તેનો આભાર માન્યો અને પગરખાનો અભાવ સંતોષપૂર્વક સહી લીધો.

સારાંશઃ—સંસારમાં એક એકથી ચઢિયાતાં દુઃખી પડેલાં છે. એ તરફ દૃષ્ટિ કરવાથી સમજાય છે કે તેના કરતાં પોતે વધારે સુખી છે. પ્રભુએ જેને જે કાંઇ આપ્યું છે તેટલાથી સંતોષ માનવો, એના જેવો એકે ઈલાજ દુઃખ ટાળવાને માટે આ જગતમાં નથી.

પુષ્પ ૧૫ મું

એક સોદાગરની પાસે માલથી લદાવલાં દોઢસો ઊંટ, પચાસ ગુલામ અને કેટલાક નોકરચાકર હતા. એક રાતે તેણે મને પોતાના મુકામે ભોજન માટે બોલાવ્યો. આખી રાત તેની બેવકૂફીની વાતો તેણે કર્યા કરી. તે કહેતો હતો કે "તુર્કસ્તાનમા મારો અમુક માલ છે, હિંદુસ્તાનમા આટલો અસબાબ છે. આ અમુક જમીનનો દસ્તાવેજ છે, ત્યાં અમુક દસ્તાવેજ છે અને અમુક તેનો જામીન છે." વળી કહેતો કે "સીકંદરિયાનાં હવાપાણી સારાં છે તેથી ત્યાં

પ્રવેશ ૪ થો–મૌનનો મહિમા

પુષ્પ ૧ લું

મેં મારા એક મિત્રને કહ્યું કે હવે મને મૌન ધારણ કરવાના વિચાર થાય છે, કારણ કે વાતચીત કરવામાં જૂઠ અને અનાપ [illegible] થાય છે અને દુષ્ટ [illegible] દુશ્મન ગણીની નજર હમેશા [illegible] રહે છે." તેણે જવાબ આપ્યો કે "તારી [illegible] છે મારી" દુષ્ટ અને દુશ્મનની દૃષ્ટિમાં [illegible] છે મારી' ખરેખરી રીતે મુશ્કેલનું [illegible] છે. વળી તેઓની દૃષ્ટિમાં તો માત્ર દેખીતો દેખાવ [illegible] છે અને મનુષ્ય તેઓના પરિચયમાં આવે છે તો તે તેના પર કાળી દોરાનો આરોપ મૂક્યા સિવાય નથી રહેતો. જગતમાં પ્રકાશ આપનાર રોશનીનો રાજા જે સૂર્ય, તે પણ ઘુવડની નજરમાં તો નકામી વસ્તુ છે

પુષ્પ ૨ જું

કોઇ વ્યાપારીને એક હજાર દિનારની ખોટ ગઇ. તેણે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે "આ વાત કોઇને કહીશ નહિ." પુત્રે કહ્યું કે "આપની આજ્ઞા તેમ છે તો નહિ કહું; પરંતુ મને સમજાવો કે એ વાત છુપી રાખવાથી શો લાભ છે?" તેણે કહ્યું કે "નહિ કહેવાથી આપણે બે દુઃખમાંથી બચી જઇશું. એક જોખમ અને બીજું પાડોશીઓની ચર્ચા."

તમારા દુઃખની વાત તમારા વેરીને ના કહો. કેમકે મોઢેથી તો તે એમજ કહેશે કે 'ભગવાન તમારૂં દુઃખ દૂર કરે; પણ મનમાં તો તે તમોને દુઃખી જોઇને રાજીજ થશે."

પુષ્પ ૫ મું

મેં એક વિદ્વાનને એવું બોલતાં સાંભળ્યો છે કે, કોઈની વાત પૂરી થતા પહેલાંજ ઘણા માણસો વચ્ચે કુદે છે. આમ કરવું એ દેખીતી મૂર્ખતા છતાં ઘણા માણસો પોતાની મૂર્ખતા તરીકે સ્વીકારતા નથી. બુદ્ધિમાનો ! એક શબ્દ બોલ [illegible] ગરબડ ન કરો. બુદ્ધિશાળી, સમજુ [illegible] સમજનાર માણસ તો જ્યાં સુધી સામો બોલનારો પૂરું કરે ત્યાં સુધી કાંઇ પણ નથી બોલતો.

સારાંશ—જેમ તમારી વાતને અટકાવી દઇ વચ્ચે બીજાનું બોલવું તમને સારું નથી લાગતું, તેમ તમે પણ [illegible] વાત પૂરી થતા અગાઉ વચમાં બોલવું તો અન્યને [illegible]

પુષ્પ ૬ ઠું

એક કવિ [illegible]

[illegible]

મારામારી ઉપર આવી ગયા. તેણે મને ગાળો દીધી. મેં [illegible]
કડવાં વચન સંભળાવ્યાં. તેણે મારું અંગરખું ફાડી નાખ[illegible]
પણ તેની દાઢી પકડીને ખૂબ ખેંચી લોકો ખૂબ અમારી [illegible]
ભેગા થયા હતા અને અમારા ઢંગ જોઈ હસતા હતા. છેવ[illegible]
અમે જણા તે ગામના કાજીની પાસે ગયા અને તે જે [illegible]
તે મંજૂર રાખવાને બન્ને કબૂલ થયા. જ્યારે કાજીએ આ[illegible]
ફરિયાદ અને અમારી દલીલો સાંભળી, ત્યારે તે પણ વિચાર
કરવા લાગ્યો. બહુ બહુ વિચાર કર્યા પછી તેણે
[illegible] કર્યું અને મારા તરફ જોઈને કહ્યું કે "[illegible]

[illegible]

કુકર્મોમાં કરે છે અને એશઆરામમાં મસ્ત રહે છે, તે વાત સાચી છે. એવા માણસો ઇશ્વર પ્રત્યે નાફરમાન અને કૃતઘ્ન હોય છે. તેઓ દ્રવ્ય એકઠું કરે છે અને પોતેજ તેનો ઉપભોગ લે છે; પરંતુ અન્યને તેનો લાભ નથી આપતા. સંસારમાં સૂકો કાળ પડી જાય અથવા દુનિયા જળમાં ડૂબી જાય તોપણ તેઓ પોતાના ધનવૈભવમાંજ મસ્ત રહી ગરીબોનાં દુઃખોની વાત પણ નહિ પૂછે અને ઇશ્વરનો ભય પણ નહિ રાખે. તેમની કલ્પનાજ એવી હોય છે કે, લોકો ઇશ્વરની ઇચ્છાથી અથવા તો પોતાનાં કર્મથીજ દુઃખ ભોગવે છે; માટે આપણે તેમની પરવા કરવાની જરૂર નથી. હંસને જલપ્રલયનો શો ભય? લાડી વાડી અને ગાદીમાંજ પડયા રહેનારાઓને ભૂખ્યાં તથા દુઃખિયાંઓના કષ્ટનું ધ્યાન પણ નથી આવી શકતો. કેટલાક ધનવાનો આવા પ્રકારના છે તો કેટલાક એવા પણ છે, કે જેઓ પ્રસન્ન વદને અને છૂટથી ઉદારતા કર્યા જાય છે અને પોતાનું સર્વસ્વ ન આપી શકતા માટે પ્રભુની પાસે માફી માગે છે. આવા માણસો આ લોક તેમજ પરલોક ઉભયમાં સુખના ભોકતા બને છે." જ્યારે કાજીની આ સર્વ વાત અમો બંનેએ ધ્યાનથી સાંભળી અને અમારી આશા કરતાં પણ તે બહુ વાજબી અને ઉત્તમ અમને લાગી, ત્યારે અમે બંનેએ તેની વાત સ્વીકારી લીધી. અમે એકબીજાની માફી માગી સુલેહ શાંતિ ધારણ કરી અને અમારો પોતાનોજ દોષ સમજી એકબીજાના હાથ ચૂમ્યા. "હે ફકીર! ભગવાનનું ચિંતન બાજુ મૂકી સંસારીઓની કુથલીમાં પડતો નહિ; નહિ તો તારો માર્ગ ચૂકી રાગદ્વેષના અરણ્યમાં રખડી પડીશ. હે ધનવાન! જો તારા હાથ અને તારું મન તારા સ્વાધીનમાં હોય તો તું પણ સુખ ભોગવ અને બીજાઓને પણ ઉદારતાથી દાન આપ; કે જેથી તારા પર આ જીવન અને ભાવિ જીવનમાં પ્રભુની કૃપા રહે."

સારાંશઃ-ખુલાસોજ છે.

प्रवेश ६ ठ्ठो–परोपकार माटे स्वार्थत्या

પુષ્પ ૧ લું–સાચી શોભા શામાં છે ?

બાદશાહ ઉમરની પાસે એક એવી અમૂલ્ય વિંટી હત
જોઈને મોટા મોટા ઝવેરીઓ પણ દિગ્મૂઢ બની જતા. તેમાં
રત્ન તારાની માફક ચમકતું હતું. દૈવયોગે એક વખતે દેશમાં
પડવાથી બાદશાહે તે વિંટી વેચી દઈને એક અઠવાડીઆ સુધી
ભૂખી પ્રજાનું પાલન કર્યું. વિંટી વેચતા પહેલાં કેટલાક
તેઓએ બાદશાહને ઘણી રીતે સમજાવ્યો કે એવી વિંટી ફ
નહિ મળે. પરંતુ બાદશાહે કહ્યું હતુ કે "પોતાની પ્રજાને
ભૂખી રહેવા દઈને એવી વિંટી પહેરવાથી તે શોભા નથી અ

પુષ્પ ૨ જું–દુઃખીઓ પ્રત્યે ઉંડી લાગણી કેળ

દમાસ્કસમાં એક વખત એવો દુષ્કાળ પડ્યો કે તે
મોટી નદીઓ અને નાળા સુકાઈ ગયા અને પાણીનું નામ
રહ્યું. પાણી જો ક્યાંય પણ રહેલું હોય તો તે માત્ર અનાથોન
માંજ (દુઃખનાં આંસુરૂપે) હતું ધુમાડો પણ કોઈ ઘરમાં
નહિ. જો કોઈ જગ્યાએ ધુમાડો દેખાતો તો તે ચૂલાનો .
કોઈ વિધવા કે દીન જનની હાયનો દેખાતો. આવા વખતમાં
નોકી જેવો બની ગયેલો એક મિત્ર મારી નજરે પડ્યો.
કહ્યું કે "ભાઈ! તારી છેક આવી દશા કેમ થઈ ગઈ છે! તા
કઈ વાતની ઉણપ છે?" આટલું સાંભળતાંજ તેની આંખો
ભરાઈ ગઈ. તેણે કહ્યું કે "મારી આ સ્થિતિ મારા પોતાના
નથી થઇ પણ અન્યના દુઃખથી થઇ છે. અનાથોને ભુખથી

છે. દારૂખાર તો નથી પીધો ને ?" તેણે ગંભીર ભાવથી ક
પણ નથી પીધો ને પાગલ પણ નથી બન્યો. હું તો એ
ખાતર મારું છું કે, આ દેશના જુલમી રાજાને તે લોક
નો ન રહે. એ લૂનો બનીને મારા ચોકમાં ભલે પડ્યો
રાજાને વેરમાં આપવાનું મને ગમતું નથી." રાજા આ ઉ
ત્તરથી સ્તબ્ધ થઇ ગયો. તેણે જેમ તેમ કરીને રાત પસાર કર્
યાં માણસો તેને શોધતાં શોધતાં ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. પછી
ઉપચાર કરી બચીને સારું નિશ્ચિંત થયા એટલે પેલ
રાજાને સ્મરણ થયું. તેને પકડાવી મંગાવવામાં આવ્યો
[illegible] તેનો શિરચ્છેદ કરવા તત્પર થયો. ગામડીઓ
ઉત્તરની આશા ત્યજી દઇ નિર્ભય બનીને કહ્યું કે "હે રાજ
જુલમથી સમગ્ર દેશમાં હાહાકાર મચી રહ્યો છે. હું એ
[illegible] પ્રાણ તારા જુલમથી ચાલી રહ્યો છું. જો
[illegible]

[illegible]

[illegible]

પુષ્પ ૬ ઠું–એક ઉદારાત્માની ઉંડી અ:

એક કવિએ કોઇ સજ્જનની પાસે જઇને કહ્યું "હું જ સંકટમાં સપડાયો છું. એક નીચ માણસ મારી નિંદા માને છે તેથી એ આજ નીચે હું કચડાઈ ગયો. દિવસ એવો નથી જતો કે તે મારા આગળ આવ્યો. તેના તીર જેવા શબ્દપ્રહારથી મારું ચિત્ત ચાળણી જેવું છે. એવો દિવસ ક્યારે આવશે કે જ્યારે હું તેના સામે [illegible]!" સજ્જન પુરુષે આવું સાંભળી તેને એક મ[illegible] કવિ અતિ પ્રસન્ન થઇ ચાલ્યો ગયો. એક બીજો માણસ ત્યાં બેઠો હતો તેણે આ બનાવ જોઇને કહ્યું કે "કે તે [illegible] છે? એ તો એવો મૂર્ખ છે કે દુઃખમાં ડૂબ[illegible]!" સજ્જને જવાબ આપ્યો–"મૂર્ખ [illegible] નિંદા ન કરો. [illegible]"

પુષ્પ ૭ મું–[illegible] પરોપકાર

[illegible]

તો મારી અને તેની તુલના શી ! એક વખતે તેણે કોઈ એક ઉત્સવ-પ્રસંગે પુષ્કળ માણસોને નિમંત્રણ કર્યું હતું. તે પ્રસંગે વાતચીતમાં એક માણસને મોઢેથી હાતીમની વાત નીકળી ગઈ અને તેમ થતાં થતાં બીજા પણ કેટલાક માણસો તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આથી રાજાના હૃદયમાં દ્વેષની જ્વાળા એવી તો ભડકી ઉઠી કે તેણે વગરજ એક સેવકને હાતીમનું મસ્તક કાપી લાવવાની આજ્ઞા કરી. પેલો માણસ હાતીમને શોધવા નીકળ્યો. કેટલાક દિવસો પછી રસ્તામાં તેને એક યુવક મળ્યો. તે યુવક તેને બહુજ સદ્ગુણી જણાયો. તે ઘાતકને યુવક પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને બહુજ ઉદારતાથી તેનું સ્વાગત કર્યું. જ્યારે પ્રાતઃકાળે અતિથિએ વિદાયગીરી માગી ત્યારે યુવકે અત્યંત વિનયથી કહ્યું કે "આ ઘર આપનુંજ છે; ઉતાવળ શા સારૂ કરો છો ?" ઘાતકે ઉત્તર આપ્યો કે "તમારા જેવા સજ્જન પુરૂષના સમાગમમા રહેવાનું મને ઘણુંયે મન થાય છે, પણ મારે એક કઠિન કાર્ય કરવાનુ છે તેમાં વિલંબ થઇ જાય." યુવકે કહ્યું કે "જો કંઇ હરકત ન હોય તો તે કામ મને કહો; હું મારાથી બનતી મદદ આપીશ." પેલાએ કહ્યુ કે "બાદશાહે મને હાતીમનો વધ કરવા મોકલ્યો છે કોણ જાણે બાદશાહને તેની સાથે શી દુશ્મનાવટ છે ! તમે જો હાતીમને ઓળખતા હો તો મને તેનો પત્તો આપો." યુવકે નીડરપણે કહ્યું કે "હું પોતેજ તે હાતીમ છું. તારી તલવાર ચલાવીને સુખેથી તારું કામ સાધી લે. આ માથું ઉપરે માટીમા મળીને સડી જાય તેના કરતા તે કોઇના પણ ઉપયોગમાં આવતુ હોય તો તેથી વધારે સારી વાત બીજી કઈ ?" આટલું સાંભળતાજ ઘાતકના હાથમાથી તલવાર છૂટી પડી. તે હાતીમના ચરણમા પડ્યો અને દીનતાપૂર્વક બોલ્યો કે "ખરેખર હાતીમ ! આ જગતમા તુંજ મોટો દાનવીર છે. તારી પાછળ તારી જે પ્રશંસા સાંભળેલી તેના કરતાં પણ તું તો વિશેષ જણાયો. મારા

ગો; કારણ કે જ્યારે અમને [illegible]
ત્યારે અમને જણાયો [illegible]
જુએ છે." "જે મનુષ્ય [illegible]
ચાવે છે તેને પોતાનેજ [illegible]

"જે માણસ પોતાના મિત્રના [illegible]
તે પોતાના મિત્રને હાનિ કરવા [illegible]
જે તારા શત્રુઓ સાથે મેળાપ [illegible]

"કોમળ સ્વભાવવાળાઓ [illegible]
જે તમારી સાથે મેળ રાખવા [illegible]

"વધારે ગંભીર [illegible]
થાય છે અને અધિક પરિશ્રમ [illegible]
મંદરમાની રાખવાથી પણ તે [illegible]

"એટલી સખ્તાઇ [illegible]
અણબનાવો પેદા થાય અને [illegible]
તમારા શિર પર ચઢી જાય."

"સખ્તાઇ અને કોમળતા [illegible]
કરવો જોઇએ. શસ્ત્રવૈદ્ય [illegible]
નાર ઔષધિ લગાવે છે."

"બુદ્ધિવાળી નથી [illegible]
જેથી તેના પ્રત્યે [illegible]

એક યુવાને પોતાના [illegible]
ના અનુભવ પરથી [illegible]
કે "સરળતા અને [illegible]
ના ન રાખો કે [illegible]

"એ પ્રકારના [illegible]

એક તો નિર્દય બાદશાહ અને બીજો અજ્ઞાની ફકીર-ભીખારી."

"પોતાના શત્રુ પર પણ એટલો બધો ક્રોધ ન કરવો કે જેથી મિત્રના મનમાં પણ [illegible] થાય. ક્રોધાગ્નિ પ્રથમ તો તેના [illegible] શરીરને બાળે છે અને તે પછી જ તે શત્રુ સુધી પહોંચે છે."

"જ્યારે દુશ્મન નિરુપાય બને છે ત્યારે તે દોસ્તી કરવા તત્પર થાય છે. કેમકે દુશ્મન [illegible] સ્થિતિમાં તમારું ન બગાડી શકે [illegible] તેટલું તે તમારો મિત્ર બનીને બગાડી શકે છે."

"જો તમારે કોઈને એવી ખબર આપવાની હોય કે જેથી તેનું દિલ દુઃખાય તેમ હોય તો તેવી ખબર તમારે ન આપતાં [illegible] છું. એ જુઠી ખબર ને કોઈ અન્ય દ્વારા [illegible] [illegible] બનાવી [illegible] કહેવી [illegible]

[illegible]

ખાઇ લેશે; પણ એક આખું મુડદું ગીધો આગળ પડેલું હશે અને કૂતરાઓ માત્ર ગેજ હશે તોપણ તેઓ લડ્યા વિના નહિ રહે. તેજ પ્રમાણે અજ્ઞાની માણસ પાસે ભલેને આખી દુનિયાનું ધન ભેગું થયું હોય, પણ તે તો સદા ભૂખ્યોજ રહેવાનો અને સમજુ માણસ તો માત્ર એક રોટલીથી પણ સંતોષ મેળવીને પ્રભુનો આભાર માનવાનો."

"ભૂખ્યું પેટ લૂખી રોટલીથીએ ભરાઇ શકે છે; પણ ભૂખી નજર આખી દુનિયાની દોલતથી પણ ધરાતી નથી."

"મારા પિતાએ મરતી વખતે મને શિખામણ આપી હતી કે, "લોભ એજ આગ છે. તેનાથી બચો! નરકની આગને પ્રજ્વલિત ન કરો. કેમકે તે આગ તમે સહન નહિ કરી શકો. માટે પેદા થતા-વારજ સંતોષરૂપી જલથી તે આગને બુઝાવી દો."

"જે માણસ શક્તિ–અધિકારસંપન્ન હોય છતાં ભલાઇ નથી કરી શકતો, તેને શક્તિહીન–અધિકારહીન થયા પછી કષ્ટ ભોગવવું પડશે."

"અત્યાચારીથી ચઢિયાતો અભાગી કોઇ પણ નથી. કેમકે વિપદના પ્રસંગે કોઇ પણ તેનો મિત્ર નથી થતો."

"કોઇનો ગુપ્ત દોષ પ્રકટ ન કરો. કેમકે સાંભળનારો માણસ તેની ગુપ્ત વાત જાણવા સાથે તમારી હલકાઇ પણ જાણી જશે અને આખી જીંદગી સુધી તમને તેવા ગણીનેજ તે વર્તશે."

"જે ભણ્યો છે પણ ગણ્યો નથી, તે માણસ એવો છે કે જેણે જમીન ખેડી છે ખરી પણ બી વાવ્યું નથી."

"પ્રત્યેક સુંદર અંગવાળાનો સ્વભાવ પણ સારોજ હોય એવો નિયમ નથી."

"તમે માણસની રીતભાત જોઇને એકજ દિવસમાં તેની વિદ્યા અને બુદ્ધિની સ્થિતિ કેવી છે તે જાણી શકશો; પણ તેના હૃદયમાં નિર્ભય ન રહો અને પોતાની પરીક્ષક શક્તિ માટે મગરૂર ન બનો

[illegible] વાતી જાય છે."

[illegible] છે તે પોતાનુંજ રક્ત વહાવે છે.'

[illegible] કલ્પનાઓ કરી લે છે, તેને [illegible] માણસ જેવોજ સમજવો."

[illegible] અને તલવારને મુઠ્ઠી ભરવી, એ [illegible]

[illegible] તેમને ભસે છે ખરા, પણ તેની [illegible] સજ્જન માટે દુર્જનની હોય છે."

[illegible] એક સારા માણસની [illegible] દોષ આરોપીને પૂંઠ [illegible] થવાનો પ્રસંગ આવે છે [illegible]

[illegible] અર્ધો ભૂખ્યો રહે [illegible] છું, યુવાન થાળીમાં [illegible] પરસેવો નથી [illegible] માણસ તો એટલું [illegible] પણ નથી રહેતી."

[illegible] નથી. એક તો પેટ [illegible] અને ખાવાનું નહિ [illegible]"

[illegible] ની આશા રાખી [illegible] મોતીને તોડી શકે છે."

[illegible] શોક ન કરવો. કેમકે એક [illegible] તેથી કાંઈ તે [illegible] નથી."

[illegible]

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

[illegible] પ્રવાસી સમાન છે અને આળસુ [illegible] સમાન છે ”

[illegible] પશ્ચાત્તાપ કરીને પ્રભુની ક્ષમા માંગી [illegible]

[illegible] પુછ્યું કે “ આપ આવા વિદ્વાન [illegible] જે વાતને જાણતો ન હતો, તે [illegible] ન હતો. ”

[illegible] કરવા માટે પણ કોઇ કલાલની [illegible] સમજશે કે તે દારૂ પીવા ગયો હતો.”

[illegible] એક નાના બાળકના [illegible] તે ખુશીથી ચાલ્યું જશે; પરંતુ [illegible] તે બાળક અજ્ઞાનતાથી તે [illegible] તે બાળકની આજ્ઞાનુસાર નહિ [illegible]; કેમકે [illegible] દર્શાવવી અયોગ્ય છે. કહ્યું છે કે [illegible] નથી બનતો; એટલુંજ નહિ પણ [illegible] પર ઉપકાર કરે તેના સાથે નમ્ર [illegible] પણ [illegible] અને દુષ્ટ [illegible] સાથે નમ્રતા ન રાખો. કેમકે [illegible] થતું. ”

“ જે [illegible] વિદ્વત્તા બતાવવા સારૂ અન્યની વાતમાં વચ્ચે બોલે છે, તે [illegible] નાદાની પ્રકટ કરે છે. બુદ્ધિવાન માણસ જ્યાં સુધી કોઇ પૂછતો આવતું નથી ત્યાં સુધી કદી બોલતો નથી.”

“ [illegible] જમીનને [illegible] આપીને ફળદ્રૂપ બનાવે છે. પરંતુ જમીન તેને [illegible] અન્ય કંઇજ આપતી નથી. એજ પ્રમાણે મોટા [illegible] ન જોતાં પોતાની મોટાઇજ દાખવ્યા જાય છે. ”

"જે નિર્બળપર દયા નથી રાખતો તેને ભયવાનના અત્યાચાર સહેવા પડશે. નિર્બળનું દિલ દુઃખી ન કરો; નહિં તો તમારાથી કોઇ વિશેષ બળવાન આસ્ય નગોને નીચું જોવડાવશે."

એક ફકીર ઇશ્વરોપાસના વખતે પ્રાર્થના કરતો હતો કે "હે ભગવાન ! ભૂંડાપર દયા કરો. કેમકે ભલા ઉપર તો દયા કરીને તમે તેમને પ્રથમથીજ ભલા બનાવ્યા છે."

"જેને હજારો મિત્ર છે તેને તમારૂં દિલ ન આપો અને જો આપો તો વિરહની વ્યથા સહન કરવાને તૈયાર રહો."

"જે વાત સર્વની સમક્ષ પ્રકટ કરવાને તમે અચકાતા હો તે કોઇને એકાંતમાં પણ ન કહો."

"જે તારા દુસ્મનો સાથે મિત્રતા રાખતો હોય તેવા મિત્રનો ત્યાગ કર." કોઇક મૂર્ખ માણસ કોઇ ગર્દભને બોલતાં શીખવી રહ્યો હતો તે જોઇને એક બુદ્ધિશાળીએ કહ્યું કે, હે મૂર્ખ ! એ તો તારી પાસેથી બોલવાનું નહિંજ શીખી શકે; પણ તું જો ઇચ્છે તો એની પાસેથી ચૂપ રહેવાનું શીખી શકે ખરો."

"જે સચ્ચાઇ માટે પ્રસિદ્ધ હોય છે તેમની જૂઠ પણ સાચી બની જાય છે અને તે જૂઠ ક્ષમ્ય પણ છે; પરંતુ જે માણસ જૂઠ માટે પ્રસિદ્ધ છે તે કદી સાચું બોલે તોએ તે જૂઠું ગણાય છે."

"સુખ આવવા પહેલા દુઃખ ભોગવવું પડે એ બહુજ વસમું થઇ પડે છે."

"કંજુસ માણસ ગમે તેટલો વિદ્વાન હોય તોપણ લોકો તેનામાં દોષ બતાવ્યા વગર નથી રહેતા; પણ કોઇ ઉદાર પુરુષમાં કદાચ સેંકડો દોષ હોય છે તોપણ તે તેની ઉદારતા નીચે ઢંકાઇ જાય છે."

સમાપ્ત

સુધારકો. ધનવાનો અને ધર્મગુરુઓ

([illegible] વચન સારાંશરૂપે)

" [illegible] ની સભાઓથી ભરપૂર છતાં એક પણ [illegible] માટે થયેલી જોઈ નહિ કે જેઓ લોકોનાં [illegible] અને તેવા ચાલુ રહેવા માગે છે."

" [illegible] લોહી ચૂસીને પોતે વૈભવ [illegible] જુલ્મથી છુંદાયેલાંઓના ભલાનો [illegible] દેશદ્રોહ અને દગાબાજી છે."

" [illegible] માણસો અર્ધા ભૂખે મરે છે [illegible] અનેકો ગરીબોનાં લોહી ચૂસી- [illegible] તેમના ઉદ્ધારનો વિચાર થતો નથી; [illegible] કે સેતાનનું તાંડવ નૃત્ય?"

" [illegible] જાગ્રત થઈને જ્યારે તમારો [illegible] એક ફૂંકમાત્રથી તમે ઉડી જવાના."

" [illegible] ન શકે, અથવા મા- [illegible] કટકો મૂકી શકે નહિ, [illegible]

" [illegible] તમારા કલ્યાણમાં આડે આવતા [illegible] ને ઉચકીને ફેંકી દો. [illegible] તેમના હૃદય કદી વિશાળ [illegible] ઉપર એ લોકો મોજ માણે [illegible] ભક્તિ તથા ગુરુસેવા [illegible]-ઉત્તમ ચારિત્ર્યના- [illegible] એમ તેઓ કદી ઇચ્છતા નથી."

" [illegible] જેટલી આગળ વધે તેટલેજ [illegible] અનેક જાતનાં કારખાનાં [illegible] સ્વચ્છંદતાઓ અને વિલાસ [illegible] પ્રજા કહેતો નથી."

સાચી લોકસેવા અને [illegible]

[illegible]

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible] પ્રથમ ધોળી [illegible], એટલે [illegible] પામશે."

"હવે જો એવી કોઈ રાજ્યવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમાં બ્રાહ્મણ અમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિય અમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ અને શૂદ્ર અમલનો સમભાવ, એ બધાનું સંમાન થાય અને એ પ્રત્યેકના દોષોને ટાળી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે રાજ્યવ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપ નીવડે."

"માનવીમાત્રને શીખવાડવું જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ આવિર્ભાવો માત્ર છે અને તેથી દરેક જણ ભલે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે."

"વેદાંતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીરની સહાયથી હાલની અસ્તવ્યસ્તતા અને ધમસાણમાંથી કાંતિમંત, અજિત અને સંપૂર્ણ એવા ભારતની ભાવિ મૂર્તિ ઉદય પામતી મારા દૃષ્ટિપથમાં જોઉં છું."

"જ્યારે તમારામાં કાંઈક શક્તિ જોશે ત્યારે જ દુનિયાની પ્રજા તમારો સત્કાર કરશે અને તમારું બોલવું સાંભળશે."

"જેને માટે તેઓએ કંઇ કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે બનતું બધું કર્યું છે તેને 'તું આમ કર, તારે આમજ કરવું જોઇએ' એવા એવા આદેશ આપી પળાવવા માગે છે! આવી કૃતઘ્ની દુનિયા છે."

"પણ હું નિર્વીર્ય માણસો(કમિટિ ફંડ)ના હાથમાં મને મૂકવા માગતો નથી. મારે તો પહેલેથી તે છેલ્લે સુધી [illegible] કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે. હમણાં વિશ્રામની વાત! વિશ્રામ તો શરીર છૂટશે ત્યારે મળશે."

"હું પોતાને સર્વપ્રિય બનાવી નથી શકતો અને જૂનને આધીન નથી થઇ શકતો તેને માટે લાચાર છું. જીંદગીભર મેં એવા ધોરણ માટે વેઠયું છે, છતાં તેમ તો નથીજ કરી શકતો."

"મારી રીતો અત્યંત કડક છે કહેવા બેઠો એટલે એટલું બધું કહેવાઇ જાય કે તે બિચારાની શાંતિ માટે બહુ ભારે થઇ પડે."

"શાળામાં વિદ્યાર્થી [illegible] શિક્ષણ પામતો નથી, પણ ઉલટી આત્મશ્રદ્ધાદિ દૈવી સંપત્તિ [illegible] પણ જતી રહીને અશ્રદ્ધા આવે [illegible] વેદ અને વેદાંતનો [illegible] આત્મશ્રદ્ધાએ નચિકેતાને યમની [illegible] શક્તિવાન [illegible] આત્મશ્રદ્ધા આખા જગતને [illegible] કરે છે તે આત્મશ્રદ્ધા [illegible]"

"જે વિદ્યા વડે લોકો [illegible] સમર્થ થઇ શકે નહિ; જે મનુષ્યોનું ચારિત્ર [illegible] નથી મનુષ્યો પરોપકાર [illegible] સિંહસમાન પરાક્રમી [illegible] નામ વિદ્યા નથી."

[illegible] હાલના ભણેલા [illegible] દેશના ખેડુતો, મજૂરો [illegible] ઓમાં પણ [illegible] વધુ તથા દેહાભિમાન [illegible] છે. કેમકે [illegible] માટે આખી જીંદગી [illegible] કરે છે; ધનધાન્ય [illegible] એક પણ શબ્દ [illegible] નથી. યાદ [illegible] તેઓજ તમારા કરતાં [illegible] જશે અને તમે [illegible]!" × × "તમારામાં [illegible] જ્ઞાનનું અભિમાન [illegible] બેઠું છે."

"અરે! શું સમુદ્રમાં [illegible] નથી કે તમારાં (કોલેજાદિનાં) પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટી [illegible] ને, ડિપ્લોમાને અને તમને [illegible] ડુબાવી શકે? [illegible] ડુબી મરો."

પરમહંસદેવનાં કેટલાંક વચનામૃત

([illegible])

"[illegible] 'આપણે [illegible]' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે અને તેની [illegible] ?"

"[illegible] અને નામ, કીર્તિ કે [illegible] [illegible] નહિ. [illegible] [illegible] પરમાત્મદર્શન, પરમ ધામ [illegible] છે."

"બાળક મા માટે રડે છે, તેમ પ્રભુ માટે પણ જેને [illegible] [illegible] કે મનુષ્ય રડી પડે, તો તે પણ [illegible] તેને મળે."

"મોતીની ઇચ્છાવાળાએ તો ઊંડે ડૂબકી મારીને અંદરથી શોધ કરવું જોઈએ. × × જેઓ સૌ જુએ તેમ પાણી ઉપર તરી કરીને બડબડાટ બોલાવવા ઇચ્છે; તેમને પરમપદાર્થરૂપી મોંઘાં મોતી ક્યાંથી મળે અને સદા માટે દુઃખદારિદ્ર ક્યાંથી જાય?"

"પરમાત્માના નામ પર જે બધી વસ્તુઓ વારી જાય છે તે જ તેનો સાક્ષાત્કાર પામી શકે છે; અને જે ભૂખ્યોનું ખાઈ લઈ પણ રિંદાયા વિના ખાલી હાથે આવ્યો જાય છે તે જ તેની સમીપ રહી શકે છે."

"વહાલામાં વહાલાના વિયોગની પેઠે, જે કોઈ પરમાત્મા માટે તલસે છે ને આક્રંદ કરે છે તે અવશ્ય તેનું દર્શન પામે છે."

"હું [illegible] મોટે રડી પડતો અને પ્રાર્થના કરતો કે 'ઓ મા! વેદોમાં, વેદાંતમાં, પુરાણોમાં અને તંત્રોમાં જે જે લખ્યું હોય તે તું જ મને શીખવ.' એટલે પછી તેણે એકેએક બધું બતાવી દીધું."

[illegible] કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે બનતું [illegible] તારે આમજ કરવું જોઇએ' એવા [illegible] આવી કૃતઘ્ની દુનિયા છે."

[illegible])ના હાથમાં મને મૂકવા મા- [illegible] કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે. [illegible] શરીર છૂટશે ત્યારે મળશે."

[illegible] નથી શકતો અને જૂનાને આધીન [illegible] જીંદગીભર મેં એવા ધોરણ [illegible] કરી શકતો."

[illegible] કહેવા બેઠો એટલે એટલું બધું [illegible] માટે બહુ ભારે થઇ પડે."

[illegible] શિક્ષણ પામતો નથી, પણ ઉલટી [illegible] તે પણ જતી રહીને અશ્રદ્ધા આવે છે. [illegible] આત્મશ્રદ્ધાએ નચિકેતાને યમની [illegible], અને જે આત્મશ્રદ્ધા આખા જગતને [illegible] નારા !"

[illegible] સંગ્રામમાં સમર્થ થઇ શકે નહિ; જે [illegible] નહિ, અને જે જ્ઞાનથી મનુષ્યો પરોપકાર-પ્રેમી [illegible] નહિ, એનું નામ વિદ્યા નથી."

[illegible] તો તમારા દેશના ખેડુતો, મજૂરો અને [illegible] આત્મનિષ્ઠા વધુ તથા દેહાભિમાન [illegible] બિચારા મૂંગે મોઢે આખી જીંદગી કામ [illegible] કરે છે; છતાં એક પણ શબ્દ તે વિષે [illegible] કે, એક વખત તેઓજ તમારા કરતાં આગળ [illegible] કાઢીને જોઇ રહેશો !" × × "તમારામાં વિદ્યા અને [illegible] ભયંકર રૂપ લઈ બેઠું છે."

[illegible] એટલું પાણી નથી કે તમારાં (કૉલેજાદિનાં) પુસ્તકોને, [illegible] ઝભ્ભાઓને, ડીપ્લોમાને અને તમને [illegible], તો એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો."

પરમહંસદેવનાં થોડાંક વચનામૃત

(એમના ચરિત્ર અને કથામૃતમાંથી)

"પોતાને ડાહ્યા સમજનારાઓ એમ માનીને ફૂલાયા કરે છે કે, 'આપણે કેવા ચતુર છીએ! પણ, કીર્તિ અને એશઆરામની કેવી મોજ આપણે લૂંટીએ છીએ!' કાગડો પણ પોતાને ભારે ચતુર સમજે છે પણ ખરું જોતાં તો સવારથી સાંજ સુધી તે વિષ્ટાજ ચૂંથતો ફરે છે અને તેની આંતરિક અશાંતિનો પાર નથી હોતો!"

"માણસ જો પ્રાણીમાત્રમાં રહેલા પ્રભુનીજ સેવા કરતો હોય, અને નામ, કીર્તિ કે સ્વર્ગની ઇચ્છા ન રાખતો હોય તથા જેમની સેવા કરે તેઓ પાસે પણ કશો બદલો ઇચ્છે નહિ, તો તો તે નિષ્કામ કર્મ એટલે કર્મયોગજ કરે છે અને પરમ લાભ સાધે છે. કેમકે એ પણ પરમાત્મદર્શન, પરમ ધામ અથવા મોક્ષપ્રાપ્તિનો માર્ગ છે."

"બાળક મા માટે રડે છે, તેમ પ્રભુ માટે પણ જેને એટલી તાલાવેલી લાગી હોઈ કે મનુષ્ય રડી પડે, તો તે પણ જરૂર તેને મળે."

"મોતીની ઇચ્છાવાળાએ તો ઊંડે ડૂબકી મારીને બહારથી ગુમ થવું જોઈએ. × × જેઓ છીછરા જુએ તેમ સપાટી ઉપર તર્ક કરીને વાદવાદ ખેલાવવા ઇચ્છે; તેમને પરમપદાર્થરૂપી મોંઘાં મોતી ક્યાંથી મળે અને સદા માટે દુઃખદારિદ્ર ક્યાંથી જાય?"

"પરમાત્માના નામ પર જે બધી વસ્તુઓ વારી જાય છે તેજ તેનો સાક્ષાત્કાર પામી શકે છે; અને જે ભૂખ્યેપેટે પ્યાઉ લઈ વધુ વિંઢાળ્યા વિના ખાલી હાથે ચાલ્યો જાય છે તેજ તેની સમીપ રહી શકે છે."

"વહાલામાં વહાલાના વિયોગની પેઠે, જે કોઈ પરમાત્મા માટે તલસે છે ને આક્રંદ કરે છે તે અવશ્ય તેનું દર્શન પામે છે."

"હું ખૂબ મોટે રડી પડતો અને પ્રાર્થના કરતો કે 'ઓ, મા! વેદોમાં, વેદાંતમાં, પુરાણોમાં અને તંત્રોમાં જે જે લખ્યું હોય તે તું જ મને શીખવ.' એટલે પછી તેણે એકેએક બધું બતાવી દીધું."

गीताजी एटले?

ગીતાજી એટલે—માનવજીવનરૂપી નૌકાને આ અસાર ભવસાગરના દુર્ઘટ ખડકો વચ્ચેથી પસાર કરાવી પરમ સચ્ચિદાનંદમય સાચો સ્વદેશ દર્શાવ્યા કરનારું **અચૂક હોકાયંત્ર.**

ગીતાજી એટલે—જીવનરથનાં વ્યવહાર-પરમાર્થરૂપ પૈડાંને વિકટ સ્થળે પણ ગતિમતિ આપી આગળ વધારનારી **અખૂટ દિવ્ય શક્તિ.**

ગીતાજી એટલે—ઉપનિષદો રૂપી ગૌમાતાઓનું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જેવા મહા અદ્ભુત ભરવાડે દોહેલું અને વ્યાસ જેવા અસામાન્ય મહર્ષિએ મહાભારતમાં સંગ્રહી સર્વભોગ્ય બનાવેલું **સર્વ શાસ્ત્રોનું સારામૃત.**

ગીતાજી એટલે—વહેમની અને ઉપલકીઆ આચારવિચારની ગલીકૂંચીઓમાં રખડયા કરનારાં મનુષ્યોને જ્ઞાનચારિત્ર્યની સીધી સડકે ચઢાવનારો જુગજૂનો મહા **અનુભવી સર્વજ્ઞ ભોમીઓ.**

ગીતાજી એટલે—સાચા અને સુખપ્રદ ભાસી રહેલા ઝાંઝવાના જળ જેવા જૂઠા પદાર્થો તરફ જીવને અનેક જન્મોથી તરસાવી-ભટકાવીને દોડાવી મારનારી, તથા 'વિદ્યા'નું સાવ ખોટું નામ ધારણ કરી લોકોને મોહજાળમાં ફસાવી રહેલી આ જે પ્રપંચની પૂતળીરૂપ અવિદ્યા તેને ઝટપટ ઉડાવી દઇ મોક્ષદ્વારની સરળ ચાવીઓ સીધી જિજ્ઞાસુના હાથમાં સોંપી દેવા માટે શ્રીહરિએ જ મોકલેલી **ભોળી ભટાક બ્રહ્મવિદ્યા.**

ગીતાજી એટલે—આ નાશવંત શરીરને માત્ર કપડા જેવું, અને જન્મમરણને જૂનું કપડું કાઢી નવું પહેરવા જેવું સમજાવીને તેમાં રહેનારા જીવાત્માને નિત્ય, શસ્ત્રથી ન છેદાય તેવો, અગ્નિથી ન બળે તેવો, પાણીથી ન ભીંજાય તેવો, વાયુથી ન સૂકાય તેવો તથા મૃત્યુથી મરે નહિ તેવો દર્શાવી આપનારું **અભય શાસ્ત્ર.**

ગીતાજી એટલે—પોતપોતાની પ્રકૃતિને-ગુણસ્વભાવને-અનુસરતાં કર્તવ્ય કર્મો નિષ્કામ ભાવે બજાવવામાં રહેલો ખરો માનવધર્મ શીખવીને તેનું પાલન કરનાર સ્ત્રીઓ, શૂદ્રો તથા પાપીઓનો પણ મોક્ષપંથમાં

[illegible]

ગીતાષ્ટ ઓરડે—[illegible]

ગીતાષ્ટ ઓરડે—[illegible]

ગીતાષ્ટ ઓરડે—[illegible]

[illegible] ઓરડે—[illegible] ગીતા!! ગીતા!! અને ગીતા!!

गीतामाता विषे मनहर छंद

મોહને મરાવી પ્રમાદને આત્મબોધ શુદ્ધ
ધીરતા ભણાવી યુદ્ધવીરતા જગાવે છે.
ક્ષણમાં મુકાવે જોગી અકર્મીનું એદીપણું
કોણ તું, વિષે શું, કર્તા કોણ, તે બતાવે છે.
વ્હાલી બહુ લાગીઓ વિજોગીજન ભોગીઓને
રડવતાંને મુવા પછી મોક્ષ કરાવે છે.
સ્વપ્નમાં જગ સ્વપ્નવાનો એ પઢાવે પાઠ
સુખશાન્તિદાતા ગીતા માતાજી કહાવે છે.

દેશી ચ્હા

તુલસી [illegible]મણી, આંબો, આ પાંચે વસ્તુઓનાં પાન (એમ [illegible] છાયે સૂકવી અધકચરાં કરી રાખવાં. ભૂખને [illegible] બગાડનારી હાલની ચ્હાને ઠેકાણે આ આ [illegible] તૈયાર થતા ભૂકાને થોડી વાર પાણીમાં [illegible] ભૂખ લગાડે છે, વાયુ હઠાવે છે, લોહી સુધારે છે [illegible] આની દરેક પ્રકૃતિવાળાને માફક આવે છે.

[illegible] છોડી શકે તેમનેજ માટે ઉપલી [illegible] માણસને માટે એકલું ગરમાગરમ પાણી પીવું એ [illegible] બનાવનારૂં છે. સવારે જાગતાંજ થોડા [illegible] મૂકવું અને તે નહિ તો છેવટે તાજું [illegible] થી જે લાભ થાય છે તે તો એકાદ માસ [illegible] અનુભવ લે તેનેજ સમજાશે.

દેશી પેઈનકિલર

[illegible] રસ શેર ૦॥, સિંધવ તોલો ૧, હીંગ [illegible] શેર ૧, એ બધું એકત્ર કરી ઉકાળતાં [illegible] સારા બુચની બાટલીમાં ભરી રાખવું. [illegible] એટલે યુક્તિથી ઉપરનું પાતળું પાણી નીતારી [illegible] બાટલીમાં ભરી લેવું. એ પ્રવાહી ઝાડા [illegible] વાપરવું; અને માત્ર પેટમાંનો દુખાવો [illegible] એનાથી અજીર્ણ તથા મરડો મટે છે, [illegible] ઝાડા બંધ થાય છે; ભૂખ લાગે છે અને [illegible] છે.

આ સંસ્થાના તૈયાર ગ્રંથો

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]

પરિચારકૃત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

શ્રીભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત	૧॥	[illegible]
મુસ્લીમ મહાત્માઓ	૧।	[illegible]
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો—ત્રણ ગ્રંથોમાં	૬	૫
મહાન સાધ્વીઓ—ઉત્તમ ૧૫ ચરિત્રો	૧।	[illegible]
દાનવીર કાર્નેગી	૧॥	[illegible]
કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય	૨॥	[illegible]
નેપોલિયન બોનાપાર્ટ	૩	[illegible]

ખાસ બોધપ્રદ ટુંકી વાર્તાઓ

વાર્તાઓ ગ્રંથ પહેલો—ભાગ ૧ થી ૪ (૬૬ વાતો)	૨	[illegible]
[illegible] ગ્રંથ બીજો—ભાગ ૫ થી ૭ (૫૭ વાતો)	૧॥	[illegible]
માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી	૦)॥	૦)

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

બાળકો—૬૯ ખરા બનાવોનો સંગ્રહ	[illegible]	[illegible]
—વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ	[illegible]	૦)
વાતો—રસિક વાતચીતરૂપે ૨૬ પાઠ	૦)॥	[illegible]
કથા—નવી આવૃત્તિ	[illegible]	[illegible]

ચિત્રો અને ચિત્રાવલીઓ

ચિત્રાવલી—૨૬ સુંદર ચિત્રો	[illegible]	[illegible]
ચિત્રાવલી—૩૬	[illegible]	[illegible]
અને દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ [illegible]		[illegible]
સોપાનપટ	[illegible]	[illegible]

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

[illegible]

[illegible] રોડ, [illegible]